

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

**HUKUK-I UMÛMİYE GAZETESİ'NİN (1908-1909) MEŞRUTİYET VE MONARŞİ
REJİMLERİNE BAKIŞI**

Naziye SARALI

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

**HUKUK-I UMÛMÎYE GAZETESİ'NİN MEŞRUTİYET VE MONARŞİ
REJİMLERİNE BAKIŞI**

Naziye SARALI

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Gökhan KAYA

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

Naziye Saralı tarafından hazırlanan "Hukuk-ı Umumiye Gazetesi'nin (1908-1909) Meşrutiyet ve Monarşi Rejimlerine Bakışı" başlıklı bu çalışma, 01/08/18 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Necmi Uyanık (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Mehmet Çanlı

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Kaya

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

(Unvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerine göre ilk olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (E.C. / 08/2008)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Nazıye Saralı...

İmzası

ÖZET

SARALI, Naziye, *Hukuk-i Umûmiye Gazetesi'nin (1908- 1909) Meşrutiyet ve Monarşi Rejimlerine Bakışı*, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2018.

Siyasi, toplumsal ve ekonomik açıdan çok önemli yere sahip olan basın-yayın, Osmanlı Devleti'ne 19. yüzyılın başlarında girmiştir. Osmanlı, Avrupa'ya nazaran daha geç basına hayatına başlamasına rağmen hızlı yol kat etmiştir.

Yabancılar tarafından Osmanlı'da çıkarılan gazetelerin ardından ilk resmi gazete olan *Takvim-i Vekayi*, İstanbul'da devlet denetiminde yayın hayatına girmiştir. Daha sonra *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkâr* gibi gazeteler yayınlanmıştır.

Batılılaşma sürecinin kendini hissettirdiği 1866 yılından sonra gazete basımı artmaya başlamış ve yavaş yavaş devlet tekelinden çıkmıştır. Gazetenin artması, bu gazetelerde dile getirilen ilk Tanzimat Bürokrasi'nin yönetimine dair muhalif görüşler, ardından II. Abdülhamit dönemine ilişkin eleştirel düşünceler gibi nedenler yüzünden, sansür uygulaması getirilmiştir. Sansürün en şiddetli hissedilmesi Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. Eleştirel yazılar yazanlar para cezası, gazetenin kapatılması hatta hapis cezasına kadar varmıştır.

1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet dönemi ile gelen özgürlük ortamında, her türlü yayın ve gazete sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Meşrutiyet ile gelen sınırsız özgürlük herkesin fikrini özgürce beyan etmesini sağlamıştır. Meşrutiyet ile gelen sınırsız özgürlük herkesin fikrini özgürce beyan etmesini sağlamıştır. Bu dönemde, II. Abdülhamit'e muhalefet edenler sürgünden dönmüştür. Bu gelişme de gazetelerin artmasında etkilidir. İttihatçı yönetimi, sürgün ve firarilerin eski haklarını geri vermemiştir. İşsiz kalan sürgün ve firariler, seslerini duyurmak için *Fedakâran-ı Millet Cemiyeti*'ni kurmuştur. Cemiyet üyesi Avnullah Kazimi Bey, cemiyetin kuruluşunun hemen ardından *Hukuk-i Umûmiye* gazetesini çıkarmıştır.

Hukuk-i Umûmiye Gazetesi, toplamda beş mesul müdür değiştirmiş ve toplamda yüz yetmiş üç sayı yayınlamıştır. İlk sayılarda Meşrutiyetin coşkusu, şiddetli şekilde hissedilmiştir. Aynı zamanda sürgün ve firarilerin haklarının verilmemesinden dolayı Kamil Paşa sürekli eleştiriye maruz kalmıştır. Genel itibari ile hürriyet ile birlikte ülkenin çalışarak ihya edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Abdülhamid Dönemi yöneticileri çok şiddetli şekilde eleştirilmiştir. Gazete hakkında sık sık davalar açılmıştır. Açılan davalardan dolayı birkaç defa yayınına ara vermiştir. Dönemin hükümetleri tarafından yapılan baskılara dayanamayan gazete 1909 yılında kapanmak zorunda kalmıştır.

Anahtar Sözcükler Meşrutiyet, Monarşi, Hukuk-i Umûmiye Gazetesi, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Basını.

ABSTRACT

SARALI, Naziye, *Hukuk-ı Umûmiye Journal's (1908-1909) view on Constitutional Monarchy and Monarchy Regime*, Master Thesis, Çorum, 2018.

Press media having a vital role in terms of political, social and economic aspects taken its place in Ottoman Empire in the beginning of 19th Century. The Ottomans, despite the fact that they became acquainted with press the media later than Europe gained grounds in a faster fashion.

Following the Journals issued in Ottoman Empire by foreigners, *Takvim-i Vekayi* being the first Official Gazette began its broadcasting life in İstanbul under the superintendence of the State. Later, Journals like *Ceride-i Havadis*, *Tercuman-ı Ahval* and *Tasvir-i Efkâr* were published.

After 1866 when the westernization period began to reassert itself Journal printing began to increase and gradually began to launch out from the State monopoly. Censor applications began to take place by the increasing circulation, opposing ideas against Tanzimat Bureaucracy management uttered in these Journals and subsequently critical thinking against Abdülhamid II period. Fiercest censor was realized in Abdülhamid II period. It even reached to worst conditions such as imposing criminal fines those engrossing critical articles, liquidating Journals and even imprisonment.

In the atmosphere of freedom brought by second constitutional period declared in 1908, a great increase with every kind of publication and number of Journals were experienced. Unlimited freedom brought with Constitutional Period has allowed everyone to express his opinion freely. Unlimited freedom brought with Constitutional Period has enabled all to express their opinions freely. In this period those opposing Abdulhamit II returned from exile. This development also led the way to increase Journals' circulation. Committee of Union and Progres (İttihat ve Terakki Party) did not reinstated former rights of the exiled and fugitives. Exiles and fugitives becoming unemployed have established *Fedakâran-ı Millet Cemiyeti* to make themselves heard. *Avnullah Kazimi*, member of the association, right after association's establishment published *Hukuk-ı Umûmiye Journal*.

Hukuk-ı Umûmiye Journal has worked with five manager and published one hundred seventy two issues in total. In the initial issues constitutional period's enthusiasm intensely felt.

In the meanwhile Kamil Paşa continuously exposed to criticism for the fact that rights of exiled and fugitives defrauded. Generally, it was expressed that the country should be rejuvenated with collaboration by freedom.

Competent authorities in Abdülhamid Period slammed. Journal was frequently sued. Journal has ceased its publications for a few times due to the cases filed. Journal failing to resist pressure by period's governments forced to be liquidated in 1909.

Keywords: Constitutional, Monarchy, Hukuk-I Umûmiye Journal, Comitte of Fedakâran-ı Millet, Ottoman Press.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR	VIII
ÖN SÖZ	IX
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI BASINI VE HUKÛK-İ UMUMİYE GAZETESİ

1. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basını.....	8
2. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti.....	12
3. Hukuk-ı Umûmiye Gazetesi	19

II. BÖLÜM

HUKÛK-İ UMÛMİYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ NECİP NADİR BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE

MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİMLERİ

(16 EYLÜL- 7 EKİM 1908)

1. Kanun-i Esâsi Hürriyet, Adalet, Müsâvât Anadolu'daki Kardeşlerimize	27
2. Hürriyet	29
3. Bir Hitab	31
4. Hürriyet-i Şer'îye ve Hürriyet-i Kanuniye	34
5. Hak-ı Meşrutiyetimize Siyân En Mühim Bir Mesele İntihab meb'usan değil midir?..	35
6. Devr-i İstibdâd Zâlimleri	38

7. Aldanmayınız	39
8. İntihab-ı Mebusân ve Anadolu'daki Kardeşlerime	43

III. BÖLÜM

HUKÛK-I UMÛMÎYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ

MEVLANZADE RIFAT BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİMLERİ

(8 EKİM 1908- 13 KASIM 1908)

1. İstibdad İkazları	46
2. Doktor Şerafettin Mağmumi'nin Görüşleri	48

IV. BÖLÜM

HUKÛK-I UMÛMÎYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ

HÜSNÜPAŞAZADE DR. ALİ SAİD BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİMLERİ

(14 KASIM 1908- 11 ŞUBAT 1909)

1. Vatana Karşı Herkes Fikrini Açık Söyler	55
2. Kânun-u Esâsimiz ve Anâsır-ı Saire-i Osmaniye	63
3. Mithat Paşa Kânun-i Esâsisi	65
4. Millet ve Meclis-i Mebusân	67
5. Bugün ki Meşrutiyet ve Cemiyet İttihadiye	70
6. Meclis-i Mebusân ve Hakimiyet-i Milliye	73
7. Kanun-i Esâsi'nin Ruhu Ne Olmalıdır?	75
8. Tebdil-i Vükelâ ve Meşrutiyet	79

V. BÖLÜM

HUKÛK-I UMÛMİYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ AHMET ESAD BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİMLERİ İLE SON DEĞERLENDİRME (12 ŞUBAT 1909- 28 MART 1909)

1. Hakimiyet-i Milliye-i Osmaniye	82
2. Hukuk-i Darbe-i İstibdad	86
3. Hukuk-ı Umûmiye Gazetesi'nde Meşrutiyet ve Monarşi Konusunda Yayınlanan Makalelerin Genel Değerlendirilmesi	89
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94
EKLER	99

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
Bk.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
ÇTTAD	Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi
D.İ.A.	Diyanet Ansiklopedisi
DHMKT	Dahiliye Mektup Kalemı
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.PRK.AZJ	Yıldız Perekende Arzuhal Jurnal

ÖN SÖZ

Bu çalışma hazırlanırken ilk olarak Beyazıt Devlet Kütüphanesinden yararlanılarak gazetenin nüshaları temin edilmiştir. Eksik sayılar tespit edilip, Milli Kütüphane Süreli Yayınları Arşivinden tamamlanmıştır. Bunun yanında konumuz ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranarak, Milli kütüphane ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki eserler toplanmıştır. Daha sonra konumuz hakkında internet taraması yapılarak internet üzerinden sunulmuş olan bilgilere ulaşılmıştır.

Bilgi ve belge toplama işleminin ardından arşiv belgeleri ve diğer Osmanlıca kaynakları transkripsiyonunu yaparak, konularına ve tarihlerine göre tasnif edilmiştir. Daha sonra da ortaya çıkartılan bu bilgiler, ilmi metotlar kullanılarak kaleme alınmıştır. Giriş kısmında genel hatları ile Osmanlı Devleti'nde, Basının Doğuşu ele alınmıştır.

Birinci Bölümde Meşrutiyet Dönemi ile gelen basın özgürlüğü ve bunun sonucundan ortaya çıkan “Fedakâran-ı Millet Cemiyeti” hakkında bilgi verilmiştir. Bu cemiyetin yayın organı olarak kurulan “Hukuk-i Umûmiye Gazetesi” hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde, gazetenin mesul müdürlerine göre Meşrutiyet ve Monarşi rejimleri incelenmiştir. Konu ile ilgili kısımların transkripsiyonu yazılarak bunların değerlendirmeleri yapılmıştır.

Böylesine önemli bir konuda çalışma yapmak için beni destekleyen ve elinden gelen çabayı sarf eden değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Gökhan KAYA'ya her türlü desteğinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Naziye SARALI

ÇORUM

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde gazetecilik, 19. yy. başlarında ortaya çıkmıştır. Devletin ilk resmi gazetesi, 1831 yılında *Takvim-i Vekâyi* adı ile yayın hayatına girmiştir. Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'nde bir takım yabancı gazeteler basılmış ise de, uzun süre yayın hayatını sürdürememiştir. Fransız Büyükelçiliği tarafından ilk olarak 1795 yılında basılan *Bulletin Des Nouvelles* adlı gazete 1796 yılında kapatılmıştır. Bu gazete yayın sürecinde genellikle elçiliklere dağıtılmıştır.

Bulletin Des Nouvelles'in kapatılmasından sonra, *Gazette Française de Constantinople*, Fransız elçisi olan *Aubert Dubayet* tarafından Fransızca olarak yayınlanmaya başlandı. İki yıl kadar basılan gazete, elçilik matbaasının kapatılması ile 1878 yılında yayını durduruldu.¹ Ardından 1820'lerde de bir takım farklı Fransız gazeteleri ortaya çıkmıştır. Mesela İzmir'de *Le Spectateur Oriental* isimli gazete basılmıştır. Ancak uzun vadeli olamamıştır. Bunların dışında çıkarılan gazeteler; *Smyrneen*, *Courrier de Smyrne*, *Echo de Orient*, *Journal de Constantinople*, *Pressed Orient*, *Le Commerce de Constantinople*, *Revue de orient* ve *Le Moniteur Ottoman* isminde çıkarılmıştır.

Mısır'da Mehmet Ali Paşa da bazı gazeteleri çıkartmıştır. Bunların ilki 1828'de haftalık olarak çıkarılan *Vekâyi-i Mısriyye*'dir. Gazetede, haberler Türkçe ve Arapça olarak yayımlanmıştır. Gazetenin yayınlanma amacı; Toplumunu, dönemin uygarlık seviyesine ulaştıracak olan tarım ve endüstri alanındaki gelişmelerin takip edilmesi ve yapılan yenilikleri halka anlatarak yeni düzenin propagandasını yapmaktır.² *Vekâyi-i Mısriyye*'nin resmi dili Türkçedir. Arapça haberler, kısadır. Bazen gazetenin yarısını oluşturmuştur.³

Mehmet Ali Paşa, politikalarını Avrupa'ya anlatmak için 1833'de *Vekâyi-i Mısriyye*'nin Fransızcası olan "*Moniteur Egyptien*"i yayımlatmıştır.⁴ Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı başka bir gazete de 1830'da yayın hayatına başlayan "*Vekâyi-i Giridiye*" Gazetesidir. Bu gazetede, Türkçe'nin yanında Yunancaya da yer verilmiştir.⁵

---

¹ Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi 1831-1923**, İstanbul, 1990, s. 44

² Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s. 13-14.

³ Orhan Koloğlu, "İlk Türkçe Gazete Vekâyi-i Mısriyye", **Tarih ve Toplum Dergisi**, 10, 1988, s. 11.

⁴ Atilla Girgin, **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2001, s. 18.

⁵ Topuz, **age**. s. 15.

Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olan *Takvim-i Vekâyi Gazetesi*, 1831 yılında neşriyata başlamıştır. Haftalık çıkarılmaya karar verilen gazetenin müdürlük görevini Vakanüvis Esat Efendi üstlenmiştir.⁶ Süleymaniye Cami yakınlarında bulunan, "Takvimhane-i Amire" adı verilen Kapucubaşı Musa Ağa'nın Konağı'nda çıkarılmıştır.⁷

Takvim-i Vekâyi'nin ilk sayısı sekiz sayfadır. İlk başyazı, Esat Efendi tarafından yazılmıştır. Esat Efendi, bu makalede gazetecilik mesleği hakkında geniş bilgi vermiştir. Gazetenin dili çok ağırdır. Gazete, fikir ve görüş belirtmekten çok hükümetin resmi haberlerini yayımlamıştır.⁸ İlk sayısında "Umur-ı Dahiliye" bölümünde, II. Mahmut'un Çanakkale Boğazına ve oradan da Keşan yoluyla Edirne'ye yaptığı inceleme gezisine geniş yer vermiştir. Gazetede haberler, "Umur-ı Dâhiliye", "Mevad-ı Askeriye", "Umur-ı Hariciye", "Fünun", "Tevcihat-ı İlmiye" ve "Ticaret ve Esar" alt başlıkları altında verilmiştir.⁹

Takvim-i Vekâyi, haftalık olmasına rağmen, düzenli olarak her hafta basım yapılamamıştır. Yılda ortalama 15-20 nüsha çıkartılabilmıştır hatta en fazla otuz bir sayı çıkartılabilmıştır. Gazete sütunlarında resmi tebliğ, berat, ferman ve protokol haberlerinin yanında, her bölgede yapılan bina, yol ve köprülerin haberleri yayımlanmıştır. Bunun yanında kaldırılan yeniçeri ocağı aleyhindeki kampanyaya yönelik hikâyeler de gazete sayfalarında yer almıştır.¹⁰ Aynı zamanda Avrupa sanat ve kültür olaylarından haberler, dış olaylar, askeri, eğitim, ticaret sanayi ve zanaat ile ilgili haberler görülmektedir.¹¹ Gazetenin haber kaynağı, merkezde muhabirler, taşrada ise gönderilen mektuplar ve vakanüvislerin tuttuğu zabıtlardan elde edilmiştir.¹²

Takvim-i Vekâyi'nin yazar kadrosu şu kişilerden oluşmaktadır. Esad Efendi, Sarım Efendi, Serasker Hüsrev Paşa, Divan Kâtibi Sait Bey ve Ulemadan Kardesizade Ce-

---

⁶ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Çiçek Yayınevi, 1973, s. 6.

⁷ Girgin, **age**, s. 19.

⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 200.

⁹ Kemal Akyüz, "Takvim-i Vekayi", **Türk Ansiklopedisi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1981, C. 30, s. 367.

¹⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 46.

¹¹ Akyüz, **age**, s. 367.

¹² Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi 1728-1922**, Ankara, Yeni Adım Matbaası, 1968, C. 1, s. 72.

mal Efendidir. Gazete, Arapça, Farsça, Ermenice ve Rumca dillerinde de yayımlanmıştır.¹³ Takvim-i Vekâyi Gazetesi, 1860'dan sonra resmi gazeteye dönüşerek, 4 Kasım 1922'ye kadar yayımını sürdürmüştür.¹⁴

Osmanlı Devleti'nde Takvim-i Vekâyi'den sonra yayımlanan gazete, *Ceride-i Havadis* olmuştur. Gazetenin kurucusu William Churchill, *Morning Herald* Gazetesinin İstanbul muhabiriydi. Churchill, İstanbul'da yanlışlıkla bir çocuğun yaralanmasına sebebiyet vermesinden dolayı tutuklanmıştır. Devreye İngilizler girmiş, kapitülasyonlardaki haklar öne sürülerek, Churchill serbest bırakılmış ve gazete çıkarma izni verilmiştir.¹⁵ Bu iznin üzerine, 31 Temmuz 1840 yılında Hamidiye Türbesi civarında bulunan bir handa matbaasını kurarak gazeteyi basmaya başlamıştır.¹⁶

Gazete, ilk üç sayısı hariç dörder sayfa basılmıştır. İki sütundan oluşan gazete, belli bölümlere ayrılmıştır. Haberleri, "Havadisât-ı Dahiliyye", "Havadisât-ı Hariciyye", "Havadisât-i Nev'iyeye" ve "İlanlar" olarak üç ayrı konuya bölünmüştür. Havadisât-ı Dahiliye başlığı altında buyruklar, idari işler, resmi haberler, memleket haberleri ve methiyeler yer almıştır. Havadisât-ı Hariciyye bölümünde ise, Yurt dışı haberleri Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. İlan kısmında da, genellikler taşınmazların satış ilanları yer almıştır. Sonraki sayılarda yer bulan Havadisât-i Nev'iyeye bölümünde ise, kültür ve sanat haberleri basılmıştır.¹⁷

Gazete, dünya klasiklerinden oluşan tercümeleleri¹⁸, oynanan piyeslerin Türkçelelerini Havadisât-ı Nev'iyeye bölümünde yayınlanarak halkın büyük beğenisini kazanmıştır. Bu tür haberlerin genişçe yer almasının sebebi, gazetenin yurt dışında muhabirlerinin olmasındandır. *Ceride-i Havadis*'in ilk sayısında gazetenin, on günde bir çıkacağı duyurulmuş olmasına rağmen 1840 yılında yirmi iki, 1841 yılında elli sayı ve 1842 yılında ise

---

¹³ Akyüz, **agm.** s. 367.

¹⁴ Tevfik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, Ankara, İmge Yayınevi, 2007, s. 13-14.

¹⁵ Topuz, **age.** s. 17.

¹⁶ Tarık Özçelik, **Modern İktisadın Osmanlı'ya Girişi ve Ceride-i Havadis 1840-1856**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, SBE., 2003, s. 66.

¹⁷ Ali Budak, **Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2004, s. 110.

¹⁸ Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, 2014, s. 65.

sadece elli bir sayı yayımlanabilmiştir. Devlet desteğinin kesilmesi ile Curchill, maliyeti karşılayamayıp gazeteyi 1843 yılında kapatmıştır.¹⁹

Bir süre sonra devlet desteği ile tekrar yayına başlamıştır. Yeni yayın politikasında eskiye göre daha fazla devletçi yaklaşıma gidilmiştir. Devletçi yapısına rağmen basım ve haberleşme aracı olması açısından önemli yer teşkil etmiştir. Gazetenin başlıca yazarları Ahmet Tevfik, İsmet Bey, Ramizpaşazade Mehmet İzzet Bey, Cemalettin Bey, Ahmet Nazif Efendi, Münif Bey, Said Bey, Salih Bey'dir.²⁰ Yirmi dört yıl yayın hayatından sonra 1864 yılında gazete kapanmıştır.

1860 yılında Agâh Efendi tarafından *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesi yayımlanmaya başlanmıştır. Bu gazete, devlet yardımı almamıştır. Şinasi'nin yardımıyla çıkan bu gazetenin özel sermayeli ilk yerli Türkçe gazete olduğu söylenebilir. *Tercüman-ı Ahvâl*, sayfalarında siyasi içerikli makalelere yer vermiştir. Bu özelliği ile de, fikir gazetesi olma özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda Genç Osmanlılar adında ilk muhalefetin ve milliyetçilik fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²¹ Gazetede başlangıçta Şinasi'nin yanında Agâh Efendi, Suphi Bey, Refik Bey ve Ahmet Vefik Paşa gibi yazarlar yazı yazmıştır. Gazete 1866 yılında kapanmıştır.

1866 yılından sonra gazete sayısında bir çoğalma görülmektedir. Örneğin 1866'da, Ali Suavi tarafından *Muhbir* gazetesi, 1869'da Ali Bey tarafından *Basiret* gazetesi, 1870'de Namık Kemal öncülüğünde *İbret* gazetesi yayımlanmıştır. Bunların dışında I. Meşrûtiyet'e kadar (1876) *Muhip*, *Utarit*, *Mümeyyiz*, *Hakayiku'l-Vekâyi*, *Asır*, *Devir*, *Hadika*, *Hülasatu'l-Efkâr*, *Medeniyet*, *Sadakat*, *İstikbal*, *Vakit* ve *Sabah* gibi gazeteler bu dönemde yayımlanmıştır. Ayrıca dikkat çeken bir gazete de *Terakki* gazetesidir. 1868 yılında basılmaya başlayan gazete 1869 yılında haftada bir gün olmak üzere "Hanımlara Mahsus" adında kadın hakları ve görevlerini anlatan ek çıkarılmıştır.²²

---

¹⁹ Hamza Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete *Ceride-i Havadis*", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 7, 1998, s. 17.

²⁰ Ziyad Ebüziyya, "Ceride-i Havadis" **D.İ.A.**, C. 7, s.407.

²¹ Yasemin Doğaner, "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın", **Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXIX, S. 1, Haziran 2012, s.112.

²² Baykal, **age**. s.71.

Basının gelişmesinde ve taşra-merkez arasındaki haberleşmede önemli bir aracı olacak olan Vilayet Gazeteleri önem arz etmektedir. Devletin destek sağladığı bu gazeteler, daha sonraki dönemde taşrada, basının çekirdeğini oluşturacaktır.²³

Tanzimat Dönemi'nde yayımlanan gazeteler, Osmanlı basınının ilk meyveleri olmuştur. Bu dönemden sonra gazeteler, yavaş yavaş devlet tekeline çıkmaya başladığında, devlet eliyle konulan bazı sansür ve yasaklarla sınırlandırılmaları karşılıklı kalmıştır. 1857 yılında çıkarılan Matbuat Nizamnamesi ile ilk defa sansür getirilmiştir. 1858 yılında, Ceza Kanunu'na eklenen üç madde ile millet aleyhine yapılan yayınlar, genel adaba aykırı yayınlar ve başkalarına yapılan asılsız isnatlar suç kapsamına alınmıştır.²⁴

1864 yılındaki Matbuat Nizamnamesi'nde yapılan bir değişiklikle, gazetelerin geçici veya sürekli olarak kapatılması, mahkeme kararı yerine idari tasarrufa bırakılmıştır. 1867 yılında çıkarılan başka bir düzenleme ile, basına karşı her türlü siyasi yetki elde edilmiştir. 1876 yılında yeni bir sansür kararnamesiyle geçici de olsa, gazetelerde çıkacak her türlü haberin, yayımlanmadan önce görevlendirilen kişiler tarafından kontrolden geçirilerek yayımlanması kararı alınmıştır.²⁵

Bu düzenlemelerle birçok gazete, geçici veya sürekli olarak kapatılmıştır. Örneğin Muhbir gazetesi'nde, Girit meselesi üzerine yazılan haberler ve Belgrat Kalesi'nin Sırbistan'a terk edilmesini eleştiren yazı üzerine geçici olarak kapatılmıştır.²⁶ Yazarları cezalandırılmış ya da sürgüne gönderilmiştir. Bir kısmı da kaçmak zorunda kalmışlardır.

1878 Yılında Meclisin kapatılmasından sonra, baskılara dayanamayan bazı gazeteciler, başta Şinasi olmak üzere Namık Kemal, Ali Suavi ve daha birçok gazeteci, yurt dışına kaçmıştır. Kaçtıkları ülkelerde, yayımladıkları gazeteleri İstanbul'a göndermişlerdir.

---

²³ Uygur Kocabaşoğlu-Ali Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, S. 2, 1995, s. 101.

²⁴ Server İskit, Türkiye Matbuat İdareleri ve Politikaları, Başbakanlık Basın ve Yayın Müdürlüğü Yay., 1943, Ankara, s.10.

²⁵ Hıfzı Topuz, **age**, s.47.

²⁶ M. Kazım Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişi", **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 6-7, 2016, s. 34

Kısaca özetlersek, Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) basın hayatı canlanmıştır. Ancak bu dönemde, yayınlarda ortaya çıkan fikir ayrılıklarıyla birlikte, gazetecilerin hükümetle aralarının bozulması ve hükümetin caydırıcı tedbirlerle basınla mücadelesine sahne olmuştur.

Abdülhamit dönemi Osmanlı basınına bakıldığında ise, Tanzimat döneminden daha sıkı bir sansür uygulandığı görülmektedir.. 1876 yılında Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile geçici bir özgürlük ortamı oluşmuştur. Yurt dışına kaçan veya sürgünler, ülkeye dönerek, gazetelerde yazı yazmaya başlamıştır. Kanûn-i Esâsi'nin ilan edilmesiyle basın üzerindeki baskı kırılmıştır. Kanûn-ı Esâsi'nin 12. Maddesinde "basın kanun dairesinde serbesttir" ibaresi yazmaktadır. Bununla, basına Kanun çerçevesinde muamele edileceği ve keyfi müdahalelerden kaçınılacağı ifade edilmektedir. Ancak bu ifade, basına yapılan baskıların önüne geçememiştir.

Bu dönemde, yeni gazeteler yayımlanmıştır. Kanûn-i Esâsi ile oluşan ortam ile gazeteci ve gazete sayısında artış olmuştur. Bu dönemde birçok yeni gazete yayınlanmıştır. Bunlardan bir tanesi *Tercüman-ı Hakikat* gazetesidir. Gazete, 1878 yılında Ahmet Mithat Efendi tarafından kurulmuştur. Gazete, herkesin anlayabileceği sade bir dil kullanmıştır. Bundan dolayı da, halk tipi gazeteciliğin gelişmesine öncülük etmiştir. 1882 yılında *Sabah gazetesi*, 1894 Yılında ise *İkdam gazetesi* çıkarılmıştır. İkdam gazetesi, Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmıştır. Bu Gazete, II. Meşrutiyet Dönem'inin en önemli gazetelerinden biri olmuştur.

Bu dönemde oluşan özgürlükçü ortam, kısa sürmüştür. Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle, II. Abdülhamit dış tehlikeler ve içerdeki serbest hava nedeni ile yapılan eleştiri ve yönlendirmelerle birleşmesinin, ülkenin geleceğine ve menfaatine olmayacağı kanaatini taşıdığından dolayısıyla Abdülhamid'in Meşrutiyete inanmamasından dolayı Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır.²⁷ Başka bir deyişle meşrutî yönetimi sona erdirmiştir. Savaş döneminde, devleti küçük düşürücü ve ülkeyi dışarıda zor duruma sokacak her türlü eleştiriler engellenmiştir. Yine bu dönemde her türlü mizah dergisi, yasaklanmıştır.²⁸ Bunun

---

²⁷ Süleyman Kani İrtem, **Abdulhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, (Haz. Osman Selim Kocahanoglu), Temel Yayınları, 1999, İstanbul, s. 221.

²⁸ Şerif Demir, "İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devletinde Görünümü (1831-1918)", **The Journal Of Academic Social Science Studies**, Sayı 33, Bahar 2015, s. 373.

yanında birçok gazeteye de lehte haber yapmaları ve ülkenin desteklenmesi karşılığında maddi imkanlar sağlanmıştır.²⁹

Bu dönemde uygulanan her türlü baskı ve sansüre rağmen, Osmanlı Basını gelişmesini sürdürmüştür . Ancak İstibdad yönetimi, Osmanlı basınına tarz değişikliğine itmiştir. Baskılardan dolayı yurt dışına kaçan özellikle Jön Türkler, yurt dışında gazete çıkarmışlardır. Bunların bazıları şunlardır:

1895 yılında Paris'te Ahmet Rıza Bey tarafından çıkarılan Meşveret gazetesi,

1896 yılında Cenevre'de Tunalı Hilmi tarafından Ezan gazetesi,

1897 yılında Kahire'de Mizancı Murat Bey'in tarafından çıkarılan Mizan gazetesi,

1897 Yılında Cenevre'de İshak Sükuti tarafından çıkarılan Osmanlı gazetesi'dir.

Bunların yanında Prens Sabahattin tarafından çıkarılan Terakki gazetesi ve Şurayı Ümmet, Hürriyet, Hakikat gibi gazetelerini sayabiliriz.

Yurt dışında yayımlanan Jön Türk gazetelerinin bir kısmı, farklı amaçlar için çıkarılmıştır. Bunlardan bir kısmı, maddi imkân elde etmek için padişaha şantaj yapanlarda olmuştur. Bazı yazarlar, yazacakları veya yazmayacakları karşılığında maddi destek ile şantaj yapma geleneği bu dönemde görülmüştür.

Kısaca özetlemek gerekirse bu dönemde, 1876'da ilan edilen Kanûn-i Esâsi ile oluşan özgürlük ortamında daha önce yurt dışına kaçan birçok gazeteci yurda geri dönmüştür. Ancak özgürlük ortamı kısa sürmüştür. Jurnal, şantaj, kalem satın alma ve daha birçok kavramın çok fazla kullanıldığı bu dönem, 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmesine kadar devam etmiştir.

---

²⁹ Topuz, *age*. s.61-62.

I. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI BASINI VE HUKUK-I UMÛMİYE

GAZETESİ

1. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basını

Demokratik süreçlerin önemli bir göstergesi olan Meclis-i Mebusan, ilk defa Osmanlı Devletinde 1876 yılında açılmıştır. Yüz otuz üyeden oluşan meclisin ömrü kısa sürmüştür. II. Abdülhamid tarafından olağanüstü durumlar ve halkın bu duruma hazır olmaması gerekçesi ile kapatılmıştır.³⁰ Meclisin kapatılmasından sonraki otuz üç sene Kanûn-i Esâsi kağıt üzerinde yürürlüğünü korumuştur. Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ile başlayıp, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen bu sürede basın az da olsa canlılık göstermeyi başarmıştır. 1878'den 1880 yılına kadar meclis tekrar toplanacakmış gibi davranılmış hatta Padişah Ayan Meclisi'ne üyeler atamıştır. Ama 1880'den itibaren gitgide daha da sertleşen bir İstibdad yönetimi ile karşı karşıya kalınmıştır.³¹ Otuz yıllık süreden sonra Meclisin tekrar toplanması ve seçimlerin yapılması 1908 yılında bir askeri darbe ile gerçekleşmiştir.

Uzak Doğu'da Doğulu olmasına rağmen Meşruti yönetime sahip Japonya, Avrupalı olup da İstibdad ile yönetilen Rusya'yı 1905'te yenmesi ile Rusya'nın meşruti yönetiminin üstünlüğünü kabul edip Meşrutiyete geçmesi, İttihatçıları cesaretlendirmiştir. 1908'de İngiltere ve Rusya'nın Reval'daki toplantısında, Osmanlı'nın Makedonya topraklarının işgal edilmesi yönünde anlaşmaya gidilmiştir. Makedonya'nın geleceğini ele alan bu görüşme, İngiltere ve Rusya'nın tam olarak anlaşması ile sona ermiştir.³² Batı basınında Reval görüşmesi "Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına karar verildiği" şeklinde yorumlanmıştır.³³ Bu anlaşma İttihatçılar tarafından, Osmanlı'nın acilen meşruti

---

³⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul, 2010, s.45.

³¹ Sina Akşin, "I. Meşrutiyete Son Verilmesinin Sebepleri", **Hacettepe Üniversitesi Dergisi**, C.14, S.1, Ankara, 1986, s.101.

³² Fahir Armaoğlu, Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.601-602.

³³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, c.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.26.

yönetime geçilmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur.³⁴ Bu hadise, Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni güçlendirmiş ve harekete geçirmesine önayak olmuştur.³⁵

Bütün bunların etkisi ile Abdülhamid yönetimine karşı özellikle Rumeli'de, askeri ayaklanmalar çıkmış ve gittikçe artmıştır. Kolağası Ahmet Niyazi ve Enver Bey'in askeri teçhizat ile dağa çıkıp Abdulhamit'e direnişi olayların doruk noktasına çıkmasına neden olmuştur.³⁶ Hızla yayılan direniş Makedonya Üçüncü Ordu ve Edirne İkinci Ordu arasında etkisini göstermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti bunun üzerine Abdülhamid'den Meşrutiyeti tekrar ilan etmesini talep etmiştir.³⁷

Abdülhamit, bu talebi reddetmiş ve direnmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Rumlidaki birçok askeri ordunun ayaklanması gibi Anadolu'da da birçok asker ayaklanmış ve halkı da ayaklandırmışlardır. Abdülhamit'e Meşrutiyete geçilmediği takdirde İstanbul'a yürüyecekleri bildirilmiştir. Bu karışıklık Abdülhamid'i zor durumda bırakmış ve yeniden Meşrutiyete yönetimi ilan etmesini sağlamıştır.³⁸ Böylece 1908 Devrimi gerçekleşmiştir. Meşrutiyetin İlanı ile İstibdad dönemi sona ermiş ve İttihatçılar dönemi başlamıştı.³⁹

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile birlikte Türk basın tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Haber, 24 Temmuz 1908 tarihinde gazeteler vasıtası ile halka duyurulmuştur. Aynı gün gazeteciler, yazıları sansüre göndermeme kararı almıştır ve gazeteler sansüresiz yayınlanmıştır.⁴⁰

II. Meşrutiyetin ilk günleri, "sınırsız" hürriyetlerin yaşandığı bir özgürlük dönemi olmuştur. Eski nizam ve Kanunların bir çoğu geçersiz kılınmış, uygulanmamıştır. Mesleği farketmeksizin basın hayatına girmek isteyen herkes gazete ve mecmua iznini kolaylıkla almıştır. İstibdad dönemi gazete izni almak için yapılan uğraşlar yerine bu dönemde dilekçe yazıp Matbuat Müdürlüğü'ne vererek kolaylıkla izin belgesi almışlardır.⁴¹

---

³⁴ Bernard, Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK, 1970, s.204.

³⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, Siyaset İlim Serisi 1, İstanbul, 1959, s.16

³⁶ Hülya, Baykal, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 1990, s.156.

³⁷ Lewis, **age.** s.206.

³⁸ Baykal, **age.**, s.156.

³⁹ Stanford, Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II, E Yay. İstanbul, 1983, s.342.

⁴⁰ Server, İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1939, s. 76.

⁴¹ İskit, **age.** s.77.

Basın devrimi ile birlikte her lisanndan gazete çıkarılmaya başlanmış, yurt dışından matbaalar getirilmiştir.⁴² Abdülhamit döneminde sansür rejimi ile baskı altında olan basın faaliyetleri, II. Meşrutiyet'in ilanı ile kontrolsüzlük ve başı boş bir gelişme göstermiştir. Koloğlu, bu durumu “otuz yıllık suskunluğa bir tepki olarak sansürsüz yayınlanan gazeteler, bir başka olgunun da önünü açmış, söyleyecek sözü olan herkes gazete çıkarılmaya koyulmuştur” diyerek özetlemiştir.⁴³ Öyle ki 1908 yılının başlarında Osmanlı'da, 120 gazete basılıyorken, Meşrutiyetin yedinci ayında bu sayı 730'a çıkmıştır. Ülkenin neredeyse her vilayetinde gazete ve dergi çıkarılmaya başlamışlardır.

Bu basın patlamasında İstanbul'dan taşraya matbaalar taşınmaya başlamış ve gazetelerde fikir beyan edenlerin sayısı hızla artmıştır. Farklı fikirlere sahip bu insanların yazılar yazması, halkın ufkunun gelişmesine yol açmış, sıradan insanlar bile siyasi konularda konuşmaya başlamıştır. Diğer yandan da fikir karmaşası ve anarşisi ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra basın, İttihat yanlısı ve karşıtı olarak ikiye ayrılmıştır. Buna göre, İttihat ve Terakki, Rumeli, Hürriyet, Tanin ve Şura-yı Ümmet gazeteleri doğrudan İttihat Terakkiye bağlı gazeteler olarak nitelendirilmiştir. İstiklâl, Hak, Hâdisat, Vakit gibi gazeteler, İttihat Terakkiye meyillidirler. Mizah gazeteleri içinde Kalem, Karagöz, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, İslâm Mecmuası da İttihat ve Terakki'yi destekleyen yayınlar yapmıştır.⁴⁵

Diğer taraftan İttihat ve Terakki yönetimini eleştiren gazeteler arasında dikkat çekenler ise İkdâm ve Hukûk-i Umûmiye gazetesidir. İkdâm ilk dönemlerde İttihat ve Terakki'yi desteklemesine rağmen daha sonra cemiyet içindeki fikir ayrılıklarından dolayı kurulan Ahrâr Fırkasını desteklemiştir.⁴⁶ Hukûk-i Umûmiye gazetesi ise Abdülhamid dönemi sürgüne gönderilmiş kişilerin ülkeye dönmesi ile kurulmuştur. İkinci bölümde de göreceğimiz üzere Kamil Paşayı⁴⁷ şiddetle eleştirmiştir.

---

⁴² İskit, age. s. 148.

⁴³ Orhan, Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif yay., İstanbul, 2006 , s 87-88.

⁴⁴ Koloğlu, age. s. 88.

⁴⁵ Baykal, age. s.158.

⁴⁶ İskit, age. s.78.

⁴⁷ Bk. Mekteb-i Harbiye çıkışlı olan Lefkoşalı Kamil Paşa, Osmanlı devleti içerisinde önemli görevler üstlenmiştir. Bir çok vilayette vali ve mutasarrıflık görevine getirilmiştir. Bunun yanında Efka Nazırlığı ve Adliye Nazırlığı yapmıştır. Sırası ile 25 Eylül 1885- 4 Eylül 1891, 3 Ekim 1895- 7 Kasım 1895 ve 7

Bu dönemde herkes, hürriyet kelimesinin cazibesine kapılarak, dileyenin her isteğini yapabileceğini sanmıştır. Siyasi şantajlar, hükümet aleyhine yazılar, eski paşalar, sadrazamlar hatta padişah aleyhine bile yazılar yazılmıştır. Yönetim, basın bu denli başı boş yazılarından bunalmış iş göremez hale gelmiştir. 30 Temmuz'da özellikle yönetim ile ilgili yayınlara Kanuni düzenlemelerle sınırlandırmalar getirmiştir.⁴⁸ Bu dönemde iktidarı tek başına kontrol etme düşüncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından benimsenmeye başlanmıştır.

Kısa sürecek olan sansürsüz ortamda çıkarılan yayınlarda, geçmişte kalmış olan yönetime ve yönetimin tasarruflarına büyük eleştiriler yapmışlardır. Yer yer hakaretler yağdırmışlardır. Gerçeğe aykırı yazı ve haberler yayımlamışlardır. Sansür yüzünden Rumeli'deki isyandan haberi olmayan bazı gazeteler ise, Meşrûtiyeti padişahın bir lütfu gibi algılamış ve ona göre yayın yapmıştır. Örneğin 25 Temmuz 1908 tarihli İkdâm Gazetesi, "Padişahım Çok Yaşa" diye ilginç bir başlıkla çıkmıştır. Gazetenin manşetinde olmamış gösterileri olmuş gibi göstermiştir.⁴⁹

Meşrutiyet'in İlanı'ndan kısa bir süre sonra tüm basın organları, İttihat Terakkiye övgüler yağdırmıştır. Bunlar arasında *İkdâm*⁵⁰, *Sabah* ve *İslâmcı Sırat-ı Müstakim* gazeteleri bulunmaktadır. II. Meşrûtiyet basını, başından itibaren Meşrutiyet'i tanıtmayı ve öğretmeyi, onun lehinde propaganda yapmayı görev saymıştır. Aynı zamanda yeni dönemde özgürlüklerin tanınacağı, bu sayede yolsuzlukların son bulacağı, ticaret, ziraat ve sanayide göze çarpan bir kalkınmanın başlayacağı, bu sayede Osmanlı devletinin çağdaş uygarlık seviyesinde bir ülke olacağı umuduyla hareket etmiştir.

24 Temmuz 1908 tarihinden itibaren İstanbul'da altı yılda iki yüzden fazla gazete ve dergi, yayımlanmıştır. Bu dönemde biraz kabiliyeti ve yazı tecrübesi olan herkes, gazete ve dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde belli başlı yayın organlarını topluca saymak gerekirse, *Tanin*, *İkdâm*, *Hukûk-i Umûmiye*, *Serbesti*, *Mizan*, *Sadayı Millet*, *Yeni*

Ağustos 1908- 14 Şubat 1909 tarihlerinde Sadrazamlık yapmıştır. Bab-ı Ali Baskını ile birlikte Kamil Paşanın siyasi hayatı sonlanmıştır. Karakaya, Ebru, "Kıbrıslı Kamil Paşa", *DİA*, C.25, s.392-394.

⁴⁸ İskit, *age.* s.144.

⁴⁹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara, 2009, s. 83-84.

⁵⁰ Bk. Gazetesi ilk zamanlarda İttihad ve Terakki Cemiyetini desteklemiş ve buna göre övgü dolu yazılar yazılmıştır. Daha sonra Ahrar Fırkası tarafdarı olmuştur. İskit, *age.* s.78. Baykal, *age.*, s. 158. İkdâm

Gazete, Şura-yı Ümmet, Osmanlı, Volkan, Hokkabaz, Cingöz, Hürriyet, Ceride, Fazilet ve Nevzad-ı Vatan gibi birçok gazete basılmıştır.⁵¹

Özgürce fikir beyanının hat safhaya çıktığı bu dönemin önemli özelliklerinden bir tanesi de, Osmanlı'da ilk defa sol görüşlü yayınların görülmesidir. 1909 yılında Sela-nik'te yayınlanan *Amele Gazetesi* ve 1910 yılında İstanbul'da yayınlanan *İştirak Gazetesi* buna örnektir.⁵²

Özgürlük ortamı İttihat ve Terakki Cemiyeti için özellikle 31 Mart İsyanı'nın bastırılması sonrasında olumsuz bir şeymiş gibi gösterilmeye başlamış, basında sansür me-kanizması devreye girmiştir. Nihayetinde Bab-ı Âli Baskını sonrasında ise bu sansür uy-gulaması artmıştır. Yalnız Abdülhamit kadar sert tedbirler söz konusu değildir. Basın-ya-yın karmaşasını düzene sokmak için 14 Temmuz 1909 yılında Basın Kanunu Tasarısı, Millet Meclisi'nden geçmiş ve 18 Temmuz 1909'da Kanunlaştırılmıştır. Buna göre ahlak kurallarına uymayan yazılar yazılmasına, padişaha hakaret edenlere, vatandaşı kışkırtan yazılar yazılmasına karşı cezalar verilmiştir.⁵³ Bu sansür uygulaması görüldüğü gibi İstibdad sansüründen farklıdır.

II. Meşrutiyet, ilkinde oranla daha uzun sürmüştür. Ama buna rağmen başarısız ol-muştur. Meşrutiyet savunucuları şeriat yanlılarına göre daha az ve daha güçsüz ve siyasi açıdan tecrübesizdiler. Aynı zamanda devletin içinde bulunduğu durum ve dış güçlere karşı mücadele Osmanlı'yı yıpratmıştı. Anayasa yürürlükte kalmış ve seçimler tekrarlan-mış olmasına rağmen Meşrutî rejim, 1918'de Osmanlı İmparatorluğunun sömürge dev-letlerine yenilgisi ile sona ermiştir.⁵⁴

2. Fedekâran-ı Millet Cemiyeti

II. Meşrutiyet İlan edilmesiyle siyasi suçlulara genel af çıkarılmıştır. Affın çıkarılmasıyla, yurt içinde ve yurt dışındaki menfâ (sürgün) ve firariler Osmanlı Devleti bün-yesine geri dönmeye başlamıştır. Bu dönemde halk, istibdâd döneminin yöneticilerine saldırmaya başlamıştır. Diğer taraftan da sürgün ve kaçaklar, halk tarafından el üstünde

⁵¹ **Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl**, Gazeteciler Cemiyeti Yay. İstanbul, 1987, s.7.

⁵² İrfan Karakoç, "Osmanlı Basımında Öncü bir Sosyalist Dergi" **Müteferrika**, 1999, S.15,.

⁵³ Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1982, s.318.

⁵⁴ Lewis, **age**. s.210.

tutulmuştur. Özellikle Müşir Fuat Paşa gibi veya Prens Sabahattin gibi ileri gelen sürgün veya firariler, memlekete dönüşlerinde halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır.⁵⁵

İlk günlerin coşkusunun geçmesinden sonra sürgün ve firarilerin ilk işi, İstibdat Döneminde kaybettikleri hakları geri almak olmuştur. Bunları kazanmak için bireysel çabaların yetersiz olacağını görmüşlerdir. Bundan dolayı dönemin önemli siyasi gücü haline gelmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmek gerekmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetine katılmak, devlet kapısına girmek demektir. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti bu siyasi mağdurlara umdukları imkanları sağlamamıştır.

Cemiyet, geçmiş dönemde cemiyetin gizli örgütlenme döneminde üyesi olmamış kişilere soğuk bakmıştır. Soğuk bakmasını gerektirecek birçok neden bulunmaktadır. Nedenlerden bir tanesi Cemiyet, Meşrutiyetin ilanını sadece kendilerinin başarısı olarak görmeleridir. Bu konudaki iddia İttihatçılar arasında da bir takım olumsuz izlenim vermiştir. Özellikle eski Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin üyeleri Meşrutiyet, onların sayesinde ilan edildiğini savunmuşlardır. Sonuç olarak İttihat ve Terakki'nin diğer üyeleri özellikle de eskiler rahatsız olmuştur.⁵⁶

Cemiyet yönetimine hakim anlayışına göre, bu kişilerin Meşrutiyet ilanında fiili faaliyetleri olmaması onların dışlanmasına neden olmuştur. İttihatçıların bu tutumunun nedeni sürgün ve firarilerin arasında İstibdad dönemi faaliyetlere katılmamış çıkar peşinde olan kişilerin olmasıydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sürgün ve firariler karşısında takındığı bu tutum bir küskünler grubunun oluşmasına neden olmuştur.⁵⁷

Sürgün ve firariler İttihatçıların tutumundan dolayı onlara karşı muhalif konumuna geçmiştir. Haklarının iade edilmesi yönündeki taleplerinin İttihat ve Terakki tarafından dikkate alınmamış olması muhalifliğin diğer önemli sebebidir. Muhaliflerin iş taleplerine karşı cemiyet, iş yükünün az çalışan kişi sayısının fazla olduğunu öne sürmüştür. Bütçenin denkleştirilmesi için uğraşılan bir sırada gelen talepler red edilmiştir. Bunun yanında, İttihat ve Terakki yönetimine Meşrutiyetin İlanından sonra, tanınmayan bazı kişilerin alınmış olması, küskünler grubunun oluşmasında etkin olmuştur.

---

⁵⁵ Sina Akşin, "Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", **AÜSBF Dergisi**, XXIX / 1-2 (1974), s.125; Hasan Taner Kerimoğlu, "İkinci Meşrutiyetin İlk Yıllarında Sürgün ve Firariler Sorunu ve Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt VII, Sayı 2, İzmir, 2007, s. 2,3

⁵⁶ İbrahim Temo, **İttihad ve Terakki Anıları**, Alfa Yay.İstanbul, 2000, s.185-186.

⁵⁷ Süleyman Kani İrtem, **31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu**, İstanbul, 2003, s. 44-45.

Bu küskünler grubu, daha sonra kendi aralarında farklı cemiyet ve gruplar kurmuşlardır ve İttihat Ve Terakki'nin en büyük düşmanı olmuşlardır. Örneğin bunlardan dönemin gazetecilerinden İkdâm'dan Ali Kemal, Serbesti Gazetesinden Hasan Fehmi ve Mevlanzâde Rıfat, Mizan Gazetesinden Murat Bey, Volkan Gazetesinden Derviş Vahdeti Efendi, İttihat ve Terakki'ye en sert eleştiren muhaliflerden olmuştur.⁵⁸

Böyle bir ortamda Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti'nin kurulmasında II. Meşrûtiyet döneminde yaşanan bu sürgün ve firarilerin mağduriyeti önemli etken olmuştur. Aynı zamanda bu sürgünlerin, İttihat ve Terakki Cemiyetine yönelik olumsuz bakışta da etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden beledikleri ilgiyi göremeyen kişiler, siyasal örgütlenme çalışmalarına başlamışlardır.⁵⁹ Bu amaçla Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Fedâkarân-ı Millet Cemiyetinin hangi tarihte kurulduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Cemiyetin ilk faaliyeti, 2 Ağustos 1908 tarihinde olmuştur.⁶⁰ 12 Ağustos 1908 tarihinde, İstanbul'da Sultanahmet'te bütün sürgünler, aralarında birlik sağlamak amacıyla tanışma toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda sürgünler, haklarını müdafaa etmek amacıyla bir cemiyet kurulmasına karar vermişlerdir. Aynı zamanda cemiyet bünyesinde *Hukuk-ı Umûmiye* isminde bir gazetenin yayınlanması onaylanmıştır.⁶¹ Cemiyetin kuruluş süreci, Ağustos ayı içinde tamamlanmış ve yayın organı olacak olan Hukûk-i Umûmiye Gazetesinin kuruluşu da 22 Ocak 1909 tarihinde gerçekleştirilmiştir.⁶²

Cemiyetin kurucu ve üyelerinin hepsi sürgün ve firarilerden oluşmaktadır. Cemiyetin kurucuları arasında Avnullahü'l-Kazimi, İsmail Hakkı Bey, Necip Nadir Bey, Abdülkadir Bey gibi kişiler bulunmaktadır.⁶³ Süleymaniye'de, askeri matbaanın bitişiğinde bulunan binayı merkez yapan Cemiyetin başkanı Avnullahü'l-Kazimi, katib-i umumisi Esat Beydir. Diğer yöneticileri muhasip üye Ali Vefa, cemiyet mukayyidi Malatyalı Mehmet Ali, cemiyet katibi Ahmet Hamdi ile birlikte Ali Saip, Hacı Cemal, Asitaneli Behçet,

---

⁵⁸ Akşin, age.s.126.

⁵⁹ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, 2000, s.323.

⁶⁰ Münir Süleyman Çapanoğlu, **Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**, İstanbul, 1964, s.21.

⁶¹ Çapanoğlu, **age.** s. 26.

⁶² Kerimoğlu, **agm.**s.6.

⁶³ Çapanoğlu, **age.** S. 22; Kuran,**age.** s.323.

Bahriye mülazımlarından Cemal, Bahriye zabitanından Sami gibi kişilerden oluşmaktadır. Üyeler arasında Milkon Gürciyan ve Arşak Dardaganyan gibi Ermeniler de bulunmaktadır.⁶⁴ Aynı zamanda gazetenin ilk dönemlerinde Mevlanzade Rıfat, Mahmud Asım ve Derviş Vahdeti gibi isimleri de görmekteyiz.

Cemiyetin başkanı Avnullah Kazimi, eski bir firari ve de eski bir sürgündü. *Mürrüvvet Gazetesini* çıkarırken istibdât yönetiminin gazabına uğramış ve tutuklanacağını anlayınca yurt dışına kaçmıştır. Bir süre yurt dışında kaldıktan sonra, sürgün bulunan babasının yanına gelip bir yaşında ölmüş olan kardeşinin nüfus kağıdını kullanmaya başlamıştır.⁶⁵ Bir süre Müşir Fuat Paşa'nın katipliğini yapmıştır.

Avnullah Kazimi, II. Abdülhamit'e karşı yapılan suikast girişiminde yer aldığı iddiası ile tutuklanmış ve müebbetle yargılanmıştır.. Sivasa sürgün edilince ordan kaçmaya yeltenmiş ama başaramamıştır. Bu tür hareketlerinden dolayı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Eczacıbaşı Mirliya Refik tarafından Saray'a ihbar edilmiştir. Bundan dolayı daha güvenli bir yer olan Sinop'a nakledilmesine karar verilmiştir. Sinop zindanlarında kolları ve bacakları prangalı bir fotoğraf gazetenin sayfalarında yerini almıştır. (Resim 1)⁶⁶ II. Meşrutiyet ilanı ile İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da hürriyet kahramanı olarak karşılanmıştır.

Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti'nin asıl amacı, sürgün ve firarilerin hak arama mücadelesine destek olmaktır. Bu insanların aralarındaki birliği kurmak ve İstibdât Döneminde kaybettiklerini geri kazanmalarını sağlamak olarak özetlenebilir. Cemiyet temel politikasını, Meşrutiyetin İlan'ında sürgün ve firarilerin de göz ardı edilemeyecek rolü olduğu düşüncesi üzerine inşa etmiş ve Meşrutiyet ilanı konusunda kendi dışındaki örgüt veya kişilerin katkılarını görmezden gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bu konuda bir mücadeleye girmiştir.

Cemiyetin amacı, görünürde sürgün ve firarilerin haklarını savunmaktır. Ancak en önemli amaçlarından birisi de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanında "*Nigahban-ı*

---

⁶⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, C. I, İstanbul, 1998, s.165,16.8

⁶⁵ Kerimoğlu, **agm.** s.8.

⁶⁶ Hukûk-i Umûmiye, S 2, s.1.

Meşrûtiyet” rolüne soyunmuş olmasıdır. Daha açıkçası cemiyetin, İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi her alanda söz sahibi olmak iddiasında olan bir özelliği vardır.⁶⁷

Cemiyetin belli başlı niteliklerini saymak gerekirse, sürgün ve firariler arasında yardımlaşma ve dayanışmanın yanında, siyasal bir cemiyet olma niteliği, meşrûtiyet yönetiminin ve genel hakların koruyucusu olma gibi hayır kurumu olma niteliği bulunmaktadır.

Cemiyet hakkında birçok iddialar ortaya atılmıştır. Bunlardan biri de santajla para toplanmasıdır. Bunun yanında dönemin Kamil Paşa Hükümeti ile ilişkileri iyi değildir. Hakkındaki iddialardan dolayı cemiyet, amacı konusunda açıklama yapmak zorunda kalmıştır.

Cemiyet, yayınladığı bir bildiri de amacının asli ve tali olmak üzere iki tane olduğunu bildirmiştir. Buna göre; asli amacının Osmanlı unsurları arasında kardeşliği ve birliği sağlamaya çalışmaktır. Tali amacının ise, Cemiyet üyelerinden olup mülk ve millete hizmet edeceklere memuriyet ve iş bulunacağı ve ziyanlarının geri alınacağı, cemiyet üyelerine yardım edileceği, cemiyete üye memurların yükselmelerine çalışılacağı, mektepler ve fabrikalar açılması gibi hayır işlerine gayret edileceği şeklinde ifade etmiştir.⁶⁸

Cemiyetin nizamnamesi, geç bir tarihte yayınlanmıştır. Nizamnamesinin birinci maddesine göre; Cemiyet, kendisini yalnızca siyasi bir fırka olarak tanımlamamaktadır. Aynı zamanda meşrûtiyet rejiminin bekçiliği rolüne soyunduğunu görmekteyiz.⁶⁹

Hayır faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin yanında, nizamnamenin üçüncü maddesinde cemiyetin siyasi amaçları açıklanmaktadır. Buna göre; hükümet işlerine müdahale etmemek koşuluyla vatan ve milletin menfaatine uygun veya aykırı gördüğü uygulamaları takdir veya tenkit etmek, uyarılarda bulunmak ve Meşrutiyet tam anlamıyla gerçekleşmesinin sağlanması için girişimlerde bulunmak, cemiyetin siyasi amaçları arasındadır.

---

⁶⁷ Akşin, **age.** s. 127.

⁶⁸ Kerimoğlu, **agm.**s. 9.

⁶⁹ Tunaya, **age.** s. 169-170.

Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti, çeşitli düşünceleri bir arada bulunduran bir cemiyettir. Tam anlamıyla bir siyasi cemiyet ya da bir yardım ve dayanışma kuruluşu değildir. Bu özelliğinden dolayı Türkiye'deki "*İlk muhalif dernek*" olarak isimlendirilmiştir.⁷⁰

Cemiyetin yönetiminde siyasi mağdurlar etkin bir rol oynamakla birlikte, memur ve tüccarlara cemiyetin kapıları açık bırakılmıştır. Ancak, halka açılmak ve teşkilatını genişletmek gibi bir düşüncesinin olmadığı görülmektedir. Cemiyet, belli bir zümrenin egemenliğinde olan kapalı bir niteliğe sahiptir.⁷¹ Cemiyetin bu kapalı özelliği ile birlikte yardım amacıyla para toplaması muhalifleri, özellikle de İttihatçılar tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiş ve cemiyet yöneticileri topladıkları yardım paralarını aralarında paylaşmakla suçlanmıştır.

Cemiyetin içerisinde her türlü fikre sahip üye bulunmaktadır. Örneğin İttihatçı, Sabahattinci ve İslamcı siyasi anlayışların etkili olduğu bir dönemde cemiyetin siyasi alandaki en önemli özelliği İttihat ve Terakki karşıtı tutumu olmuştur. Bunun yanında cemiyet siyasi alanda Osmanlı vatanseverliği temelinde bir politika izlemiştir. Özellikle Ermenilerle iyi bir ilişki içinde olmaya özen göstermiştir.

Cemiyetin üye sayısı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak kurucusu ve başkanı olan Avnullah Kazimi'nin iddiasına göre, üye sayısı başlangıçta dört bin civarındadır.⁷²

Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti, meşrûtiyet döneminde siyasi mağdurların sözcülüğünü yapmış ve geçmiş dönemde kaybedilen haklarının iade edilmesi yolunda girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemdeki hükümetlerin cemiyetin bu taleplerini dikkate alıp almamasına göre, cemiyetin hükümetlere karşı tutumunu belirlemiştir.

Cemiyet, sürgün ve firariler konusunda da çalışmalarda bulunmuştur. Bu kişilerin aralarında dayanışmanın kurulmasına ve zor durumda olanlara da yardımda bulunulmasına da çalışmıştır. Yardım toplamanın yanında Cemiyet, muhtaç durumda olan siyasi mağdurlara dağıtılmak üzere gelir getirici başka yöntemlere de başvurmuştur. Siyasi mağdurlar arasında dayanışmayı sağlamak ve Cemiyete gelir elde etmek üzere, "Heveskaran Musiki Kulübü" tarafından konser düzenlenmiştir.⁷³

---

⁷⁰ Çapanoğlu, **age.** s. 21.

⁷¹ Akşin, **age.** s. 28.

⁷² Kerimoğlu, agm. s. 10.

⁷³ Kerimoğlu, **agm.** s. 16-19

Cemiyetin ülke yönetimine katılma konusunda belirgin bir hedefi yoktur. Bu dönemde Cemiyetin en belirgin özelliği İttihat ve Terakki karşıtı olmasıdır. Yine Cemiyetin meşrutiyet hükümetlerine karşı tutumunu belirleyen özelliklerin başında, hükümetlerin sürgün ve firarilerin taleplerine önem verip vermemesine göre değişmiştir.⁷⁴

Cemiyetin öncelikli hedeflerinden birisi de, istibdât yönetimi boyunca mahrum kalınan genel hakların, savunuculuğunu üstlenmek olmuştur. Bu durum Cemiyetin nizamnamesinde yer almıştır. Buna göre cemiyet, ülke yönetiminde yapılan yanlışlıkları eleştirerek, yanlışlıkların düzeltilmesine ve meşrûtiyet yönetiminin tam anlamıyla uygulanmasına çalışacaktır. Bu durum ise cemiyetin, meşrûtiyet döneminde mevcut hükümetler karşısında bir baskı unsuru olmak istediği söylenebilir. Cemiyetin bu rolünü, yayın organı Hukuk-u Umûmiye aracılığıyla yerine getirmeye çalışmıştır.⁷⁵

Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti, ilerleyen dönemde İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhalefetini arttırmıştır. Bundan dolayı, İttihatçıların baskınına uğramış, cemiyet başkanı ve üyeleri tutuklanmıştır. Ancak, kısa bir süre sonra cemiyetin basılmasına neden olan belgelerin sahte olduğu anlaşılmış ve cemiyet üyeleri serbest bırakılmıştır. Asılsız iddialarla Cemiyetin baskına uğraması, II. Meşrûtiyet'in ilk yıllarında ve 31 Mart Ayaklanması öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı hareketlerin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti ve siyasi mağdurların, 31 Mart Ayaklanması'nın çıkışında doğrudan bir rolleri olmasa da muhalefet hareketinin güçlenmesinde dolaylı bir etkisi olmuştur.⁷⁶

Cemiyetin, İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhalefetini devam ettirmesine rağmen, bir taraftan da İttihat ve Terakki ile aradaki soğukluğu gidermeyi çalıştığı görülmektedir. Cemiyetin Başkanı Avnullah Kazimi Bey, Mart 1909'da üyelerinden bazılarının itirazlarına rağmen İttihat ve Terakki ile aradaki soğukluğu gidermek ve anlaşma yollarını aramak üzere cemiyet üyelerinden Hacı Cemal Bey ile bazı üyeleri görevlendirmiştir. Üyeler, İttihat ve Terakki üyelerinden Doktor Nazım Bey'in bulunduğu bir grupla görüşmeler yapmıştır.⁷⁷

---

⁷⁴ **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)**, (Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal), TTK yay., Ankara, 1996, s.162.

⁷⁵ Kuran, **age.** .s. 323.

⁷⁶ Doğan Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, Ankara, 1969, s.129.

⁷⁷ Kerimoğlu, **agm.**s.22.

Bu görüşmeler devam ederken Aynullah Kazımi Bey, Kerkük mutasarrıflığına atanmıştır. Avnullah Kazımi Bey, Cemiyet ile ilgili olarak Hacı Cemal Bey'i başkan vekili tayin ederek evrakları kendisine teslim etmiştir. Aynullah Kazımi Bey'in Kerkük mutasarrıflığına atanması ile cemiyetin faaliyetleri, 31 Mart Ayaklanması öncesinde durma noktasına gelmiştir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Divan-ı Örfi ile cemiyet kapatılmıştır. 31 Mart Ayaklanmasının yatışmasından sonra iki kere yeniden kurulmak istenmiştir. Cemiyetin tekrar kurma girişimlerinden birisi siyasi mağdurlardan Hacı Cemal tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak Dahiliye Nezareti tarafından tekrar kurulmasına müsaade edilmemiştir. Cemiyeti yeniden kurmaya girişen ikinci kişi Trablusgarplı Ali Haydar olmuştur. Ali Haydar Bey, usulsüz para toplamak suçundan dolayı Divan-ı örfi tarafından sorguya çekilmiştir.⁷⁸

3. Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi

II. Meşrutiyet ilan edilmesiyle Osmanlı'da birçok cemiyet kurulmuş ve bunların yayın organı olarak onlarca yeni gazete ve dergi yayınlanmaya başlamıştır. Bu süreçte yayımlanmaya başlayan gazetelerden birisi de "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin ceridesi" olan Hukûk-ı Umûmiye gazetesidir. Hukûk-i Umûmiye, "Meşrûtiyete ve ittihad-ı millete hizmet eder ve yevmi neşr olunur"du. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Hukûk-i Umûmiye'yi yayın müsaadesini, Dâhiliye Nezareti, İdare-i Matbuat Şubesi'nin 28 Ağustos 1324 tarihli resmi ruhsatıyla almıştır.⁷⁹ İlk sayısı 16 Eylül 1908 tarihinde yayımlanmıştır.

Hukûk-i Umûmiye gazetesinin kuruluşuna dair izin belgesive transkripsiyonu Ek 2 de belirtilmiştir.⁸⁰ Bu belgeye göre gazetenin kuruluş amacını açıklayalım. Geçmiş İstibdad döneminde yaklaşık 50-60 bin sürgün edilmiştir. Bunların bir kısmı vatanı terk etmiş, parasız kalmışlardır. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, zulme uğrayan ve parasız kalan bu kişilerin dertlerine çare bulunmadığı için "Fedakâran-ı Millet cemiyeti" kurulup insanların dertlerini duyurmak amaçlanmıştır. Cemiyetin yayın organı olarak çıkarılan Hukûk-i Umûmiye gazetesinin ilk sayısında, Padişah'tan muhtaçlara yardım almak amacıyla, müracaat edilmiştir. Sürgün edilen ve ülkeye geri gelen kişilerin her birinin eski

⁷⁸ Kerimoğlu, **agm.**s.23.

⁷⁹ Tunaya, **age.** .s.167.

⁸⁰ Metin, Hukûk-i Umûmiye gazetesinin kuruluş tebliğinden çevrilmiştir. Orijinal metin ek'te belirtilmiştir.

görevlerine iade edilmesi talep edilmektedir. Bu kişilerin haklarını savunmak ve dertlerine tercüman olmak amacıyla Hukûk-i Umûmiye gazetesinin basımı için padişahın izin talep edilmektedir.⁸¹

Gazetenin ilk sorumlu müdürü ve başyazarı Necip Nadir Beydir. Necip Nadir Bey, Konya, Karapınar'ın eski kaymakamıdır. Necip Nadir Bey, istibdâta karşı yaptığı mücadele ile tanınmış biridir. II. Abdülhamit döneminde Anadolu'dan Arabistan'a kadar alanda sürekli sürgün olarak görev yapmıştır.⁸² Necip Nadir Bey, gazetenin sorumlu müdürlüğü görevini başlangıçtan 8 Teşrinievvel 1908 tarihine kadar yapmıştır. Bu tarihte bir memuriyete atanmıştır. Kendisinden sonra sorumlu müdürlüğe Mevlanzâde Rıfat Bey getirilmiştir.

Mevlanzâde Rıfat Bey, gazetenin sorumlu müdürü olmadan önce sürgüne gönderilmiştir. Meşrutiyet ilanından sonra İstanbul'a gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinden umduğunu bulamayınca, Cemiyete karşı kararlı muhaliflerinden birisi olmuştur. Mevlanzâde Rıfat Bey'in müdüriyeti 14 Teşrinisani 1908 tarihine kadar sürmüştür.⁸³

Mevlanzâde Rıfat Bey'den sonra müdürlüğe Hüsnü Paşazâde Doktor Ali Saip Bey getirilmiştir. Ali Saip Bey'in müdürlüğü, 14 Şubat 1909 tarihine kadar sürmüştür. Gazetenin dördüncü ve son sorumlu müdürü Ahmet Esat Bey olmuştur. Bu görev, gazetenin son sayısı olan 27 Mart 1909 tarihli 173. sayısına kadar devam etmiştir. Bir ara Ahmet Esat Bey'in yerine Ali Şevket Efendi getirilmek istendiyse de gerçekleşmemiştir.

Gazete, toplam olarak 173 sayı yayımlanmıştır. Yazar kadrosu sık sık değişmiştir. Gazetenin dikkat çeken yazarları arasında; Şirvanizade Mahmut Tahir, İbnü'l-Mahmud Asım, Mevlanzâde Rıfat ve Abdülkadir Kadri bulunmaktadır. Bunların yanında kısa süreli de olsa Hasan Fehmi ve Derviş Vahdeti de gazetede yazı yazmışlardır. Azda olsa dönemin ünlü Jön Türklerden Doktor Şerefettin Abdülkadir ve Doktor İbrahim Temo, Hukûk-ı Umûmiye Gazetesinde makale yazmıştır.

Gazetenin yayın Politikası, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin temel politikası ile paralellik göstermektedir. Yayın politikasının temel özelliği, gazetenin kuruluş tebliğinde

---

⁸¹ BOA, Y.PRK.AZJ. 54-61. Belge Tarihi 29.12.1326.

⁸² Çapanoğlu, *age.* .s. 31.

⁸³ Hasan Taner Kerimoğlu, "II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukûk-ı Umûmiye", ÇTTAD, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s.23

de belirtildiği üzere II. Meşrûtiyet'in ilanı sonrasında İstanbul'a dönen sürgün ve firarilerin sorunlarına geniş yer vermesidir. Bu özellik, gazetenin ilk sayısından, kapanışına kadar devam etmiştir. Yazar kadrosunun büyük bir çoğunluğu, siyasi mağdurlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı da sütunlarında sürgünden dönenlerin isimlerine yer verilmiştir.

Gazete, sürgünlerin geçmiş dönemde uğramış oldukları kayıplarının tazmin edilmesi ve kendilerine uygun birer iş bulunmasını sağlamak için de kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Fedekaran-ı Millet Cemiyetinin yayın organı olduğu için cemiyetin politikaları doğrultusunda, siyasi mağdurların haklarının telafi edilmesi için sürekli meşrûtiyet hükümetlerini göreve davet etmiştir. Yazılarında genel olarak, istibdât döneminde sürgün ve firarilerin yaşadığı sıkıntılar, duygusal bir dille uzun uzun anlatılmıştır. Karşılığında da hükümetten yardım istenmiştir. Sürgün ve firarilere yapılan bir çağrıyla yazalım. “*Ey Vatandan bunca yıl ayrı olan mazlumlar! Ey Fedakâran-ı Hürriyet felaketliler, terk edin artık o katl-i mahbus menafa'aları terk edin sahraları, hasret-i didar gözle kan ağlıyor dedeler!*”⁸⁴

Gazetenin yayın politikasında, eski yöneticiler, Sultan Abdülhamit ve İttihat ve Terakki Cemiyetini eleştirmek önemli bir yer tutmaktadır. İsteklerine olumlu cevap vermeyen hükümet, İttihat Terakki Cemiyeti ve kişileri açıkça hedef almaktadır.⁸⁵ Aynı zamanda gazetede, İstibdad yönetiminin ve yönetime tabi olan memurların halka yaptıkları zulümleri sıkça hatırlatılmaktadır. Mesela gazetenin 22. Sayısında “*İşte size zulüm ve işkence eden jandarmalar, tahsildarlar.. Bazı muhtarlarımız da bunlarla ittifak edip sizi soyuyor, beş kuruşla bitecek işi yüz kuruşa bitiriyorlar.*” Sözlere ile açıkça belirtmektedir. Yine bu yazının devamında Meşrutiyet ile hak ve adaletin geldiğini belirtmiştir.⁸⁶

Kâmil Paşa Hükümeti'nin eleştirilmesi konusunda İttihat ve Terakki yanlısı gazetelerden Tanin ile ortak hareket etmiştir. Kâmil Paşa Hükümeti'nin eleştirildiği konular; siyasi mağdurların isteklerinin tam olarak yerine getirilmemesi, geçmiş dönemin bazı yö-

⁸⁴ **Hukûk-i Umûmiye**, S.3, s. 4.

⁸⁵ “Devr-i İstibdad Zalimleri”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S.6,s.1.

⁸⁶ İbn'ül- Mahmud Asım,“İntihab-ı Mebusân ve Anadolu'daki Kardeşlerime”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S.30, s.2.

neticilerinin çeşitli görevlere atanmaları ve basın mensupları hakkındaki hükümetin uygulamaları ve devlet yönetiminde yetersiz olmaları konusunda olmuştur.⁸⁷ Bundan rahatsız olan Kamil Paşa, gazetenin sorumlu müdürünü görüşmeye çağırmıştır.

Cemiyet adına Kamil Paşa ile görüşmeye Mevlanzâde Rıfat Efendi gitmiştir. Kamil Paşa, açıkça Mevlanzâde Rıfat Efendiyi tehdit etmiştir. Mevlanzâde Rıfat Efendi de, Kanuna uygun davrandıklarını söylemiştir. Eğer Kanuna aykırı bir durum varsa mahkemelerin mevcut olduğunu belirtmiştir. Konu hakkında Kamil Paşa ve hükümete çok ağır ithamlarda bulunmuştur. Gazetenin 33. Sayısında yayınlanan “Şayan-ı Teessüf Bir Mülakat” adlı makale de, “*Ey vatandaşlar! Memleketimizin istibdâd yüzünden duçar olduğu felaketleri kim yaptı? Vazifesini bilmeyen vükela değil mi? Bugün milleti silahsız, beytülmali parasız, hududumuzu muhafazasız, nüfuz-i siyasimizi ehemmiyetsiz bırakan vükela acaba kimler idi? Kâmil Paşa dâhil olduğu halde bu enkaz-ı sabıka değil midir? Dimağları sulanmış, uyku ile vakit geçirip uyandıkları zaman da adi umurla iştiğal böyle nazik bir zamanda yakışır mı? Vatanın saadeti yolunda çalışan cemiyet-i muhterememiz makasid-i asliyesinden asla rücu’ etmeyecektir*”⁸⁸ sözlerinden İstibdad dönemi kötü yönetiminden Kamil paşayı açıkça suçlamış ve cemiyetin maksadı dışına çıkmadığını belirtmiştir.

Kâmil Paşa Hükümeti’nden sonra kurulan İttihatçı Hükümete karşı da gazete saldırıya geçmiştir. Nedenlerine baktığımızda ana nokta sürgün ve firariler konusunda odaklanmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yayın organı olan Şura-yı Ümmet Gazetesi okuyucularına, Cemiyet ile Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin, Şura-yı Ümmet Gazetesi ile Hukûk-ı Umûmiye gazetesi arasında hiçbir ilişkinin olmadığını duyurmuştur. “*Hiçbir taraftan böyle bir iddiada bulunulmadığından Şura-yı Ümmetin bu teklifi na-be-mahaldir. Böyle bir münasebetin mevcut olmadığını biz de ilan eyleriz*”⁸⁹ Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, bu duyuruya aynı şekilde cevap vermiştir. İttihat ve Terakki’nin bu uyarıya gereksinim duymasının nedeni, sürgün ve firarileri temsil etme iddiasında olan Fedakâran-ı Millet Cemiyeti ile hiçbir ilişkisinin olmadığını duyurmaktır. “

⁸⁷ Mağmumi, “Düşündüm Ki”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S.38, s.1. Başka örnekler için Bk. “Hafiyelerin Taltifi”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S. 25, s.3.

⁸⁸ “Şayan-ı Teessüf Bir Mülakat”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S. 30, s.1.

⁸⁹ “İhtar”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S. 32, s.4.

Gazetenin, İttihat ve Terakki Cemiyetini şu noktalarda eleştirmektedir. Hükümet işlerine müdahale etmesi, kendisini meşrûtiyet rejiminin önderi olarak göstermesi, Meşrutiyet ilanı konusundaki başarıyı sahiplenerek bu konudaki sürgün ve firarilerin rollerini göz ardı etmesi gibi konulardır.⁹⁰ Hukûk-i Umûmiye, bu konudaki eleştirilerini Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin çeşitli iddialarla baskına uğramasından sonra daha da artırmıştır. Tanin ve Şura-yı Ümmet gazeteleri ile siyasi mücadeleye girmiştir.

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, 12 Ocak 1909 tarihinde baskına uğramıştır. Cemiyete yapılan baskından dolayı da Hukûk-ı Umûmiye gazetesi de, 21 Ocak 1909 tarihine kadar yayınına ara vermiştir. Tekrar yayınına başlayan Hukûk-i Umûmiye, İttihat ve Terakkiyi, Tanin ve Şura-yı Ümmet gazetelerini ağır hakaretlerle eleştirmiştir. Bu hakaretlerden birkaçı şöyledir. “*Namus ve vicdandan nasibini alamamış iğrenç kalemleriyle*” ve “*Şura-yı Ümmet, matbuat-ı Osmaniye arasında sabıkalı bir serseri mahiyetinde*”.⁹¹

Hukûk-ı Umûmiye gazetesinin en çok önem verdiği haklardan birisi basın özgürlüğü olmuştur. Basın özgürlüğünün korunması Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin temel politikasıdır. Nizamnamesinde, “umuru hükümete müdahale edilmemek şartıyla vatan ve milletin menafi’ine muvafık veya mugayir gördüğü muamelat ve icraat-ı hükümeti takdir ve tenkid” etmeyi siyasi amaçları arasında görmektedir⁹². Bundan dolayı da gazeteci Mizancı Murat Bey’in tutuklanmasında, Murat Bey’e destek olarak Kâmil Paşa Hükümeti’ne karşı çıkmıştır.⁹³

Gazetede işlenen konulara bakıldığında, haksızlık ve yolsuzlukların yanında özellikle vergi konuları (aşar vergisi ve yol yapımı sırasında devlet görevlilerinin haksızca aldıkları vergiler) dikkat çekmektedir. Yine sayfalarında milli iktisat fikrinin izleri görülmektedir. Ekonomik açıdan her türlü yabancı şirketlere ve Düyun-ı Umûmiye idaresine

---

⁹⁰ Hasan Taner Kerimoğlu, “Meşrutiyet Üzerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Karşı Hak Arama Mücadelesi Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti”, **Toplumsal Tarih**, 137, (Mayıs 2005), s.40-45.

⁹¹“Şura-yı Ümmet ve Tanin”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1909, S. 118, s.1.

⁹² Tunaya, **age.** s.170.

⁹³ Mizancı Murat Bey, Sadrazam Kâmil Paşa’nın emriyle 10 Ekim 1908 tarihinde tutuklanmıştır. Gazetesi Mizan, bir süre kapatılmıştır. **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz bir Mart Hadisesi II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi**, (Haz.: Faik Reşit Unat), TTK Yay., Ankara, 1985, s.171; Murat Bey’in tutuklanmasından sonra Zabtiye Nazırının da Kalem gazetesinin yazarını tutuklatması Hukûk-ı Umûmiye gazetesinin hükümete yönelik eleştirilerinin artmasına neden olmuştur.

karşı çıkmaktadır. Bu şirketlerin sözleşmelerinin feshedilmesi gerektiği üzerinde sık sık durmuştur.⁹⁴

Geçmiş dönemde devlet dairelerine liyakatsiz memurların çok fazla atanmıştır. Meşrûtiyet döneminde bunların işine son verilmesi ve yerlerine liyakatli kişilerin getirilmesi konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Bu konuda Gazete, destek vererek sayfalarında geniş yer vermiştir.⁹⁵

Gazete, ağırlıklı olarak okuyucularından gelen yazılara önemli vermiştir. Bunlara yer vermesi, gazetede yazı çeşitliliğinin ve işlenen konuların zenginleşmesini sağlamıştır. Aynı zamanda halkla yakın ilişki içerisine girmesine imkan sağlamıştır. Örneğin okuyucularından gelen yazılar çerçevesinde yayınlanan bazı konu başlıkları şunlardır: Osmanlıdaki sosyalizmin durumu, fotoğrafçılık sanatı, haremağalarına yapılan ameliyatın çağ dışılığı, ülkedeki kütüphanelerin durumu gibi. Gazetenin tirajı, başlangıçta iyi durumda iken, bir süre kapatılmasından sonra düşmüştür. Yayınlanan yazılarda da bir düşüş görülmüştür.

Hukûk-ı Umûmiye Ggzetesi, genel olarak “Osmanlıcı” tavır sergilemiş yazıları buna uygun olmuştur. Her kesimden Osmanlı vatandaşları haberlerinde yer vermeye çalışmıştır. Her ne kadar Ermenilerle ilgili olumlu ifadeler kullanılsa da gazetenin, Türklerin ülkedeki “millet-i hâkime” konumunu devam ettirmesinden yana olduğudur. “*Ermeniler de, Kürdler de, Türkler de, Bulgarlar da memleketimizde hürdür. Hakk-ı rey'e mâlikdir.*”⁹⁶ Gazetede yer alan bu cümleden de anlaşılacağı üzere herhangi bir etnik köken ayrımı yapmaksızın devlet bünyesinde yaşayan herkes eşit şartlara sahiptir.

Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin yayın organı olan Hukûk-ı Umûmiye gazetesinin eleştirmiş olduğu konularda kullanmış olduğu ifadeler nedeniyle birçok kez ceza verilmiştir. Bu mahkemelerden ilki, Hukûk-i Umûmiye’de kendisinden “hain” olarak söz edilen eski Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa tarafından açılmıştır. Gazetenin sorumlu müdürü Necip Nadir Bey aleyhine açılmıştır. Daha sonra diğer sorumlu Müdürü Mevlanzâde Rıfat Bey Efendiye dava açılmıştır.⁹⁷

⁹⁴ İbn’ül Mahmud Asım, “Hukuk-i Devleti Nasıl İza’ a Olunuyor?” 1908,,S 17. S.1.

⁹⁵ Şerafettin Mağmumi, “Düşündüm Ki”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S.38, s1.

⁹⁶ “Kanun-ı Esasimiz ve Anâsır-ı Sâ’ire-i Osmaniye”, **Hukûk-i Umûmiye**, 1908, S.68, s.1.

⁹⁷ Kerimoğlu, **agm.** s. 35.

Kısaca Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin yayın organı olan Hukûk-ı Umûmiye gazetesi, kısa bir yayın hayatından sonra, başkanı Avnullah Kazımi Bey'in Kerkük Mutasarrıflığına atanması sonucunda faaliyetine son vermiştir. Hukûk-i Umûmiye'nin, son sayısı 27 Mart 1909 tarihinde yayımlanmıştır.

Çalışma kendi içinde sorumlu müdürlerine göre bölümlendirilmiştir. Bu bölümlenme gazetenin sorumlu medürlerinin görev sürelerine göredir. Buna göre, Necip Nadir Bey dönemi, Mevlanzâde Rıfat Bey dönemi, Dr. Hüsnü Paşazade Ali Sait Bey dönemi ve Ahmet Esat Bey döneminde yayınlanmış olan makaleler şeklinde ayrılmıştır.

II. BÖLÜM

HUKÛK-I UMÛMİYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ

NECİP NADİR BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE

MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİMLERİ

(16 EYLÜL- 7 EKİM 1908)

16 Eylül 1908 tarihinden itibaren yayın hayatına başlayan Hukûk-i Umûmiye gazetesi, toplam yüz yetmiş üç nüsha yayınlanmıştır. Bu nüshalar içerisinde başmakale ve makale şeklinde yazılanları tek tek okuyarak, konumuz olan meşrutiyet ve monarşi ile ilgili tespit edilen yazılar, toplam yirmi dört adettir.

Hukuk-i Umûmiye gazetesinin ilk sorumlu müdürü Necip Nadir Bey'dir. Necip Nadir Bey, Konya Karapınar Kazasının eski kaymakamıdır. Gazetenin sorumlu müdürlüğü görevini başlangıçtan 8 Teşrinievvel 1908 tarihine kadar sürdürmüştür. Bu tarihte bir memuriyete atanmıştır. Kendisinden sonra sorumlu müdürlüğe Mevlanzâde Rıfat Bey getirilmiştir.⁹⁸

Necip Nadir Bey'in müdürlüğü döneminde gazete, yirmi iki nüsha yayınlanmıştır. Bu nüshalarda, konumuz ile ilgili sekiz adet makale bulunmaktadır. Bu dönemde yayınlanmış olan nüshalar, genellikle meşruiyeti öven, istibdâd yönetimini eleştiren haber ve yorumlar yoğun olarak dikkatimizi çekmektedir.

Bu dönemde gazetenin fiziksel özelliklerine bakacak olursak, her bir nüshanın başında Hicri, Rumi ve Miladi tarihler yer almaktadır. Gazetenin adı ortalanmış ve bunun hemen altında "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti Ceridesidir" yazısı bulunmaktadır. Sol tarafında gazetenin açık adresi ve adresin altında Fransızca gazete ismi ile sorumlu müdürün adı bulunmaktadır. Gazetenin sağ tarafında ise, Müdür ve başyazarı başlığı altında tekrar Necip Nadir'in adını görmekteyiz.

Yine sağ kısımda abonelik ücretleri vilayetler, yurtdışı ve Rusya için ayrı ayrı belirtilmiştir. Bir nüshası 10 para ile satılan gazetenin kapak sayfasında, "İdare-i Meşru-

---

⁹⁸ BOA, DHMKT-2623-47, Belge Tarihi H. 09.09.1326.

tiyete ve İttihad-ı Millete Hizmet Eder ve Yevmi Neşredilir” yazısından, gazetenin Meşrutiyet yönetimine ve halka yönelik günlük olarak çıkarıldığını anlamaktayız. Gazete, dört sayfa olarak yayınlanmıştır. İlk nüshalarında gazete, “Dahiliye” ve “Telgraflar” olarak bölünmüştür. Sonraki nüshalarda “Ahvâl-i Siyasiye” ve “İlanât” bölümü eklenmiştir.

Bu dönemdeki gazetenin yazar kadrosunda, Abdülkadir Kadiri, Talib, İbnül Mahmud Asım, İhsan Adlı, Ali Rıza, H. Remzi, Mehmet Emin, Mehmet Hasan, İbrahim Hakkı, Subhi, Hüseyin, Harisantos, Rahmi, Rasim, N. Ağasyan, Mahmut Tahir, Niyazi, Talat Cemali, Naci, Feridun, Bahriye Zabıtı Mustafa, Mehmet Fazlı, Talat Hicabi, Hersekli Mehmet Salih, M, Cemal, Me’zunin Cemiyeti Re’isi Fahri, Mustafa Salim, İbnül Emin Mehmet Kamil, Çerkes Salim, Kirişlerzâde Şevket, Adil Nevzat ve Ali Muhtar gibi isimler bulunmaktadır.

Konumuz ile ilgili tespit edebildiğimiz başmakale ve makale örnekleri aşağıdadır.

1. Kanun-i Esâsi Hürriyet, Adalet, Müsâvât Anadolu’daki Kardeşlerimize⁹⁹

Meşrutiyetin ilanı ile 30 yıllık aradan sonra Kânun-i Esâsi tekrar icraate başlaması halk arasında büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Gazeteler bu bağlamda Kânun-i Esâsi’nin anlamı ve getirdiği haklar halka gazeteler aracılığı ile duyurulmuştur. “Kanun-i Esâsi Hürriyet, Adalet, Müsâvât Anadolu’daki Kardeşlerimize” adlı çalışma da halka bu bağlamda seslenmiştir. Gazetenin birinci sayısı, ikinci sayfasında yer alan makale :

Elhamdülillah çoktan beri gözlediğimiz, adeta kanımızla almasını düşündüğümüz nimete nâil olduk ki bu da Kânun-ı Ahvâldir.

Kânun-i Ahvâl padişah, vüzerâ, millet tarafından memleketimizin neye ihtiyacı varsa, düşünülerek yapılmış ve yapılacak bir nizamnâmesidir ki buna ita’ata, riâyete, muhâfazasına hepimiz borçluyuz.

Zirâ Kânun-i Ahvâl bize hürriyet adâlet, müsâvât veriyor. Hürriyet kimsenin hakkına, yaptığı işe karışmamak üzere bizi serbest bırakır. Kimsenin zararına dokunmamak şartıyla biz de istediğimizi yaparız. Adalet köyümüzün zenginini, şimdiye kadar kendisinden korktuğumuz çekindiğimiz adamları benim ile, senin ile beraber eder. Ben ondan hakkımı ister ve dava edersem ikimiz muhâkeme odasında beraber durarak muhâkeme

⁹⁹ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 1, H. 20 Şaban 1326 (16 Eylül 1908), s. 2.

oluruz. O kabahatli ise cezâsını görür. Malımı almış ise geri alınarak bana verilir. Hakimler hatır için, gönül için iş göremez. Dedelerimiz adalet olan memleket zengin olur, memur olur derlerdi.

Müsâvât şimdiye kadar bilirsiniz ki köyümüzdeki evlerimizin, tarlalarımızın bağ bahçelerimizin kıymeti ne kadar çoktu. Şer'an vermemiz lâzım gelen öşrü kaç kat olarak veriyorduk. Bu borçlarımızı ödemek için ne kadar çalışırdık uğraşırdık. Sonra köyümüzün ileri gelenlerinin vergileri ne kadar azdı. Hem onlardan alınmazdı. Tahsil memurları onların konaklarına iner. Bizi ezdi. İşte şimdi biz borçlarımızı hükümete nasıl veriyorsak onlardan da alınacak hem emlaklarının büyüklüğüne kıymetlerine göre alınacak. Biz hükümete Kanunen ne veriyorsak hiç ayrı gayrı olmaksızın herkese de verecek.

İşte bizim rahatımızı gözetecek olan Kânun-i Ahvâl'yi bizim me'bûslarımız yapacak, icra-i ahkâmına nezâret edeceklerdir. "Me'bûs" demek sizin hepinizin vekilidir. Onun sözü sizin sözünüz demektir. Gözünüzü açınız. Sizi ve memleketi kendi nefsi kadar düşünen namuslu dindar adamları beğenerek söyleyiniz. Yoksa zenginliğine, bundan evvelki kudretine ezildiğiniz adamlardan korkmayarak içinizde okumuş, yazmış, gün görmüş gurbet dolaşmış yok mudur? Düşününüz iyi düşününüz ki kendinizin begeneceği adam sonra size fenalık etmesin.

Biz namuslu bir milletiz. İslam, İsevi, Musevi hepimize Osmanlı derler. Bu güzel bu mukaddes namımızı lekelemeyerek bu nam altında çalışmalı yaşamalı ölmeliyiz. Namımız kadar toprağımız da kıymetlidir. Şimdiye kadar birleşmemek yüzünden hükümetimizin zulüm ve idaresizliğinden nâşi güzel topraklarımız birer birer ellerimizden çıktı. Vücudumuzdan ayrıldı. Ne kadar felaket gördük. Ne kadar meşakkat çektik. Onun için bir gün benim başıma gelen fenalık, yarın senin başına geleceğine emin ol. Bugün bana yardım et beni kurtar ki yarın ben sana yardım edeyim.

Elhamdulillah biz o kadar âlâ kalpli o kadar temiz yürekli insanlarız ki hükümetimizin idâresi birdenbire değiştiği halde güzel bir ita'atle sükûnetle kânun-i Ahvâlmizi kabul ettik. Bizi şimdiye kadar ezmeğe, öldürmeye, kıymetli mukaddes vatanımızı parçalamaya çalışmış olanlara nazar-ı hakaretle bakarak "sadâka-ı hürriyetimiz" olunuz diyerek ses çıkarmadık. Bizim şu bir ay zarfında uğradığımız hale, dünyanın hangi bir milleti uğramıştı. Birbirini boğazlamaya kalkıştırdı. Nihayet hem kendisi, hem sevgili millet ve memleketini mahf ve berbat ederlerdi. Yaşasın Osmanlılar.

Abdülkadir Kadiri'nin yazmış olduğu bu makalede, Kanun-i Esâsi'nin uzun zamandan beri beklenildiğinden söz edilmektedir. Abdülkadir Kadiri'ye göre; Kanun-i Esâsi, padişah, nazırlar ve millet tarafından ülkenin neye ihtiyacı varsa düşünülerek yapılmış bir nizamname'dir. Herkesi bu nizamnameye itaat etmeye, uymaya ve korumaya davet etmektedir.

Kanun-i Esâsi, kişiye hürriyet, adalet ve kardeşlik getirmektedir. Yazar Abdülkadir Kadiri Bey, Kanun-i Esâsi'nin daha iyi anlaşılabilmesi için en cahil kişinin, köylünün anlayacağı şekilde basitleştirerek yazmaya çalışmıştır. Makelede, zengin ile fakirin eşit haklara sahip olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda mahkemelerde herkesin eşit yargılanacağını ve vergilerin kişinin bütçesine göre adil olarak alınacağını ifade etmiştir.

Yine makaleye göre; Kanun-i Esâsi, müslim ve gayrimüslim ayrımı yapmadan, me'bûs olacak kişinin okumuş yazmış, güngörmüş ve gurbet görmüş kişilerin seçilerek halkın kendi haklarını iyi temsil etmesini sağlamaktır denilmektedir.

2. Hürriyet¹⁰⁰

Hürriyet, herhangi bir kısıtlama getirilmeden düşünme ve davranma durumudur. Bunun yolu da Kânun-i Esâsi'den geçmektedir. Hür olmayan, baskı altındaki bir bireyin devlete tamamıyla faydalı olacağı düşünülemez. Esaret altında olan bir milletin özgürlüğe ulaşması kolay değildir bunun için bedel ödemesi gerekmektedir. Bu çalışmada da İran ve Fransa halkının hürriyet için verdiği mücadele örnek gösterilerek en önemli nimetlerden biri olduğu vurgulanmıştır :

Kânun tabi' her ferd-i beşere bir hakk-ı hürriyet bahşetmiştir. Hürriyet: esâretin zıddı sa'âdetin mebde'idir. Hürriyete mâlik olmayan millet Pertev medeniyetten müstefiz olamaz. Sadevil o millete ki merbût esârettir. zincir-i esâretin kuvve-i müthişesi altında inleyen millet pek bedbahttır. Ülü'l-ebşârca müberrihen hakâyık dandır ki nimet-i hürriyetle mütene'am olan milel-i selim rıf'atin kademe-i alâsına su'ud etmiştir. Bugün cihân-ı insâniyeti envâr-ı kemâlâta gark etmiş olan şems-i uluvveyi medeniyet-i eser-i hürriyet

---

¹⁰⁰ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 1, H. 20 Şaban 1326 (16 Eylül 1908), s. 2.

değil midir? Sa'âdet-ı saray-i ma'ârifin hazâ'in-i ilm ve irfandan hürriyetle iğtinam olunur. Bir devletin te'âli-i şân satvet-i hürriyetle tesir-i nemâ-yı husûl olacağı gibi bir milletin esbâb-ı sa'âdeti dahi sâye-i hürriyetde istihsâl edilir. Ma'ârif-i şu'le-i medeniyet ise hürriyetde necm-i ikbâl-i millettendir. Hür olmayan millet musibet, felâket uçurumlarına yuvarlanır. Hürriyet: sebep ve vâsıta-i terakkiyât-ı âlem olmasa idi vaktiyle Fransa'da da istihsâl-i hürriyet için milyonlarca insanlar tedmîr ve ahlak edilir mi idi? Sa'âdet-i devlet hürriyet ile temin edilmese idi fi yevminâ hâzâ İran'da binlerce nüfûs müttehiden şah tarafdârânı ile mukâteleye kıyâm ederler mi idi? Bugün Millet-i İraniye hürriyetin nûr-u cevâl-i medeniyet olduğunu idrâk etmemiş olsa idi istihsâli için canlarını fedâ kanlarını ibsâr ederler mi idi? Hamden Allaha biz, kânuni Ahvâlyi hürriyeti kan dökmeksizin istirdat ettik ki bu târih-i insaniyetin en parlak sahâifini hatt-ı rezin ile tezyîn edecek muvafakiyet milletindir.

Fakat otuz üç sene esâretin, istibdâtın pençe-i müthiş altında inlemiş ve binlerce efrâdı kahr ve tedmîr edilmiş olan fedâkar milletimiz hürriyete idâre-i meşrûtaya pek pahalı nâil olmuştur. Bu inkılâb sa'âdet bahşa devletimiz, vatanımız için bir tarih teceddüttür.

Hürriyet, serbestlik, âzâdelik hür olmak demektir. Kânun-ı Ahvâlnin dokuzuncu maddesinde: "Osmanlıların kâffesi hürriyet-i şahsiyelerine mâlik ve âhirin hukûk-i hürriyetine tecâvüz etmemekle mükelleftir." Ve Onuncu maddesinde: "hürriyet-i şahsiye her türlü ta'arruzdan ma'sundur. Hiçbir kimse kânunun ta'yîn ettiği sebep ve suretten mâ'adâ bir bahâne ile mücâzât olunamaz." denilmiştir. Ki. şu halde şerâ'it-i aslye-i hürriyete ri'âyet cümlemize elzemdir.

Hürriyet, evâmir-i şeri'ate, ahkâm-ı kavânin-i devlete, nizâmât mevzu'a-i hükûmete kemâ yenbağı inkiyâd etmektedir. Kavânin-i devlet, meclîs-i millet her ferdin hukûk-ı meşru'asını muhâfaza ve siyânet edecektir. Bilâ tefrîk cins ve mezheb hepimiz Osmanlıyız. Vatan kardeşiyiz. Nazar-ı Kanunda hepimiz hukûk-ı mütesâviyeye mâlikiz. Kânun-ı Ahvâl vatanımızın, milletimizin tamâmı sa'âdet hâlini kâfildir. Zamındır. Biz de kavâ'id-i hürriyetten ayrılmayalım. İ'tidâli muhâfaza edelim Usûl-ı meşverete Tevfik hareketle saha-ı terakkiyâtda müttehiden ve muzavenen ilerliyelim. Meşveret: Birkaç kimse- nin beyninde bir mesele-i muktezâsını söyleşmek demektir. Meşveret irâde-i sübhâniye mukteziyât-ı celflesindedir. Resûl-i celf-i hüdü Peygamberimiz Muhammed Mustafa

(sav) efendimiz hazretleri akli ve tedbirde diriktâ-yı zaman oldukları halde bile kâ'ide-i meşverete ri'âyet buyururlar idi. Her şeyde istişâre şart-ı a'zâmdır. Müttefik müttehid olmalıyız. İttihât ve ittifâk meselemiz kemâl-i sa'âdetdir. Vatanın devletin te'mîn-i sa'âdet ve selâmeti ma'ârifimizin sanâyi' ve ticâretimizin terakkiyâtı mütthiden müttefikan çalışacağız. .... (Bu kısmı gazetenin orijinalinde yırtılmış olduğundan okuyamadık.) 2 Eylül 1324.

Asım

Makalede yazar Asım Bey, genel olarak Kanun-i Esâsi'den bahsetmektedir. Bir önceki makalenin yazarı Abdülkadir Kadiri Bey'in (Kanun-i Esâsi Hürriyet, Adalet, Müsâvât Anadolu'daki Kardeşlerimize) makalesinde belirtildiği gibi, Asım Bey de, Kanun-i Esâsi'nin kişilere hürriyet, adalet ve eşitlik getirdiğini ifade etmektedir. Hürriyetin gelmesiyle medeniyetin, devletin ve milletin gelişeceğini iddia etmekte

Osmanlı'da Kanun-i Esâsi'nin kansız bir şekilde gerçekleşmesinin sevindirici olduğunu belirten Asım Bey, İran'da bu dönemdeki rejim değişikliğini örnekvermey çalışmıştır. Asım Bey, meşveret kelimesinden hareketle meclisin açılmasını, danışma ve dayanışma üzerinde durarak makalesine devam etmiştir. Hatta bunu Hz. Muhammet'in hadisleri ile desteklemiştir.

3. Bir Hitab¹⁰¹

Gazetede yazıların çoğu halka duyuru niteliği taşımaktadır. Osmanlıcı bir duruş sergileyen yazarlar birlik ve beraberlikten hemen her yazıda bahsetmiştir. Kimsenin dine, diline ve ırkına muhalif olmadan yaşamak devletin gelişmesi için çok önemlidir. İnsanlar bu bağlamda bölücü faaliyetlere karşı bilinçli olmalıdır. Direk halka hitap eden bu yazı açıkça konuyu anlatmaktadır :

Anadolu da bulunan kardeşlerimize:

Eski İslam hükümetlerinin tarih kitaplarını karıştıracak olursak İslam ve Hıristiyanın el ele vermiş bir bayrak altında canlarını, mallarını feda ile millet ve vatanlarının muhafazası için uğraşmış olduklarını pek çok görürüz. Hatta pek uzağa gitmeye hacet

---

¹⁰¹Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi Sayı 4, H. 23 Şaban 1336 (19 Eylül 1908), s.3.

yoktur. Cennetmekan Fatih Sultan Mehmet Hanın İsevilere karşı müsâvat ve adalet üzerine muamelesini herkes bilir. Halbuki o zaman adet olduğu üzere galip gelen millet mağ-lup olan ahaliyi isterse esir eder. İsterse öldürür idi. Bugün ise bizim iyiliğimizi istemeyenler tarafından fesat karıştırılmamış, ahlakları bozulmamış olan İslam, Hristiyan, Musevi Osmanlılar bir memlekette bir kasabada hatta küçük bir köyde bir aile gibi geçindik-leri meydandadır. Dünyanın en serbest memleketi olarak bildiğimiz Amerika bile millet aleyhine yapılan fenalıkları duyuyoruz. Hamd olsun bu güzel memleketimizde, Osmanlı namı altında bulunana namuslu milletimiz de dine, adete karışan olmaz. Bağdat da bir İslam ile bir Musevi'nin Arnavutluk da bir İslam bir Hristiyan'ın Anadolu'da bir İslam ile bir Roman birbirlerinin namuslarına, işlerine, güçlerine karıştıkları görülmemiştir. Kendi namusları gibi birbirinin mal ve canları saklarlar. Biri camiye, biri kiliseye diğeri Havra'ya gider. Bunların biri garb de çıktığı vakit namusunu, ailesini hem mezhebi olmayan komşusuna emanet bırakır, gözü arkada kalmaz. Emanetinin muhafazası için canını feda etmek ise Osmanlı evlatlarına mahsus bir şereftir.

Bu memlekette yaşayan, bu toprakta yetişen herkes Osmanlıdır. İslam, Rum, Ermeni, Musevi hepsi bir memleket mahsulü, Osmanlı evladıdır. Böyle olduğu halde birbirine zıd olmak sevgili vatanları için iyi değildir. İnsan insanın sevgilisini, fena görülmesini ister mi? Halbuki bu son zamanlarda İslam, Rum ve Ermeni vatandaşlarımız arasında giren fesatçılar şimdiye kadar Osmanlı namıyla sevinen milleti birbirinden ayırmak için uğraşmışlardır.

Osmanlı Hükümeti tabiyetinde bulunan din ve mezhep ayırmaksızın kadın, erkek çoluk çocuk herkes Osmanlıdır. Ahmed, Mehmed nasıl İslam ve Osmanlı ise Dimitri, Karebet, Hayim de öyle Musevi ve Osmanlıdır. Bir nam altında, bir bayrak himayesindedir. Bir Kanûn-ı Esâsileri vardır. Osmanlı hükümeti bir İslam devletidir. Lakin tabi'yetinde bulunan İsevi Museviyi kendi millet-i hakimesiyle müsavi tutar. Din ve mezhepleri ahkâmının icra'asına, dünyanın en medeni yerinden ziyade müsa'ade eder. Hukuklarını muhafaza eyler, böyle olduğu halde Kanunumuzu, memleketimizi namusumuzu el birliğiyle muhafaza ve müdafa'a edersek hiçbir kimse tarafından zerre kadar korkumuz kalmaz.

Ey ahali: bizi birbirimizden ayırarak kanımız, namusumuz bahanesine fa'idelerini düşünenler pek çoktur. Bize olur olmaz kanımızı kanatacak sözler söyleyecek yahut tefrika düşürüp istifade-i dena'etkârane aramak birbirimizden ayırmak için uğraşanlardır. İnsanımız el ele verelim. Milletimizi güzel milletimizi zengin edelim. Ticaretimize, sanayimize bakalım yollarımızı düzletelim.

Paremizi birbirine katarak büyük sermaye ile büyük işler görelim. Memleketimizin toprağı altında bizim en ufak bir gayretimizi gözleyen madenlerimizi balta değmemiş ormanlarımızı işletelim. Bağdat vilayetinin ekinleri vaktiyle milyonlarca nüfusu beslerdi. Halep'de, Şam'da dokunan kumaşlarımız Hindistan'a, Çine gönderilirdi. Bugün üstümüzdeki elbise Avrupa'nın otlarından yapılmıştır. Başımıza giydiğimiz fesler bile Avrupa dan geliyor. Biz çalışırsak Dicle, Fırat gibi nehirlerin eski cetvelleri bazı yollarından bellidir. Bunları açarsak Bağdat ikinci bir Mısır kal'ası olur. Senede iki üç defa mahsul alırız. Fazla el işlerimizi fazla ekinlerimizi uzak memleketlere gönderip sattırmak için yollara şümendüferler lazım. Buda memleketin hayretiyle olur. Her memleketimizin her vilayetimizin kendine mahsus birçok fa'ideleri vardır. Lakin insan ister, gayret ister. Evleri kabahati hükümete bulurduk. Bize şirket teşkiline müsaade olunmazdı. İş görmek istediğimiz zaman önümüze geçerler bizi zorla vaz geçirirlerdi. Şimdi öyle bir engel yok. Elhamdülillah. Kalmadı. Artık öteye beriye kabahat bularak ilerlemek için düşünmez isek çekeceğimiz sıkıntı için kimseye söyleyecek bir sözümüz kalmaz. Onun için el ede verecek Osmanlılık şerefine çalışmalıyız.

Abdülkadir Kadiri

Bu makale Abdülkadir Kadiri Bey tarafından yazılmıştır. Makalede, Osmanlı vatandaşlığından söz edilmektedir. Aynı zamanda eşitlikten söz edilmektedir. Devletin herhangi bir ırk ayrımını yapmadığını, devlet sınırları içinde yaşayan herkesin dinini özgürce yaşayabildiğini savunmaktadır. Ancak son dönemlerde halk arasında fesatlık çıkarılarak, ayrıştırılmaya çalışıldığı belirtilmektedir.

Makaleye göre; Fatih döneminden beri Osmanlı vatandaşları kardeşçe yaşamıştır. Hatta bu kardeşliğin Avrupa'da ve Amerika'da dahi bulunmadığı belirtilmiştir. Avrupalıların ülkeyi kargaşaya sürüklemek için birliğimizi bozacak çalışmalar yapmıştır. Buna

fırsat verilmemesi gerekliliği anlatılmıştır. Son dönemlerde dışa bağımlılığın arttığı belirtilen makalede, Avrupa malları boykot edilmesi istenmektedir. Bununlabirlikte, milli üretimin eskiden olduğu gibi arttırılması tavsiye edilmektedir. Osmanlı toprakları zengindir Bu yeni dönemde, fırsatlar iyi değerlendirilerek ülke ihya edilmelidir.

4. Hürriyet-i Şer'îye ve Hürriyet-i Kânuniye¹⁰²

İslamın doğuşu ile kardeşlik, adalet ve hürriyet zaten gelmiştir. İlk olarak II. Meşrutiyetle hürriyetin geldiğini iddia edenler yanılgı içindedir. Meşrutiyetle gelen kanunlar, dönemin halkını devlet baskısından kurtarmak ve günümüz demokrasisini inşa etmek bağlamında ön ayak olmuştur.

Hukuk-i Umumiye gazetesinin beşinci sayısında çıkan bu yazının dili diğerlerine göre biraz ağırdır. İslamın getirdiği özgürlük ile kanunların getirdiği özgürlük kıyaslanmaktadır:

Kânun-i Ahvâlnin târih-i ilânından bugüne kadar geçen iki ay zarfında umum Osmanlılar ve kavmiyet itibarıyla mensûb olduğu İslamlar bir hâl-ı tevkîf ve pâ-yı mâliya düçâr olduğundan anlaşılır ki bir ümem-i muhtelifenin men tarafullah darbe-i izmihlâle tenzîl ettiklerini erbâb-ı ülü'l-epsâr re'yü'l-âyn müşâhade etmektedir.

Hazreti Kur'an-ı azimü'ş-şân biz mu'âşir ehl-i tevhîde bundan bin üç yüz bu kadar sene evvel hürriyeti bahş ve ihsân buyurarak evvel diriktây-ı İslam'a son derece arz-ı mutâva'at farz-ı âyn ve bi'l-cümle İslam tarafından dâ'ire-i şeri'atın hâricine sermev çıkılmayarak arz-ı ibkâd etmekle aynı farz olduğu gibi âşikardır.

Bu cümleden olmak üzere hazret-i fâhr-i kâ'inâtın âlem-i âhireti teşriflerinden sonra makam-ı hilâfete hazret-i siddîkî-ı azamın hîn-ı intihâbında ümmete hitâben hikmet-i hüdü ile azim bir bar altına girdim. Ama hakikat hali söylemek her mümin için ilk vazifeydi. Ve onu ketm etmek hakka ve halka karşı ihânettir. Allahın emrine ve Resulullahın kuluna muvaffak surette hareket ettiğim takdirde cümleliz bana mu'âvin olunuz. Aksi halde dahi ıslâhıma gayret ediniz ve Allahın emriyle nebi-i mu'azzamın nesâyihinden çıktığım takdirde imâmet ve imâret hukukundan mahrûm kalacağımı biliniz. İndimda fakir ve gani, zayıf ve muktedir müsâvi olub cümlesi hakkında bir Kanunun Ahkâm-i câri

¹⁰² Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi Sayı 5, H. 24 Şaban 1326 (20 Eylül 1908), s. 1.

olacaktır. Buyurmuşlardır. Şeri'at-i İslamiye-ki böyle bir Kanun-i mukaddes ve mu'az-zam- bi'l-cümle akvâm-ı İslâmiye şeri'at dahilinde biz mü'âşir ehl-i İslama hürriyet-i şeri'aya bahş ve ihsân buyurmuş iken iki aydan beri hürriyet sözüyle bazı sebki mizân ahlâk-ı diniye ve milliyemizi pây hakâret altında ezmeleri muvaffak şî'âr-ı İslamiyetin ve İnsaniyet olmadığı gibi bu ve bu gibi bir takım efkâr-ı sahfiyi kalbimize rekz etmemiz pek mahf ve mezâlim olduğunu irâe ediyor.

Hâtîme-i mekâl olarak biz mü'âşir ehl-i İslam menâfi'-i maddiyemizi siyânetle beraber ondan ehem ve aġrâ olan menâfi'-i ma'neviyemizi ki tasfiye-i ahlak ile tenvîr -i efkârdan ibârettir. Bununla beraber emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere son derece mürettebet bulunmaklığımız âtimizin pek mesud olduğuna delil-i aleni teşkîl eder. Ve bu suretle din ve imanımızın vikâyesiyle diġer akvâm-ı ecnebiyenin emn ve i'timâdını celb ve terakkiyât-ı medeniyede onları baht ve hürriyet içinde bırakmaklığımız iktizâ eder. *Subhi.*

Genel olarak makalede, Kanun-i Esâsinin ilanıyla birlikte oluşan kardeşlik havasından bahsedilmektedir. İslama göre eşitlik, kardeşlik çok önemli yer teşkil etmektedir. Kardeşliğin İslamın ruhunda olduğundan bahsedilmektedir. Bu durumun yani hürriyet ve kardeşliğin devamı, devletin ve İslamın lehine olacağını belirtmektedir.

5. Hak-ı Meşrûtiyetimize Siyân En Mühim Bir Mesele İntihab-ı Me'bûsan deġilmidir?¹⁰³

Meşrutiyetin uygulanmasını sağlayacak en önemli kişiler millet vekilleridir. Haklarımızı savunacak mebuslar bu göreve uygun kişilerden seçilmelidir. Görmüş geçirmiş, bilinçli ve liyakatlı insanlar arasından özenle seçilmelidir. Devletin ve milletin saadetini, geleceğini düşünen, hak yemeyen, milletin çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutan kişiler mebus olmaya hak kazanmalıdır. Seçilen mebus bu özelliklerden mahrum ise bir sonraki seçimlere kadar devletin ve milletin ilerlemesi duraksamış demektir.

“Hak-ı Meşrûtiyetimize Siyân En Mühim Bir Mesele İntihab-ı Me'bûsan deġilmidir?” adlı bu çalışmada basit bir dille halk bilgilendirilmeye çalışılmıştır :

---

¹⁰³ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 5, H. 24 Şaban 1326 (20 Eylül 1908), s.1.

Bin fedakarlıkla idâre-i meşrutiyeye nâ'il olduk. Ondan istifade etmek için değil mi?

Nasıl istifade edeceğiz? Umurumuzu erbâb-ı namus ve vukûfa tevdi' ile değil mi? Bi-garaz hiçbir his ve arzuya tâbi' Olmayarak kat'iyen bi-garaz olarak hareket etmek için nâmus-ı mücessem olmak lazım değil midir.? Bu adam ise kat'iyen lekesiz olacak değil mi? Bu hâli kim bilir? Bi't-tabi' kendisini vecâhen giyâben tanıyanlar, kendisine en yakın olanlar? Bunlar meb'ûs olmak derecesine karîb olanlar değil midir?

Yalnız namusu kifâyet eder mi? Sâhib-i vukuf umûr-ı devleti milyonlarca ahâlinin selâmet ve sa'âdetini te'mîn, milletin ikbâl ve istikbâlini a'lâ edecek kadar sâhib-i vukûf değil mi? Sahne-i âlemde rol ifâ edecek kadar sâhib-i vukuf değil mi? Bunları kim tanır? Yine o dereceye karîb olanlar kendileriyle münâsebetde bulunanlar vecâhen ve giyâben tanıyanlar değil mi?

İşte meb'us dediğimiz o nigahbân sa'âdet ve selâmetimizi intihâb edecek mümeyizlerin, müntehâbların yine o dereceye karîb olanlar müte'allim, mütefettin görmüş tedkik etmiş adamlar olabileceğini bilib dururken nasıl olur da öyleleri hak-ı intihâbdan iskâd ve bu işi mülk sâhibi olmaktan başka bir meziyeti olmayanlara tevdi' ediyoruz ha?

Meşrûtiyeti istifâde etmek için istihsâl etmek mi?

Acaba (devlete doğrudan doğruya az çok vergi verenlerin kısm-ı azamı, meşrûtiyet ne için istiyor. Kâ'idesi nedir nasıl ifâ edilir? Bunu biliyorlar mı, bildikleri halde bu işi onlara bırakırsak acaba meşrûtiyetden istifâde mi etmiş oluruz. Yoksa tehlikeye mi düşmüş oluruz? Bu işleri bilmiş yine onu istihsâl için sarf-ı himmet edenler değil midir? Bunları açığa bırakacağız da meb'usları zürra'a esnafa, tüccara mı intihâb ettireceğiz. Kendimizi göz göre göre mi tehlikeye atacağız? Milletın sâhib-i idrâk ve kâbil-i hitâb adamları mekâtib-i âliye me'zuniyeti değil midir? Acaba bunlardan birisinin vereceği rey çalışmak para kazanmaktan başka bie şey bilmeyen mükellefinin vereceği reyden iz'âf-ı muzâfa'a ile evveli, musîb değil midir?

Böyle olduğunu bidaheten sâbit iken nasıl oluyor da (doğrudan doğruya devlete az çok bir vergi vermeyenler çok intihâbdan sâkıttır) deniyor?

Eğer bundan maksad, menâfi’-i hissiye gösterilerek iknâ edilebilen ve ashâb-ı ser-
vetin reyine hâdim olarak şâyese sebep olacak amele ve emsâlinde çok intihâbdan iskât
ise şimdilik ona bir şey demeyiz. Fakat her halde madem ki bunlar da evlâd-ı vatandır;
bunlar da bu memleketin kârından, zararından hissemendirler. Onlar da rey verebilirler.
(1)

Fakat yegâne sermâyesi ilm-ı vukûfu, yegâne medâr-ı iştigâli ulûm-ı siyâsiye ve
ictimâ’iye olub da yalnız hazineye vergi verecek bir mülkü bulunmamasından başka bir
kusuru olmayan erbâb-ı vukûf nasıl olur da hak-ı intihâbdan iskât edilir. Ama bazı
memâlikde böyle imiş. Onlar zengindirler. Herkesin az çok arazi ve emlâkı vardır. Biz
fakiriz. Bizde bu kâbil-i tedkîk olamaz. Her halde selâmet-i millet ve sa’âdet-i umûmiye
nâmına mekâtib-i âliye ve i’ dâdiye mezuniyetiyle tanınan mecaz ve memâlik-i ecnebi-
yede bulunmuş ashâb-ı ma’lumât, bi’l-cümle me’ murîn-i mülkiye, askeriye ve ilmiye
hak-ı intihâba dahil olmalıdırlar. Bu hususa karar vermek vükelâmızın salâhiyeti dâhilin-
dedir. Kanun-i Ahvâl bu salahiyeti vükelâyaya vermiştir. Bu mesele hiçbir sebeble ihmâl
veya te’hîr edilemez. İntihâbât ne dereceye gelmiş olursa olsun bu nokta-i mühimme tez-
kere edilerek tatbîk edilmelidir. Bu sene tatbîk edilemeyecek olursa dört sene tamam dört
sene âmalimiz tehlikeye ma’rûzdur.

İbrahim Hakkı.

(1): Umûmiyetle ahâli rey verme hakkına mâlik olub vergi vermeyenler. Bir rey verenler
iki rey’e ve eshâb-ı malûmât üç rey’e mâlik iseler de şimdilik bizce burası tedkîk edile-
meyeceğinden herhalde bâlâda mezkûr sunûfun rey’i vermek hakkına mâlik edilmesi
lâzımdır.

Makalenin yazarı İbrahim Hakkı Bey, bu yazısında Meşrutiyet ne zorluklarla ka-
zanıldığından ve eşitlikten söz etmektedir. Hürriyeti ve eşitliği tanımlarken basit dille ör-
nekler vererek halkın anlayabileceği şekilde ifade etmeye çalışmıştır.

Makalede verilen örneklerden birinde, milletvekillerinin taşınması gereken vasıf-
lardan bahsetmiştir. Aynı zamanda oy kullanmaya sahip kişilerin özelliklerinden bahset-
miştir. Örneğin; Milletvekili olacak kişinin sadece namuslu ve dürüst olması yeterli de-

ğildir. Aynı zamanda eğitilmiş olması gerekliliğinden söz edilmektedir. Milletvekili olabilmek için mesleğine, milletin ve devletin geleceğine ve hakkına sahip çıkması gerekliliği üzerinde durmuştur.

Makalede, oy verecek kişilerde aranılacak özelliklerden de bahsedilmiştir. Oy kullanılacak vatandaşların, vergi veren halk ve devlet memurlarının olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bununla ilgili Belçika örneğini vermiştir. Belçika’da vergi vermeyenler oy kullanamamaktadır.

6. Devr-i İstibdâd Zâlimleri ¹⁰⁴

İstibdad döneminde yöneticilerinin haksız para yemeleri, bunun gibi kişilere dur denmesi gerektiği ve devleti soyanlara ceza verilmesi gerektiği, Meşrutiyet basınının sürekli ele aldığı konulardan biridir. Meşrutiyet ile birlikte herkes eşit haklara sahiptir. Yöneticiler ile halk kanun önünde eşittir. Halk suç işlediğinde nasıl yargılanıp ceza alıyorsa memur ve yönetici kesimi de suç işleme durumunda bedelini ödemesi gerekmektedir. Kânun-i Esâsi bu bağlamda çok önemlidir:

Ahvâl-ı adalet şikenânesi anlaşılmış ve âhiren mevki’-i iktidârdan düşmüş olan Adliye Nazırı Sâbık Abdurrahman Paşaya 2800, Dâhiliye Nâzırı Sâbık Memduha 2800, Zabtiye Nâzır-ı esbâkı müteveffâ Şefik’e 16000, Evkâf Nâzır-ı sâbıkı Mehmet Ali’ye 17000 kuruş, tekaüd maaşı tahsîs edilmiş olduğunu evvelce yazmış idik.

Ma’lûmdur ki bunlar, devletin, milletin, vatanın düşmanı oldukları delâ’il-i kat’iye ile derece-i hakikate vâsıl olmuş idi.

Meclîs-i Meb’usân teşekkül ettikten sonra muhâkemeleri icrâ kılınacaktı. Taht-ı muhâkemeye alınacak olan vatanımızı kanlar içinde bırakan bu zâlimler mahkûm edilirse (ki bi’t-tab’i edilecektir.) O zamana kadar bunlara verilmiş olan tekaüd maaşını kimler tazmîn edecektir.

Mahkûm edilenler Kanunen hakk-ı tekâ’üdden mahrumdurlar.

Bu zâlimlerin şimdiye kadar hukuk-ı mukaddese-ı milliyettir. Sirkat etmiş oldukları paralar kendilerine yetmiyormuş gibi bundan böyle de hukuk-ı millettan bu hainlere yukarıda mikdarı muharrer binlerce kuruş maaşlar mı vereceğiz? Devr-i istibdâda almış

¹⁰⁴ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 6, H. 25 Şaban 1326 (21 Eylül 1908), s. 1.

oldukları kırkar, ellışer, altmışar bin kuruşlar hangi nizâmât ve usûle tevfiân tahsîs olunmuşdur. Vilâyâtda, sancaklarda, kazâlarda, köylerdeki ahâli soyula soyula bugün arpa ekmeğini bulamıyorlar. Arkalarında elbise, ayaklarında kundura namına birşey yok. Bunlardan hergün para tahsîl ediliyor. Bir senelik yol bedeli on beş defa alınıyordu. Zavallı köylüler yine o senenin yol borcundan kurtulamıyor. Vakı'a âhiren zira'at bankalarının para alındıkça verilmek üzere birer ilm-ı haber tanzîm edilmiştir. Fakat bu geç olmuştur. Vergi vesâ'ire de hep böyle, ahâli dücâr fakr-ı sefâlet oldu. Bir şeyleri kalmadı. İşte böyle fakir, sefil olan kardeşlerimizden toplanan paradan bu hainlere hiçbir nizâm ile kâbil-ı tevfiân olmayan miktar da maaşlar verilmişse kifâyet etmiyormuş gibi nazar-ı kânunda cinâyetle ithâm olundukları halde daha fazla fazla maaşlar mı vereceğiz? Bu olamaz. Millet buna razı değildir. Meclîs-i me'bûsân küşâd edilib de muhâkemeleri icrâ ve ikmâl olununcaya kadar bunlara on para verilmelidir. Bilhassa heyet-i vükelânın nazar-ı dikkat ve basiretini celb ederiz.

Devr-i İstibât Zâlimleri adlı bu makale, Gazetenin altıncı sayısının birinci sayfasında başmakale şeklinde yer almıştır. Yazıda, İstibât döneminde görev yapmış olan Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa, Dâhiliye Nazırı; Memduh, Zabtiye Nazırı Şefik ve Evkaf Nazırı Mehmet Ali beylere ödenen emekli maaşlarının verilmesi eleştirilmiştir. Bu kişiler, milletin ve vatanın düşmanı olarak ilan edilmiştir. Halkın vicdanında, adı geçen kişiler mahkûm edilmiştir.

Ayrıca bu insanların emekli maaşlarından mahrum olması gerekliliğinden söz edilmektedir. Bu dönemde görev yapmış olan bu kişilerin, meclis açılması ile birlikte yargılanmalıdır. Çaldıklarının geri iade edilmesinin sağlanması istenilmektedir.

7. Aldanmayınız¹⁰⁵

“Yaşasın Hürriyet, Yaşasın Meşrutiyet” sözcüklerini 23 Temmuz 1908 tarihinden itibaren haykırmak çok kolaylaşmıştır. Meşrutiyetin ne olduğunu bilmeyen kişiler dahi bu durumu bir nimet olarak görmüş sokaklarda coşku ile kutlamıştır. İstibdad destekçileri

---

¹⁰⁵ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 9, H. 27 Şaban 1326 (23 Eylül 1908), s. 1.

dahi bu dönemde göz boyamaya çalışmış aslını gizlemek istemiştir. Bu yazıda halkın gözünü açması gösteriş kahramanları ile gerçek meşrutiyet destekçilerini birbirinden ayırmaları gerekmektedir.

Birtakım hamiyetsiz insanlar vatanperver süsü ile yazılar yazmakta göz boyamaktadır. Bu insanlara karşı dikkatli olmak oyunlarına gelmemek gereklidir. Yazının başlığında da aldanmayınız kelimesinden halkı uyarmak adına yazılmış bir yazı olduğu anlaşılmaktadır.

“Yaşasın hürriyet, yaşasın meşrûtiyet”

Her taraftan yükselmiş avâz, her dût-ı ümmetden çıkan nidâ şimdi bir kelimedir. Ortada bir hamiyet modasıdır gidiyor. Sanki bir ceryan, kuvvetli mukâvemet bir endâz bir cereyân herkesi, canlıyı, câmidi, bütün eşhâsı ona katmış soruyor. Herkes idâre-i sâbıkanın rezâ'ilini, şenâyi'ini saya saya tüketemiyor. “Devr-i istibdâtda böyle idi. Devr-i istibdâtda şöyleydi” herkesin ağzında bu sözler. Hürriyetin mâhiyet ve muhâsafını Meşrutiyet mülkümüzün terakkiyesi husûsunda meydana koyacağı netâyic ve semerâtı kemâlî talakât ile anlatıyorlar. Ve bu hürriyetin muhâfazası için kanlarının son damlasına kadar akıtacaklarına dâ'ir her taraftan ta'ahhidât yağıyor. İnsan bu sözleri işittikçe, gazetelerde gördükçe hayretler içinde kalıyor.

Hürriyet uğruna kanlarını son damlasına kadar akıtacak erbâb-ı hamiyet bu kadar çoktu da otuz bu kadar senedir neden bu rezil, bu kanlı ve çamurlu idâreye kemâl-i acz ve meskenetle boyun eğmedik. En mukaddesi, en la-yetegayyer hukûkumuzu elimizden en bî edebâne suretde aldılar da, alanlara dualarda ettik? Müteveccih-i milleti, târihin birçok şanlı sahifelerini doldurmuş olan bu celâdetli milleti milyonlarca halkı istihkâr ederiz. Bir yığın ot menzelesinde tutarak, en hâinâne bir cüretle her rezâleti yaptılar da sükût ettik. Milletin en mümtâz olan evlâdı türlü işkencelerle ezdiler. Mahbuslarda, mangalarda çürütüyorlar da biz birde “Yaşasın” diye haykırır idik. Şimdi nasıl re'yerimizin olanca kuvvetle “Yaşasın Hürriyet” diye nidâ ediyoruz. Niye o vakit de o hâinler için, “Yaşasın” diye bağıryorduk? Bizi döven, evlâdımızdan kanımızdan ayıran elleri öpüyorduk? Milletin nâmusu, hayatı, hürriyeti birkaç rezillik, keyfine mül'abe olmuştu. Sâir milletler nezâretde haysiyet-i milliyemiz kalmamıştı. O mülevves esâretin bütün mes'uliyet-i ma'neviyesi milletimizin sırtına yükleniyordu. “Her kavim müstehâk olduğu hükümeti

bulur.” Mostesqu’nun bu sözü düşmanlarımızın dudaklarında bir tebessüm-ı istihfâf ile dolaşıyordu.

Bu buhrân senelerinde meydân-ı mücâhadede birkaç kişiden başka kimse yoktu. O şimdi hamiyet ordusunun ilk saflarında dudaklarında parlak kelimelerle kendilerini teşhîr eden vatanperverlerden kimse görünmüyordu.

Aldanmayınız, arkadaşlar aldanmayınız, ey efrâd-ı millet!

Şimdi sözle, kalemle meydana atılan hamiyet erbâbından hemen ekserisi idâre-i sâbika zamanında her türlü mûmâşatdan, tabasbusdan, tezellülden hatta bazen hıyânetten geri kalmamış adamlardır. Bunlar en meşhûr hokkabazların haddini tahrîk edecek bir mehâret-ı şa’abda bazâne ile tebdilât-ı vâkı’a üzerine onu bir *volte-face* ile tebdîl-i mevzu’ ederek şimdi hürriyet maskesi yüzlerine takınmışlar, hamiyet ruleti oynuyorlar.

Bîçâre millet, parlak şeylere kapılan çocuklar gibi böyle ağızlarında yaldızlı sözler, kaynayan kalemlerinde parlak kelimeler çıkan ikbâlperestlerin arkasından koşuyor.

Aldanmayalım, kardeşler, aldanmayalım!

Bunlar, halkın tabiriyle, ipini boyamak, birer külah kaymak için türlü renge giren bukalemunlardır. Bunlar kuvvetli tarafa temâyül eden mütelevvin ahlaklı kurnazlardır. Bunlar meb’usluk mevki’ne göz diken hırsca hamiyet müflisleridir. Bunlar ziyânın etrafına üşüşen pervânelerdir. Şimdiye kadar ağızımız kilitli, kollarımız bağlı, damağımız işlemekten memnû’ idi. Hürriyetten bahs etmek değil, düşünmek bile bir cürüm teşkîl ediyordu. Sadakat kelimesi mevzû’-ı aslisinden gayri birtakım manalarla te’vîl ediliyordu. Bunları görürdük. Fakat hürriyet ve hamiyet nâmına böyle soytarlıklar olabileceğini bilmezdik.

Aldanmayalım arkadaşlar!

Milletimizde her türlü asâr-ı hayat mefkûd bulunduğu milletimizin genç ve dinç kuvvetleri ekseriyetle zarûri bir adâletle şurada burada pejmürde sürüdüğü sırada, muhterem bir cemiyetin cedd-i himmeti ve asker kardeşlerimizin süngüleriyle şu uyuşuk millet dirildi. Şimdi eski idâre def’ edildi. Yeni idârenin te’sîs ve tersitine çalışılıyor.

O mezâlim ve rezâ'il-ı sâbikanın avdetinden korkmayız. O ihtimal yok. Zirâ bu hürriyet bahş olunmadı. Ahz edildi. İlk kânun-i Ahvâlmizi bir adım i'timâdla selamlayan koca terbiyle bir hayat olsa şimdikinin evveline kâbil-i kıyâs olmadığını teslîm ederdi.

Fakat bütün bu tahavvülât ceddi ve hakîki bir inklâb olmakla idâre-i cedîde tamâmen te'sîs etmemiştir. Yani eski idârenin telvisâtı def' edilememiştir. Meşrûtiyet bizde henüz bir kelimedir. Şimdi iki idâre arasında fasl-ı müşterek olan bir buhrân ve tahvîl devresinde bulunuyoruz. Gerçi bu devrede bir sukûnet ile geçer. Fakat unutmayalım ki, çalışmak zamanıdır. Ekser halkımız ma'a't-te'essüf câhildir. Parlak şeylere kapılan çocuk gibidir. Bunca seneler ma'ârifimizi hiç etmeye çalıştılar. Casusluk bâdi-i necât, hâinlik mefşâ-ı füyûzât 'add olundu. Re'is-ı hikmet havf ve sadâkat olmuştu. Ahvâl bu merkezde olunca ekseriyet milletinde cehlin kibir ve pasında gark olacağı bedihi idi. Hâinler buna iyi muvaffak oldular. Öğrenebildiklerimizi bin korkuyla bin tevahuş ile kaçamak ile öğreniyorduk. İşte bu sebepten nâşi halkımız câhil kalmadı. Cehlde iktidâr meziyet-i hakikiyeyi temyîze mâni'dir.

Bugün o kurnaz şa'idebazlar halkımızın bu cehâletini bildikleri için idâre-i sâbıkada ki zevâile olan mümâşât ve hatta iştirâklarını şimdi bir tarafa atarak hamiyet maske- siyle ortaya atılıyorlar. Aldanmayınız, arkadaşlar aldanmayınız.

Bize lâzım olan hademe-i millet bunlar olamaz. İdâre-i sâbıkayı tamâmen ıslâh, idâre-i cedîdeyi tamâmıyla te'sîs ve tahkîm edecek olanlar bunlar değildir. Bize namuslu, cidden hamiyetli adamlar lazımdır.

Şimdiki cereyâna atılıb halkı hürriyet ve hamiyet nâmına aldatacak bu gürültü ile kendi keselerini dolduracak adamlar bize yaramaz.

Bu satırları yazmaktan maksadını gâfil olanları ikâz etmektir. Şimdilik isim zikr, şahsı ta'yîn etmiyoruz. Yalnız o kurnazlar halkı sersem 'add etmekte bu kadar ileri var- masımlar.

Ve siz de ey arkadaşlar, felâket kardeşleri, muhâclarını istihzâ ve istihfâf ederce- sine dudaklarından hamiyet ve hürriyet ve uhuvvet gibi güzel kelimeler dökülen ve şim- diki moda ta'biyetle yüzlerine hürriyet maskesi takmış olan ikbâlperest bukalemonlara aldanmayınız.

Farz-ı muhâl olarak idâre-i sâbıka avdet edebilse, karşı tarafa kemâl-ı tehâllikle geçecek olanlar yine bunlardır.

Şimdi muhterem muhterem ve mübeccel kardeşlerimizin teşebbüsât-ı ciddiyesiyle bu hürriyet-i istihkâl edildikte idâre-i sâbıka zamanında mevki'lerini müte'emmin etmiş olan bu ikbâlperestler nasıl bir mahâret şebi'de bazâne ile tebdîl-i mevzi' ederek hürriyet tarafdamları oldular ise, Ma'azallah bir tebdil ve haym vukû'unda yine bu vicdansızlar aynı tehâlik lâ-kaydâne ile düşman tarafına geçeceklerinden zerre kadar şüphe yoktur.

Görüyorsunuz! İdâre-i sâbıka zamanında her suretle mûzmihal ve perişan olmuş olanlar, bu bukalemonlar kadar ortaya atılıyorlar mı? Muhterem İttihad ve Terakki Cemiyet efrâdı, bunlar kadar gürültü ediyorlar mı? Aldanmayınız, arkadaşlar. Şu buhrân ve tahavvül devresinde ciddi hamiyetli adamlara ihtiyâcımız vardır. Aldanmayalım.

N. Agasyan

Yazar "Aldanmayınız" adlı yazısında Meşrutiyetin ilanı ile gelen hürriyetin önemini vurgulamanın yanında İstibdâd dönemin halka eziyet edenlerin şimdi "Yaşasın Hürriyet" edaları ile dolaştıklarını anlatmaktadır. Bu kişiler, istibdâd döneminde hainlik ve casusluk ederek ülkeyi geriletmiştir. Ama şimdi Hürriyetin gelmesi ile manasını tam anlamıyla bilmemelerine rağmen hürriyet yanlısı görünmeye çalışmışlardır.

Yazar bu kişilerin bukalemon gibi renk değiştirdiğinden söz etmektedir. Halka, bahsettiğimiz kişilerin oyunlarına inanmayın diye çağrı yapmaktadır. Bu kadar çok hürriyet, hamiyet diye konuşanların gerçek vatanperverler olmadığını belirterek, bunların herbirinin hain olduğunu söylemektedir.

8. İntihâb-ı Me'bûsân ve Anadoludaki Kardeşlerime¹⁰⁶

Sevgili kardeşlerim.

Otuz üç seneden beri çekmiş olduğumuz felâketi, meşakkati biliyorum. Hele hükümet memurlarının, jandarmaların, tahsildârların size ne kadar fenâlık ettiklerini, borç-

---

¹⁰⁶ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 22, H. Ramazan 1326 (7 Ekim 1908), s. 2

larnızı verdiğiniz halde yine (borcunuz vardır) diye sizden para aldıklarını, paranız olmazsa hânelerinizdeki eşyânızı, tencerelerinizi, elbisenizi sattıklarını, (para vardır çıkarınız) diye size işkenceler ettiklerini, jandarmaların tarlalarınıza hayvanları sokarak ekinlerinizi hayvanlarına yedirttiklerini ben gözümle gördüm. Sizin hallerinizi gördükçe kanlı yaşlar döktüm. Fakat elimden size bir mu'âvenet gelmezdi. Çünkü bende evvel vakit mezâlîm altında inliyordum. Menfilerin–hakîkate hâdim oldukları halde-size zulüm edenlerce, paralarınızı gasb eyleyenlerce devlet, millet hâini idiler. Halbuki cümlemizin velinimeti sizsiniz, cenâb-ı hak şâhittir ki menfilerden size hürmet, muhabbet göstermeyen hiçbir ferd yoktur. Eğer varsa söylemelisiniz. Yoksa onların sizler haklarında hürmet beslediklerini itirâf etmelisiniz. Devlet millet hâini efrâd-ı ümmetin velev bir ferdine olsun zarar ve ziyânı dokunanlardır.

İşte size zulüm ve işkence eden jandarmalar, tahsildârlar...

Bazı muhtarlarınız da bunlarla ittifak ederek sizi soyuyor. Beş kuruşla bitecek bir iş yüz kuruşla bitiriyorlar. Bu yüz kuruşun doksan beş kuruşunu o hâ'ilelerle taksîm ediyorlar. Artık böyle şeylere aldanmayınız. Size kim zulüm etmek isterse hemen hükümete ihbâr ediniz. Eski zaman geçti. Şimdi hak, adâlet zamanıdır. Hatta bir hamal bile istediği şeyi-her kim için olursa olsun-söylemek hakkına mâliktir. Otuz beş gün sonra meclîs-i meb'usân, millet meclisi açılacak bu meclise her taraftan, sizin tarafınızdan birer vekil gönderilecek. Bu vekiller sizin hukûkunuzu, hukûk-ı meşrû'anızı müdâfa'a edecek, şimdiye kadar görmüş olduğunuz mezâlîmi birer birer söyleyecek, bundan sonra rahatla, mu'âvenetle yaşamanızı temin edecek. Sizden borcunuzdan fazla hiçbir para alınmayacak, almak isteyenler mes'ul tutulacaktır. Bunun için sizin tevkîl edeceğiniz adamlar özü doğru sözü doğru olmalıdır. Her işten biraz bilmelidir. Buna çok dikkat etmeliyiz ki hukûk-ı meşrû'anız hakkıyla muhâfaza, müdâfa'a edilmiş olsun. Bazı köylerde çok söyleyen, lâkin menfa'atınıza değil, kendi menfa'atına ve bi'l-aks sizin mazartınıza çalışan insanlar görmüşüm. Bunlar çok söz söylerler, malumâtlıdırlar diye tarafınızdan intihâb edilir ise yazık olur size. Kendi menfa'atlarından mâ-'ada hiçbir şey düşünmeyin. Adamların size ma'zeretlerinden başka faydası olamaz. Yine tekrar ediyorum. Bu cihetle çok dikkat etmeliyiz.

Yine bazı köylerde size edilmekte olan fenâ fenâ mu'âmeleleri görerek müte'essir olmuş ve bu fenâ mu'âmeleleri men' için çok çalıştığı halde muvaffak olamamış, kahrından hânesine kapanarak her an ve dakika mutâla'a ile ta'at ve ibâdât ile müteveggil olan ve sizin sa'âdet-i ahvâlinizin ne suretle te'mîn ve istikmâl edileceğini bilen ve anlayan erbâb hakkı-ı fakirdir. Çok mal sâhibi değildir diye sizin gözünüzden düşmemelidir. Bu yük adamların intihâb edilmek hakkına mâlik olmak için vermekte oldukları vergiler kifâyet eder. Bunları intihâb ederseniz kazanacaksınız. Sakın muhtarlarınızın gösterdikleri eşhâs-ı ahvâlini tetkîk etmeksizin intihâb etmeyiniz. Sonra nâdim olursunuz. Ve'l-hâsıl özü doğru sözü doğru sizin ahvâlinizi iyi bilen, hakka, adalete hizmet eden kendi menfa'atinden ziyâde sizin menafa'anıza çalışan zevâtı intihâb etmelisiniz. Sözlerim doğru değil mi?

İbnü'l-Mahmud Asım.

Makalenin yazarı İbnü'l-Emin Mahmud Asım, bu yazısında Meşrutiyet getirmiş olduğu nimetlerinden olan seçimlerden söz etmektedir. Yazıda, seçimlerden çok seçilecek olan kişilerden söz etmektedir. Eski istibdât döneminde jandarmanın ve köy muhtarlarının halkı soyduğunu belirterek, bunlar gösterdiği milletvekili adaylarını seçmemesini istemektedir. Seçilecek kişilerin bilgili, tecrübeli ve dürüst kişilerden seçilmesi gerekliliği üzerinde duran Mahmud Asım, vatandaşların oylarını verirken bu hususları dikkate almalarını söylemektedir.

III. BÖLÜM

HUKÛK-I UMÛMÎYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ

MEVLANZADE RIFAT BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİMLERİ

(8 EKİM 1908- 13 KASIM 1908)

Necip Nadir Bey'den sonra, Hukuk-ı Umûmiye gazetesinin sorumlu müdürlüğüne, Mevlanzâde Rıfat Bey getirilmiştir. Mevlanzâde Rıfat Bey,¹⁰⁷ 8 Ekim 1908-13 Kasım 1908 tarihleri arasında görevini sürdürmüştür. Bu dönemde, gazete yirmi üçüncü nüshadan elli dokuzuncu nüshaya kadar yayınlanmıştır.

Bu dönemde gazetenin fiziki yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Sorumlu müdürün adı, ilk sayfadan en son sayfaya taşınmıştır. Genel olarak Dahiliye, Siyaset, Telgraflar ve İlanât olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır.

Gazetenin yazar kadrosu, Dr. Şerafeddin Mağmumi, Hacı İsmailzâde Mehmet Emin, A. Asıf, M. Nedim, Mehmet Nihat, Mehmet Tevfik, Mustafa Sabri, Astanalı M. Cemal, H. Hayri, Ali Ulvi, Nuri, Mustafa Celaledin, Topalzâde Osman, Nikola Yurdanovic, Ahmet Rasim, Hacı Asım, Raşid, Muallim Ali, Abdullatif Nihad, Bedizâde Ali Rıza, Mehmet Murat, Ferid, Nazım, Mehmet Ali, Derizâde Ali, İbnülKamil ve Kazım gibi kişilerden oluşmaktadır. Bu dönemde en çok yazı yazan kişi olarak Dr. Mağmumi dikkati çekmektedir.

1. İstibdât İkazları¹⁰⁸

Bu çalışmada yazar İstibdad dönemi yöneticilerini ağır bir dille eleştirmektedir. Fakir halktan topladıkları ile ceplerini doldurmuştur. Çeşitli oyunlarla insanların ölümüne neden oldular. Kadınların namuslarına göz dikenler bile oldu. Meşrutiyetle birlikte

¹⁰⁷ Mevlanzade Rıfat Bey, istibdat döneminde sürgüne gönderilmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a dönmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyetinden umduğunu bulamayınca, Cemiyete karşı kararlı muhaliflerinden birisi olmuştur.

¹⁰⁸ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 30, H. 19 Ramazan 1326 (15 Ekim 1908), s. 3.

bu insanların bazıları tefkif edilmiş vazıları kaçırmış kalanlar ise Meşrutî yönetimin destekçisi kılıfına girmiştir. İstibdad İkazları adlı yazıda bu yaşananlar anlatılmaktadır :

O zâlim, o muharrik devr-i istibdât geçti, canavarlar, hâinler, mel'unlar kahr oldu. Millet sâhil-i selâmete çıktı. Ermeni, Türk, Rum, Yahudi bi'l-cümle vatandaşlarımız yekvücûd oldu. Dost, düşman yekdiğerini kucaklayıp uhuvvetin esâmisine iman ettiler. Geçmişleri unuttular. Yekdiğerinin tasavvur ve hatalarını, bi'l-cümle siyâ'etlerini ve hatta kendilerinin düşman cânî olanları ve evvelâ dillerini helâk etmeye gayret eden o hâin, o canavarları bile af ettiler. Ahz-ı sâre tenzîl etmediler. Fakat o hâinler kendilerine bahş ve inâyet edilen lütfün kıymetini bilemediler. Alçaklar, o küçükler, o mütebâki istibdât enkazları hamalları, o menhus devr-i istibdâtın kanlı günlerini bu hürriyetde göremediler. Atlarla, arabalarla gezemediler. İnsan içine çıkmaya – bazıları müstesnâ olmak üzere - utandılar. Gece rahat uyku uyumaktan gündüzleri halecan-ı kalpten halas olmadılar. Rüyâlarında katlettirdikleri denize ilkâ eyledikleri masum, genç ana baba evlâtlarının kanlı kefenlerle karşılına çıkararak adâlet-i âliye yerini buldu diye feryat-ı figânlarını duymadan yekdiğerinden ayırdıkları genç zevç ve zevcelerin ahlarını işitmekten kurtulamadılar. Beş on kuruş bazı aczelerden topladıkları, sergilerin bedelini aynen hazineden ahz ile keşâne yapmaya ve kendilerine mürâca'at edenleri vicdansızlığa sevk etmeye ona buna gayrı meşru' suretde delâlet ettirmeye birçok hânımânları mahv ve perişan birçok gençlerin ırz ve namusunu mahv etmeye şu vakit hürriyetin adem-ı müsâ'adesini patlayası yiyenleri idrâk etti. Kendilerini bu vicdansızlıktan men' eden hürriyeti yıkmak esâretten kurtulmak millet, yine kırılısı ellerine geçirerek esir etmek istediler. İçlerinden bazıları meydana atılmaktan utanmadılar. Birçok saf insanları iğfâlden devâ'irde erbâb-ı namus hakkında nümâyiş yaptırıldılar. Fakat bu nümâyişler kendi aleyhlerinde çıktı. Yuhalarla alkışlandılar. Başka tarik aradılar. Buldular! O da olmadı. Mel'aneleri tezâhür etti. İçlerinden bazıları taht-ı tevkîfe alındı. Hempaları her biri birer birer saklandı. Acaba bu saklananlar pençe-i Kanundan kurtulduğumu, acaba hükümet bu ittifâk-ı leşîmeyi üç beş kişiden ibâret mi zannetti. Hayır! Hükümet tahkikât-ı Kanuniye neticesinde hepsini zâhire çıkaracak. Hepsinin cezâlarını verecektir. Çünkü hükümet tahkikâtını tevsi' etmez ise bu enkâz üç beş kişiden ibâret ve zannederse - evvelce olduğu gibi - mütebâki enkâz-ı rezîle yine koklaya koklaya yekdiğerini bulur. Yine ilka'-i fesâda cür'et ederler. Onun için o istibdât yangınının yerinde ne gibi enkâzların kaldığını, o yangın patirtisinin içinde bu dereceleri, müvâzeneleri irâ'e eden ne gibi güdüklerin bulunduğunu tetkîk ve tahkîk

edib artık bu gibi güdükleri bütün insanlar içinden kaldırmalıdır ki bir daha bu gibi münâsebetsizliğin önü alınmış olsun yılanın başı küçükken ezilir.

M.M

Makale genel olarak Monarşi idaresinde görev almış olan yöneticileri eleştirmektedir. İstibdât devrinde yönetici olanları ağır bir dille eleştirmiştir. Hain, canavar ve zalim diye nitelediği kişilerin gitmesi ile halk meşrûtiyet döneminde refaha ermiştir. Hatta tek kişilik İstibdad yönetiminin yöneticilerinin kötülüklerinin doğal bir sonucu olduğunu da söylüyor. Ayrıca Ermeni, Rum bütün vatandaşlar tek vücut olmuştur.

Yine yazar istibdât da yapılan zulmün halk tarafından unutulmasından şikayet etmektedir. İstibdât yöneticileri buna rağmen Meşrutiyet ilanı ile istibdât yöneticileri insan içine çıkamamış ve İstibdâd da uyguladıklarını tekrarlayamamışlardır. Tekrarlamaya çalışanlar da çıkmıştır ama başarılı olamamıştır.

Meşrûtiyet yönetiminden, Monarşi yöneticilerinin yargılanması ve cezalandırılması istenmektedir. Son olarak makalede bir daha bu tür zulmlerin yaşanmaması için temennide bulunmaktadır.

2. Doktor Şerafettin Mağmumi'nin görüşleri

Şerafettin Mağmumi Meşrutiyet yönetiminin destekçilerinden olan bir jöntürktür. Aydın duruşu ile Hukuk-i Umumiye gazetesinde “Düşündüm ki” serisini yazarak fikirlerini beyan etmiştir. Ülkenin gerçeklerini gözler önüne sermiştir. İstibdad dönemini ve yöneticilerini eleştirdiği gibi İttihat yönetimini de eleştirmiştir.

İstibdad yöneticilerinin zulümlerini açıklamış ve bu duruma tekrar gelinmemesi için tafsiyelerde bulunmuştur. Meşrutiyetin Osmanlı için ne kadar önemli olduğu vurgulanmış ama yöneticilerin tecrübesizliğinden şikayet etmiştir.

Jöntürk olan Doktor Şerafettin Mağmumi gazetenin 31. Sayısında çıkardığı yazıda, meşrûtiyet rejiminin getirdiği özgürlüklerden birinin , ithalat mallarına karşı boykot uygulaması olduğunu söylemektedir. Halk arasında, Bosna-Hersek'in ilhakı nedeni ile düşman mallarını alınmaması fikri doğdu ve yayıldı. Yurt dışından gelen malların hepsine

değil de, daha çok bu dönemde siyasi sıkıntı yaşanan Avusturya ve Bulgaristan mallarına karşı uygulanması üzerinde durmaktadır. Bu ülkelerin malları alınmazsa, ticaretinin sekteye uğratılacağı belirtildikten sonra, bunun çok daha etkili olacağından söz edilmektedir. Hatta Avusturya mallarının boykot edilmesinin, Viyana'nın işgalinden daha tesirli olacağını söylemektedir:

İşte hürriyet ve Meşrutiyet semerelerinden (baykotaj) ı da ilk defa olarak tatmakla müşerref oluyoruz. Bizim için pek turfanda olan bu meyveyi İnşallah güzelce hazm ederiz. Artık sevk-i tabiye'timi hâmil etmeli yoksa terbiye-i medeniyemi bilmem şu Bulgaristan'ın Krallığı, Bosna Hersek'in ilhâkı haberi şâyi' olur olmaz zengin fakir genç ihtiyâr her Osmanlının zihninde (şu düşmanların mallarını satın almasak ne iyi olur) meselesi doğuverdi. Bir anda bir günde Frenklerin (baykotaj) dedikleri bir keyfiyete umûm-ı âli tarafından firâr-ı kat'ı verildi gitti. Şimdi icrâsı, tatbiki ciheti kalıyor ki asıl çetin ve müşekkel ciheti de bu kısımdır. Evvelâ bu (baykotaj) ın yalnız (Bulgar) ve (Nemçe) malına tahsîsi şarttır. Araya Almanya, Fransa, Rusya ve İngiltere gibi bî- taraf veya cidden dost memleketi asla katmamalıdır. Sâniyen (Bulgar) ve (Nemçe) nin mallarını satan mağazalara ve sahiplerine izhâr-ı husûmet ve ta'aruzâtta bulunmamalıdır. O zaman iş (baykotaj) ı lıktan çıkararak ta'aruz ve tecâvüz rengi alır. Siyâsi şekle girer. Harifler zarar ve ziyân ve tazminât davasına kalkışırlar.

Netice-i matlûbun aksi çıkar. Osmanlı Tüccarları bu husûsa ciddi davranmazlar. Vatanperverlik göstermezlerse ahâli aldanır ve (baykotaj) ı yapmaz. Ma'lûm ya Nemçe malı sade üç beş Nemçeli mağazalarında satılmıyor. İslam, Hristiyan, Yahudi yüzlerce dükkan ve mağazalar dahi sipârişlerini oradan yapıyorlar.

Eğer onlar kemâkân malı Nemçe'den getirib zâhiren Fransız veya İngiliz malı diye satmaya kalkışıyorsa halkın bütün ittihâdı, ittifâkı, gayreti boşa çıkmış olur. Sonra Nemçe fabrikalarının mallarını (transit) tarikiyle İtalya veya Fransa limanlarından ihrâç etmeleri pek kolaydır. Biz mâlik (Venedik) veya (Marsilya) dan gelişine bakıp İtalya veya Fransız malı sanar isek fena halde aldanmış oluruz. Bu hususta zannederim Rusûmât Nezâretiyle konsoloshanelerimizin hamiyet ve mülevvetlerine muhtacız. Ahâlimiz iyi bilmeli ki (Baykotaj) kuru lafla olmaz. Ve öyle beş günde bekleyecek (Baykotaj) dan hiçbir te'sîr husûle gelmez. Fedâkarlıklar ihtiyâr etmeli oldukça mühim mahrûmiyetlere katlanmalı. İnsan yolundan, işinden geri kalmamalı. Nemçe vapurlarına binmemeli, Bulgarlar

malı yememeli, kudreti olan velev ki daha pahalı olsun başka yerlerin emti'asını almalı, kudreti müsâit olmayanlar eski elbise ile müftehârâne gezmeyi ihtiyâr ile (Baykotaj) da aylarca ısrâr ve sebât etmelidir. Emin olalım bu suretle Avusturya'nın ticâretine ve vurulacak rahne vaktiyle (Viyana) nin surlarına yağdırdığımız güllerin açtığı rahnelere daha acı mü'essir olacaktır. ¹⁰⁹

Devr-i İstibdâta at var meydan yoktu. Bu devr-i hürriyetde de meydan var fakat koşturacak at bulunmuyor. Kime ortalığın halinden bahsedilse (kaht-ı ricâl, fikdân-ı ricâl) den yanıp yakılıyor. (İş görececek adam yok) diyorlar. İlk önce bende öyle sanmışım. Fakat şimdi anlıyorum ki herkes gibi bende yanılmışım. İş görececek adam her meslekte her şubede pekalâ mevcûd. O gürültü kıtlık tabaka-i âliye münhasır. Bâlâlar, vâlâlar meyânında aranılan erbâb-ı liyâkat ve dirâyet bulunmuyor. Devr-i istibdâtdan intikâl eden okurun vüstâ mahsûlü (usûl-i merâtib) “hâlâ ri'âyet edilmekte olduğundan meselâ bir vâililik için mutlaka bir (devletli) veyahut nihâyet bir (utufetlü) aranmakta mutasarrıflık için (sa'âdetlü) ler defteri yoklanmakta, e'l-hâsıl teveccühât bu iskolistik usûlüne tev-fikan icrâ edilmekte olduğundan hasbe'z-zarûr o işlere ehilleri geçirilemiyor evvelâ bu rütbelere ashâbının bir kısmı yirmi otuz seneden beri bendelik etmiştir.

O devrin usûl-ı kavâ'idi iliklerine işlemiştir. Kendisi her ne kadar müştakim, hamiyetli, vatanperver dahi olsa otuz yıldır alıştığı usûlü tebdil ve tagyîr edemez. Behemehal eskisi gibi gidecektir. Bir kısmı amelmânedir. Teka'üdlükten başka hakkında bir şey düşünmek abes olur. Henüz hizmet çağında sanılanların çoğuda ya (mahdûm beyle, ya damad efendiler, yahud müntesibler) dir. Ve mahaza ve bu saat ve dereceleri sâyesinde o rütbeye nâ'il olmuş, o sadr-ı âliye ku'ud eylemişlerdir. Türkiyeyi yenileştirmek, tazelen-dirmek için lazım gelen ameleği bu rütbe markasıyla aramakda. Devam ettikçe kıtlık devam edib gidecektir. Ne derman ki fazilet, gayret, faaliyet, istikâmet, adem-i mensûbiyet lekelerini hâiz olmakla ve kanıyla bâb-ı hükümetden içeri kabul edilememiş, köşede bu-cakta bırakılmış, adsız sansız rütbesiz, nişansız tabakâtdan intihâb memuruna teşebbüs edilebilirse o vakit (mebzûliyet-i ricâl) anlaşılacak ve bu bilâ rütbe vâililer veya fütuvvetli mutasarrıf rif'atlı nâzırlar matlûb ve mültezim olan (teceddüd) ü yaparak âlemi hayran edeceklerdir. Ah şu millet meclisi bir an evvel açılrsa da bu hakikâta vâkıf bir me'bûs

---

¹⁰⁹ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 31, H. 20 Ramazan 1326 (16 Ekim 1908), s. 2.

efendi (rütbe-i mülkiye) nin ilgâsını meclise teklif ve kabul ettirse. İşte millet müsâvâtı o zaman tadacak. Hükümet o zaman tarik-ı terakkiye girecektir.¹¹⁰

Şerafettin Mağmuminin, gazetenin 38. Sayfasında yayınladığı düşündüm ki adlı yazısında İstibdât dönemi yöneticilerin liyakatsizliğinden bahsetmektedir. Bununla ilgili durumu şu cümle ile ifade etmiştir: “Devr-i İstibdâta at var meydan yoktu. Bu devr-i hürriyette de meydan var fakat koşturacak at bulunmuyor”. Mağmuminin bu sözünden anlaşılacağı üzere İstibdât dönemi imkan ve şartlar yoktu baskı ve sansür vardı. Şimdi ise hürriyet var ama bunu değerlendirecek iyi yönetecek kişinin yokluğunu ifade etmektedir. Eğitilmiş insan gücünün olmadığını her fırsatta gündeme getirmektedir.

Meşrutiyet gereği, yönetime liyakatli insanların getirilmesi gerektiğini ve bunun yanında eğitime önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Sâde lisân-ı istibdât değil, lisân-ı hürriyetden çıkan sözlerde çoğu icrâsız kalıyor. Hatta büsbütün unutulub gidiyor. Geçen devr-i meş’umda gazeteler neler yazmadı neler! Sâye-i bilmem nede şöyle yapılacak, böyle edilecek âdeta memleket behiştâne dönecek. Sonra bakardık ki bunların binde biri ancak kuvveden fi’ile çıkıyor. Üst tarafı kağıt üzerinde kalıyor. Ben o devrin elebaşları yerinde olsam – bâ-husûs çoğunun işsizliğinden âdeta canları sıkılıyordur. O zamanki gazete koleksiyonlarını baştanbaşa gözden geçirerek (yahud böyle bin yalanlar, vaadlerler milleti nasıl aldatmaya çalışmış ve aldattık zanmıya kendimizi aldatmış durmuşuz) diye abr-ı tebeyyün olurum.

Devr-i hürriyetin hulûli esnâsında Mısır’da bulunuyordum. Her hafta postanın getirdiği İstanbul havadisnâmelerinde ne güzel tesbitler okuyorduk. Meselâ yazıyorlardı ki hâsılatı bilmem neye sarf edilmek üzere darbhâne-i âmirede bir (hürriyet madalyası) darb olunacak. Târih-i inklâb azimin hâtırası olmak üzere husûsi posta pulları yapılacak.

Bahçe kapısı meydanı tevsi’ ve tanzîm edilib (hürriyet meydanı) ismini alacak idâre-i müstebidenin Ansaldo fabrikasıyla akd ettiği mukâvelenâme feth edilib yeni Türkiye’nin şânı ve pâyitahtımızın şerefiyle mütenâsib mu’alla bir köprü inşâ ettirilecek.

---

¹¹⁰ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 38, H. 27 Ramazan 1326 (23 Ekim 1908), s. 1.

Şehrimizin tensîb olunacak mahal-i münâsebette Osmanlı İmparatorluğuna lâyük bir meclis -i me'bûsân dâiresi binâ edilecek.

Şehid lâ-yemud Mithat Paşa nâmına i'âne-i umûmiye ile bir heykel diktirilecektir. Şişli'den büyük dereye, Kadıköy'den Çamlıca'ya ve Alemdağ'ın ve daha nerelere buharlı ve elektrikli tramvaylar inşâ olunacak.

İstanbul'da telefon hudûdu tesisi için on yedi mi yirmi yedi mi bilmem kaç kampanya mürâca'at ettiğinden serî'an ve âcilen tetkîk ve mütâla'a ile karar verilecek.

İdâre-i mahsûsaya on milyon lira ikrâzı için şirketler tarafından teklifler vâki' olmaya en muvâfık ve münâsibi bi'l-intihâb idâreye seri' küçüklü büyüklü vapurlar alınacak.

Daha sayayım mı? Yoksa yetişir mi? Ben İstanbul'a gelerek iki ay oturdum. Şu ihbarât ve mevâ'idin velev ki bir tane çekinen olsun kuvveden fi'ile çıktığını görmedim. Hatta çıkacağına dâir ortada emâre bile yok. Hele bir çoğu gerek yârenlerin gerek okuyanların hâtırasından tamâmen silinib gitmiş olsa gerek. İnsan bunlara kıyasla (Ma'azallah sakın Millet Meclisinin ictimâ'da gazete sütunlarında kalmasın) diye korkacağı geliyor! ¹¹¹

Mağmumi'nin bu makalesinde mevcut İttihat ve Terakki yönetimi ve geçmiş İstibdât yönetimini eleştirilmektedir. İstibdât dönemi, söylenen vaatler gazete sayfalarında kalmış, herhangi bir faaliyet gösterilememiştir. İnsanlar kandırılmıştır.

Meşrûtiyet döneminde Mısır'da bulunduğunu belirten yazar, geçmişte olduğu gibi gazetelerde hükümetin sürekli halka vaatlerde bulunduğunu yazmaktadır. Aynı şekilde yeni yönetiminde, bu tür vaatlerde bulunduğunu dile getiren yazar, karamsarlık içerisinde yazısına devam etmiştir. Mevcut hükümetten, vaatlerini yerine getirmesini beklemektedir.

---

¹¹¹ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 43, H. 4 Şevval 1326 (30 Ekim 1908), s. 1.

Gazetenin 58. Sayısında çıkan bir yazısında ülkenin geri kalmışlığının altını çizmektedir. Avrupa Devletleri, bizden hep bir adım öndedir. Şerafettin Mağmumi bu durumu telefon örneği ile anlatmıştır:

Artık İstanbul ahâlisine hatta bütün memâlik -i Osmaniye sekinesine (telefon) zamanının hulûlünü müjdeleyebiliriz. Evet emin olunuz. Bu müjde gayet ciddi ve hakikidir. Öyle gazetelerde devr-i istibdâtdan beri ve bi'l-hassa hürriyetin ilanından sonra yazıla gelen (telefon yapılıyor, yapılacak, müzâkere olunuyor) tarzındaki asılsız havâdisler kıyâs edilemez. Bu günden itibaren (telefon) Türkiye'de kabul olunmuştur diye iddiaya girişebilirsiniz. Neye binâen bu kadar kuvvetle söylüyorum diye soracaksınız. Zannetmeyiniz ki kör ali gibi evliya tarafından bana ilham oldu. Veya (Sünbül Efendi) rüyamda söyledi diyeceğim. Bakınız müjdemın esâsı nereden geliyor. Akşam Avrupa gazetelerini okurken bir Fransız mühendisi tarafından telsiz icâd edilib Eyfel Kulesiyle Parise civar bir köy arasında kemâl-i muvaffakiyetle tecrübe olunduğunu okudum. Orada telsiz telefonunun keşfi bizdede eski (telli telefon) ın kabul olunacağına alâmettir. Bilmem neden biz ekser işlerde böyle yapıyoruz. Mesela Avrupa'da petrol lambaları düzinelerle sene sene yandı durdu. Biz rağbet etmedik. Yağ mumlarıyla tenvirâta devam ettik. Ne zaman hava gazı Avrupa'da şuyû' buldu o zaman (petrol) o memleketimize kabul eyledik. Sonra (elektrik ziyâsi) isti'mâl oluncaya kadar (hava gazı) bizim meçhûlümüzdü. Hatta şimdi bile Avrupa'da modadan düşmediği için (elektrik ziyâsı) bizde mazhar-ı rağbet olmuyor. (Telefon) da tabi' bu kanoya tabii. Yirmi yirmi beş seneden beri (telefon) ile muhâbere o kadar çoğaldı. Yapıldı ki. Değil sâde şehir içinde hatta büyük şehirler arasında bile te'sis olundu.

Çoktan beri Paris'ten Londra'ya, Berlin'e, Roma'ya kadar telefonla görüşülüb konuşulur. Bu Avrupa ve Amerika'da münhasır kalmadı. Afrika'nın çöllerinde Asya'nın Sibiryasında bile telefon var. Çırlıçıplak yarı vahşi Sudanlılar, Asya-yı merkezindeki kabile ve aşiret halkı birbiriyle telefonlaşıyor. Sonra Avrupa'nın en mühim bir kıtasında tâ biz İnsanlardan beri âlemin pâyitahtı olan koca İstanbul'da hâlâ telefon nâ mevcûd ve nâ meşhûd! Haydî mukaddem istibdâtın evhâmına dokunuyor. Medeniyetin en mühim lâzım ve hatta ihtiyaç-ı zaruri sırasına geçmiş bir eserinden milyonlarca halkı mahûm bırakıyordu. Bunu anlarız. Fakat hürriyetimiz dördüncü aya bastı. Henüz lâ-fenni bile işitmiyoruz. Eğer Avrupa'da başka yenisi ihtirâ' olunsun diye bekleniyorduysa işte hamd olsun

o da meydana çıktı. Bu gün yarın telsiz telgraf gibi telefonun da telsizi işlemeye başlayacak. Bari azıcık sıkılalım da biz de telsizi göyerek idâre-i hürriyemizi, muhib-ı medeniyet ve terakki olduğumuzu velev ki göze çaracak kadar gecece olsun âleme gösterelim. Yoksa emin olun cümlemiz (kabiliyetsizlik) ile ithâm olunmaya başlıyoruz.¹¹²

....

Bu makalede telefonun halk tarafından kullanılmasının yaygınlaştırılması ile ilgili müjdeleyici bilgiler verilmiştir. Ancak Avrupa'dan geri kaldığımızı da ifade etmiştir. Avrupa'da yapılan bir yenilikten sonra, eskisi Osmanlı'da kullanıma girmektedir. Mesela Fransız mucid tarafından telsiz telefon icad edilince Osmanlı'da telli telefonun kabul edileceğinin işareti olduğunu söylemektedir.

Meşrutiyet ilanının üzerinden dört ay geçmesine rağmen devleti ihya edecek bir gelişme gösterilememiş bilim ilerlememiştir. Buna rağmen ülkede telefonun kullanılmasına izin verilmesiyle iyi bir iş yapıldığı dile getirilmiştir.

---

¹¹² **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 58, H. 18 Şevval 1326 (13 Kasım 1908), s. 1.

IV. BÖLÜM

HUKÛK-I UMÛMİYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ

HÜSNÜPAŞAZADE DR. ALİ SAİD BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİM LERİ

(14 KASIM 1908- 11 ŞUBAT 1909)

14 Kasım 1908 tarihinde Hukuk-i Umûmiye Gazetesinin sorumlu müdürlüğüne getirilen Hüsnü Paşazâde Doktor Ali Said Bey,¹¹³ en uzun dönemli sorumlu müdür olmuştur. Bu dönemde, gazetenin fiziki yapısında pek bir değişiklik olmamıştır. İçeriği genel olarak dahiliye, telgraflar, ilan ve siyasi olarak bölümlendirilmiştir.

Gazetenin yazar kadrosu, Astanalı M. Cemal, Eczacı Hamdi, Ali Rıza, Mehmet Nuri, İsmail Kemal, Doktor Adanalı Ahmet Şakir, Hacı Ahmet, Hüseyin Hüsnü, Mehmet Tevfik, Ali Ulvi, Hakkı, Hüseyin Fesih, Mahmud Bedri, Hacı Hamdi, A. Hilmi, Bedirhani Haydar, Mehmet Emin, Manisa Meb'usu Menkurizâde Said, Rodoslu Mustafa Neşet, Hikmet Refik, Şerif Paşa, Süleyman Vedat, Ahmet Esad, Ömer Sadık, İsmail Hakkı, İzmirli Salih, Şamde Validesi Emine, Mazhar Şefik, Muammer Hilmi, Ali Hikmet, M. Natanyan, Bezmi Nusret, Mehmet Rauf ve Ömer Faruk gibi yazarlardır.

Gazete bu dönemde Matba'-i Amire'de basılmıştır. Toplam yetmiş dokuz sayı çıkarılmıştır. Ali Said Bey döneminde gazetede, meşrutiyet ve monarşi rejmi ile ilgili dokuz adet makale bulunmaktadır. Bunlar da aşağıdadır.

1. Vatana Karşı Herkes Fikrini Açık Söyler¹¹⁴

19.yy a gelindiğinde ihtişamlı Osmanlı İmparatorluğu yerini, Zayıf bir Osmanlı'ya bırakmış bu durumdan faydalanmak isteyen dış güçler devleti parçalamak için harekete geçmiştir. Bu dönemde topraklarımız birer birer eliden çıkmaya başlamıştır. Yazar Dr. Ahmet Şükrü, bu durumdan ülkeyi kurtaracak kişilerin Mebuslar olduğunu ifade

¹¹³ BOA, DH.MKT.2654-69, Belge Tarihi H. 16.10.1326

¹¹⁴ Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, Sayı 61, H. 21 Şevval 1326, (15 Kasım 1908), s. 1-2.

etmektedir. Devletin gelişebilmesi için liyakatli, çalışkan ve eğitimli kişiler Mebusluk görevini üstlenmelidir.

Ülke içinde içinde bulunduğu gerikalmışlığı anca çalışarak üreterek yenebilir. Bu her devirde böyledir. Tembel üretmeden yiyen bir toplum yok olmaya mahkumdur. Herkes mesleğini hakkını vererek yerine getirmelidir. Ülkemiz her alanda üretime açık bir memleketdir. Anadolu, Sana'atkarların, zana'atkarların, ziraatçıların mesleklerini icra etmek için çok elverişlidir. Eğer bir ülke gelişmek istiyorsa, toprak işlenmeli dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Osmanlı Devleti'nin de eski gücüne kavuşması için yöneticilerin eğitimli ve bilinçli kişilerden seçilmesi ve toprakların işlenmesi gerekliliği yönünde halk gazeteler yoluyla bilinçlenmeye başlamıştır.

Yine bir devletin ilerlemesi için birlik ve bütünlüğü sağlamak çok önemlidir. Meşrutî yönetimin başlaması ile bu anlamda büyük adımlar atılmış Osmanlı'nın içinde yaşayan her vatandaş diğeri ile eşit haklara sahip olmuştur. Müslüman, gayrimüslim yada Rum, Arap gibi ayırım veya ötekileştirmeden herkes Osmanlı çatısı altında kardeşçe yaşamaya gerektiği vurgulanmıştır. Doktor Ahmet Şükrü Bey sade bir dille halkı üretime çağırır, Mebusların özenle seçilmesi yönünde tafsiyelerde bulunmuştur. Devletin içinde bulunduğu kötü durumdan nasıl çıkartılacağı yönünde fikrini beyan etmiştir:

....

Üç ay evvelisine gelinceye kadar mülkümüz içimizdeki bir takım zâlim yedleriyle tahrîb edilmiş bizde mahv olmuş idik. Şu hâlimizi gören komşularımız var kuvvetleriyle bizi büsbütün mahva mülkümüzü de taksîme karar vermişler ve bu karar mûcibince fırsat buldukça ecdâdımızdan yedimize müntakîl yerlerimizi ahz etmekte bulmuşlar idi. Harita-i âlemi bir defa olsun göz önüne alalım. Afrika'da şu kadar yerlerimiz, bahr-i sefidde bu kadar adalarımız, kara denizde bilmem nerelerimiz, daha söyleyeyimmi? Bu günlerde de Bosna Hersekimiz, Bulgarya ve Rumeli-i şerifimiz hep bizden alındı. Evet hep bizden ayrıldı. Bu infikâklar vaktiyle kurulan plan netâyicindedir.

Bizden ayrılanlar hep bey oluyorlar. Bize beylik taslıyorlar hep ağa oluyorlar ağalık satıyorlar. Dün Bulgarya bizim idi. Şimdi ne oldu? Daha ne ayrılacak. Ah vatan ah vatan seni parçalayan cellatların Bulgaristan olsun Bosna-Hersek olsun geçirdiği menâzır-i elîme ile tevellüd ettiği hazin İngiliz yâverâme Osmanlılar için nazar-ı

tesâmhâle gösterecek, gözleri yumduracak mesâ'ilden değildir. Ama ne yapacaksın şimdi milletin muhâkemesi var. Evet hakkını ihkâk edecek yer muhâkemesi var bu işler oraya râci'dir. Orası bu meseleyi sükûnetle hal edecek.

Olmadığı takdirde haber edecek daha olmadığı takdirde eski Osmanlılığın cellâdını veya daha doğrusu kalemleri uyuşmuş zannolunan o kahraman Osmanlıların ne kadar ateş püskürerek düşmanlarına hücum edeceklerini göstereceklerdir. Daha vakti var. Şimdi te'enni ile iş görelim. Metânet iyi şeydir. Benim burada şimdi arz edeceğim. Bahs ne Bulgaryaya, ne Avusturya, ne de hiç birine karşı değildir. Malum a: her millet menâfi'ini düşünür. Her hükümdar tabi'inin istirahatına çalışır. Her ne ise bizim şimdi yani şu sırada düşüneceğimiz büyük bir mesele var hemde tasvîrin haricinde büyük bir mesele-i meb'usân zamanı gelir bir meclisimiz var. Bir millet meclisimiz, muhârebe varmış Avusturya şöyle imiş, Bulgarya böyle imiş, ne yapacağız dememek i'tidâli elden bırakmamak şartıyla bir an evvel o meclisin küşâdına gayret edelim. Zira bizi kurtaracak onlardır. Mülkümüzde halkımızda yekdiğerine düşüren yezidleri mahv edecek onlardır. Komşularımızın hakkımızda ta'aruzlarını haklı haksız olduklarını temyîz edecek onlardır. Eğer haksız iseler intikam diye ülkelerimizin vatanımızın milletimizin şerefini ikmâle sa'y edecek onlardır. Mülkümüzün her tarafını fabrikalarla, mekteblerle bir dârü'l-irfân haline getirecek onlardır. Öyle ise me'bûslarımız namuslu zevâtdan, sâhib-ı vicdan, sâhib-ı hamiyet ve muktedir eşhâstan olmalarına son derecede i'tinada bulunmalıyız. Defter kalmadı ...

Hükümet demek efrâd-ı millet demektir. Efrâd-ı millet demek hükümet demektir. Bir baba evlâdının gözlerini oymaz. Bir peder herhangi bir bıçak tedârik ederek evlâdının göğsüne saplamaz. Böyle olduğu gibi evlât da babasına hiçbir vakit fenâ bir niyet beslemez. Evlâd babaya ne manen ne madden bir fenâlık yapmaz ve yapmıyor. Öyle ise bizde yani millette hükümetin menfa'atini düşünmeliyiz. Hükümet de biziz! Çünkü oyuz.

Hükümetin biz menâfi'ini nasıl düşünebiliriz. Daha doğrusu kendi istirahatımızı nasıl temin edebiliriz? Burasını tetkîk ve tahkîk etmeliyiz. Hükümetin menâfi'ini te'mîn hükümetin vâridatını tezyîd etmekle olur. Hükümet ahâlisinin istirahatını ve sa'âdetini te'mîn için elindeki kavânin-i Ahvâlyeyi tatbikle olur. Bu ise hükümetde amirlerin mümettin mukaddem, fa'al-i namuslu olunmasıyla ve ahâlinin gayretiyle husûl bulur.

Ahâli ne gibi gayretde bulunmalı. Amirler ne yapmalı ben mükerrermece derim ki amirler ıslahât yapmalı meselâ tensikât yapmalı tenkihât yapmalı, adliyede âdilâne iş görmeli, harbiyede lüzûmunda celâdet göstermeli, kışlarına bakmalı, hastahanelerine bakmalı, noksan olan şeyleri ikmâl etmeli, iş göremeyen ihtiyarları vazife başlarından tecrîd etmeli. Yüzlerce müşirlerin feriklerin mirlivaların, miralayların rütbelerini tenzîl etmeli. Tenzîl ile beraber muntazaman ma'âşât vermeli, taşralarda madûr kalan zabıtân taltîf edilmelidir. Sa'âdetde damatlıkla veya âhir bir suretle birleşmiş yeklerin, ümerânın hârice gitmelerini halka işâ'a etmeli . İşâ'a ile beraber bi'l fiil icrâ edebilmeli. Riyâset-i âli ise zaten bütün devâirin âmiri olmak münâsebetiyle işlerini iyice düşünmeli mes'uliyet ne kadar ağır olduğunu dark etmeli. Taşraya ta'yîn edeceği valilerin mutasarıfların kaymakamların ne kıratda ne hüviyette olduklarını iyiden iyiye tetkîk etmedikçe hârice göndermemeli. Ma'a hâzâ dolgun maaşlar vermemeli zirâ otuz iki seneden beri soyula soyula ne yiyeceğe ne içeceğe yani ma'îşeti teminden aciz halka bar olmamalıdır. Zirâ bu mazlûm millet dolgun paralar veremez. Milletın aç yatılıp da tok kalktığı günler geçti. Millet şimdi bâb-ı âliden adam istiyor adam. Mülkümüzde pek çok zevât vardır ki hamiyeten az bir para ile büyük hemde pek büyük yani mehâm-ı umûrda bulunacaklardır. Herkes hamiyetsiz değildir. Evvel emirde sadrazam paşa efendimiz maaşını tenzîl etmeli. Bakınız bahriye nazırı paşamız hamiyeten ne kadar maaş ahz ediyor. Böyle vicdanlı hamiyetli kumandanlarımıza millet her an ve dakika müteşekkirdir. Paşa bahriye nazırımız millet vücudunla iftihâr etsin. İşte bunlar vükelânın, ümerânın görecekları, kendilerine ittihaz edecekleri birer meslekten ibârettir. Ahâlinin de kendine göre birer mesleği vardır. Ma'a hâzâ bu mesleği herkes henüz takdir edemez. Meslek nev'i nev'idir. Birbirine asla benzemezler. Mülkümüz halkı Arab, Kürt, Türk, Ermeni, Rum ve sâ'irden ibret olmakla beraber her birileri bir sınıfa sülûk etmişlerdir. Mülkümüz halkı siyâ-yi vüstâ henüz büsbütün câhil değildir. Afrikanın ateş saçan vadilerinde gezen bedeviler gibi gayr-i mütemeddin dinlemez.

Mülkümüzde pek çok sana'atkârlarımız var. Türlü türlü işlerimiz var. Zirâ'at dersek bizde, ipek ticareti dersek milletimizde (müsâ'it dut ağaçlarımız var), halıcılık dersek milletimizde, yani onları i'mâlde bütün dünyaya rekâbet edebilecek ustalarımız var ve daha sâ'ir şeyler hep bizde. Fakat ileri götürmemiş. Bunun esbâbı ise devr-i istibdâtın üzerinizde icrâ ettiği bâr-ı nakil idi. Şimdi Elhamdulillah o bar üzerimizden zâ'il oldu.

İki üç aydan beri ancak yekdiğerimizi görebiliyoruz. Evvelce ne Kürt Ermeniye, ne Ermeni Türk'ü, ne Türk Rum'u hiç birbirimizi görmüyorduk. Görmüyorduk değil iki adem birbirine gelip de merâmını yekdiğerine anlatamıyordu. Anlatsa taşraya veya denize götürdüğü gün idi. Şimdi bunlar kemâlen bertaraf oldu. Şimdi gâyet vâsi' bir sahada bulunuyoruz. Ve istikbâlimiz parlaktır. Öyle ise bizde milel-i sâire gibi çalışmalıyız. Zaten ahâlinin hissesine düşen bir şey varsa o da çalışmaktır. Sa'y ve gayrettir. İttihâddır. İttihâddan maksat bir olmak şirketler tesis etmektir. Bu kârda arz ettiğim buydu. Öyle ise çalışalım. Hemde nasıl çalışalım. Memleketimizin bütün ihtiyâcâtını izâle etmeye çalışalım.

Şimdi kadar biz mülkümüze değil üstümüze başımıza bile bakıyorduk. Biz â'mâ gibi idik. Biz bir başkasının eteğinden tutar onun gittiği bir yere giderdik. Onun öteden beriden tedârik ettiği birkaç paraya arz-ı iftikâr ediyorduk. İşte bu suretle o ağzımıza bir iki lokma verirse biz öyle geçinirdik. Veyahut babamız gâyet zengin bir tüccardı vefat etmiş, biz ise küçük kalmamız sebebiyle başkası gelmiş hem bize bakıyor hemde pederimizin malını alabildiğine kadar yiyordu. Bizim küçük ulemâmız onun sebab-i sa'âdeti oluyordu. Böyleydik. Şimdi akıl bâliğ olduk. Hukûkumuzu, menfa'ât-i şahsiyemizi biliyoruz. Etraftan hak-ı sarîhamızı taharri ediyoruz. Bununla beraber vaktiyle harâb olmuş yerlerimizi sa'y ediyoruz. Veya ölmüş yerlerimizi ta'mire sa'y ediyoruz veya edeceğiz. Fakat henüz mülkümüzü nasıl ta'mir edecek bir usûl bilmiyoruz. Mu'allime ihtiyacımız vardır. Evvelce ne kadar vücuddan düştüğümüzü, komşularımızın bizi ne kadar insafsızca çala-kırbaç ezmekte olduğunu, bize göz açtırmadıklarını ufacık bir misâl ile anlatayım. Ma'a mafi biz yine hoş görürüz.

Mülkümüz Türkten, Rumdan, Arapdan, Ermeniden ve sâ'ireden mürekkebe değilmi? Evet bunlardan birer tane tedârik edelim. Hepsini bir yere getirelim. Bunların içinde okumuş yazmış ilim ne demek olduğunu bilenlerden de bulunsun. Bu heyetin başından tırnağına kadar giydikleri elbiseye bir defa olsun nazar edelim. Meselâ evvelâ başlarındaki feslere bakalım. Bu fesleri kimler yapmış? Bizim mal mı? Hayır. Öyle ise kim? Ecânib. Bunun gibi bu heyetin üzerlerindeki ceketini de pantolonu da çantayı da, şalvarını da boturunda hep Avrupa yapmıştır. Hatta ayakkabısını, her günkü yiyeceği ekmeği, hatta her günkü tezelzüz dimağ ettiği tatlıları! Ya bu ne ita'at yarabbi bu hale sebab verinin ve hudûnu kaldı. Avrupa bunları bize veriyor. Veriyor ama bizi de soyuverdi. Biz de

cicili biçili şeyleri gördükçe ama nasıl şey imiş diye onların kucaklarına atılıyorduk. Nitekim Afrika'nın içindeki evfâm-ı vahşiyeyi mavi boncuklarla aldatıyorlar. Boncuk yerine altın külçeleri tedârik ediyorlar. Boncuk yerine fil dişleri tedârik ediyorlar.

Bir defa düşünelim. İnsâf edelim. Her gün evimize lüzûm-i kat'iyesi olan kibritlerimizi bize Avrupa göndermiyor mu? Kibrit olmazsa akşamları ekmek ateş bulabilirmiyiz? Geceleri lambalarımızı yakabilirmiyiz?

Gâyet ehemmiyetsiz zannolunan ma'a mâfiye ehemmiyeti pek büyük olan bir mesele arz edeceğim. Gülmeyiniz! Bir iğneyi alalım. İğne gâyet ehemmiyetsiz bir tel. Bir demir parçası değil mi? Evet evet on tanesi beş paraya değil mi? Ama pek mühim. Süsümüz püsümüz kibir ve gururumuz hep onun içinde hep o iğne ile oluyor. Eğer bir evde tek yani bir iğne olmazsa senin elbisen, benim dizliğim, ötekinin ceketi nasıl ve ne ile dikilir. Bakınız iğne iğne olmasa bizim tesettür mahallatımız açık kalıyor demektir.! İşte bizim hayatımız işte bizim sa'âdet hâlimiz. Şu halimiz evet bizim şu halimize kâ'inât ağıyor idi. İnsâf edelim insâf. Mâlikânemizin neresinde böyle bir dârü'l-sanâ'amız vardır.

Kibrit derken iğneye geçtim. İğne derken şimdide makasdan bahsedeceğim. Makas olmazsa bir elbiseyi nasıl biçeceyiz? Hangi pantolona intizâm vereceğiz. İşte burası da böyle. Ma'a mâfiye zâlimlere meydan vermiyorlardı. Farz edelim iğnemiz de var, makasımız da var, kibritimiz de var. Her gece yek diğerimizi doya doya görmemize vâsıta olan o süslü süslü muhteşem dâ'irelerimizi tenvîr eden lambalarımızın gazını bile mülkümüzden tedârik edemiyoruz. Şu âdi bir savdır. Bunu bile kâh Batum'dan kâh Amerika'dan kâh şuradan buradan tedârik ediyoruz. Yazıklar olsun , kardeşlerim insâf edelim. Gözlerimizi açalım birbirimizin gözünü değil ağalar, kardeşler vatan kardeşlerim uzun sözün kısası şimdi biz hürriyetimizi i'âde ettik. Bundan sonra önümüzde hâ'il kimseler yoktur.

Ecânib de bizim terakkiye kadim bastığımızı bildiler ve biliyorlar. Bazı gürültü ile bizden bazı yerler zabtına çalışıyorlar. Şimdi bizim yapacağımız bir şey var. Oda halkımızı şirkete ticârete teşviktir. Küçükler küçük mikyasda büyükler büyük mikyasda şirketler yapmalıdır. Evvelâ şirket ufaktan olur sonra büyür. Veya birdenbire büyükden olur o büyük şirketle vatanda şümendüferler yapılır veya vatani muhât olan denizlerde seyr-i

sefer edecek vapurlar tedârik edilir. Milletin muhtelif mahallatında fabrikalar küşâd edilir. O fabrikada mülkün yavruları çalışır. Emeği mukâbilinde para ahz eder ailesini geçindirir. Bu suretle vatanın sa'âdeti te'min ettirilmiş olur.

Küçükler küçükten bir şirket yapar o şirketle bir çok aileniz âtisini te'mîn eder demiştim. Size misal olmak üzere kendi üzerimdeki bir tecrübeden bahs edelim. Ben mekteb-i tıbbiyenin dördüncü senesinde idim. Benden bir sınıf aşağıda Allah garik garik rahmet etsin. Esad Feyzi Bey isminde bir kardeşimiz vardı. Bunu herkes bilir. Efendi-i mümâ ileyh mektebimizin hikmet hâne mu'allim mu'âvini kırk kişiden ibâret olmak üzere bir şirket te'sîs ettik. Bu şirket devr-i istibdâtın hunhar canavarlarından ziyâde hüküm sürdüğü bir zamanda idi. Bir şirketin re'is ve mü'essisi Esad Efendi re'is-i sânisini ben idim. Öyle biz şirket te'sîs etmiş idi ki bir şirketin bütün efrâdı yek diğerini bilmiyorlardı. Hepsi tek tek olmak üzere yalnız Esad Beyi tanıyorlardı. Haftada birer çarık veriyorlardı. Maksudumuz İstanbul'da bir kağıd ticâretini te'sîs etmek ve bu vâsıta ile cemiyete bir hizmet eylemekti. Ben kırk kişinin esâmisini edviye-i tıbbiyenin ilk harfine tesâdik eden harflerle zabteder ve paralarını kabz ederdim. Esâmi defteri de dâima yanımdaydı. Tedricen bu böyle yanımda elli altmış lirayı bulmuştu. Mektep, hükümet veya bütün nezâret isbiyonları bizi aylarca taharri etmekte idiler. Birkaç defa arkadaşımı istitâka götürmüşlerse de kendisinde ne defter, ne esâmi, ne para ve nede herhangi bir ipucu bulamadıklarından bırakmışlardı. Bilâhere bu hafiyeler kağıt ticâreti açmak üzere olduğumuzu da öğrendiler. O zaman hükümet İstanbul'daki yeni açılacak olan bütün kağıtçı dükkanlarını tarassuda koyuldular. Lanet olsun o istibdâta, lanet olsun vâsıta olanlara ki bizim o zaman fikrimizi, âmâlimizi herc-u merc ettiler. Bu kırk kişi şimdi şu yazdığım makalemle işin mâhiyetini anlayacaklardır. Eğer o zaman bize müsâ'ade etselerdi yahud işimizi daha esaslı tutsa idik emin olunuz ki şimdi biz İstanbul'da pek büyük bir tüccar sayılamaz isek de, şirketimiz daha ziyâde te'âli eder. Büyük bir rol icrâ etmiş bulunurduk. İşte bu hâli şu yakınlarda Aksaray'da Vâlîde Cami'-i şerifi civarında iki yüz kişiden mürekkebe bir cemiyetin teşekkül ettiği vâsıl sem'i şükrânımız olmuşdur. Ne âlâ cemiyetden murâd muhabbet-i vatanadır. Menâfi'-i vatandır. Ma'a hâzâ ma'işeti temindir. Bunlar ilk defa birer lira vermeye mecbûr yada her ayda birer lira çarığı teslim borçlu imişler. Teşekkül eden cemiyetin iki yüz hissesinden elli veya daha ziyâdesi hitâm bulunmuştur. İlk ağızdan toplanan para ile ilk defa Aksaray'da bir kıra'athâne küşâd ettiler. Ne güzel cemiyete dâhil olanlar her vakit o kıra'athâneye.. tecemmu' etmekte şirketlerinin tezâyüd veya te'âlisi

içinde her vakit konuşmaktadırlar. Ayrıca diğerk mahal-i ictimâları da varmış. Toplanacak parayla lüzûmunda yani ucuz zamanlarda gaz almak, yağ almak cüz'î bir ticâret müşâhade edilir mi mahallerini devr etmek. Bir yere para verilmek lâzım gelirse vermek bir kimse- nin sıkıntısı olursa onun ihtiyâcını şerâ'it tahtında tehvîn etmek şirket kesb-i kuvvet et- medikçe vaz' ettikleri şirketin ismine ithâf edilmek üzere mekteb açmak hâsılı her bir şey bunun içinde imiş. Şâyân-ı takdir bir hizmet İstanbul'da sâir vatan kardeşlerimize işte bir numûne.

Ma'a hâzâ şark halkımız bundan böyle büyük pek büyük müesseseler yapacak. Mülkûn âtisini te'mîn edecek ise de şimdi paralarımızı hârice çıkarmamak şartıyla kendi emti'amıza verelim alacağımız eşya varsın biraz zînetten âri olsun.

Milletimizde şimdilik büyücek bir ticâret kapısı vardır. Madem ki milletimiz it- tihâd etmiştir. Fikrime geleni söyleyeyim ben, derim ki şimdi vilâyetimizin her hangi bi- rinde bir şirket te'sîs etmeli bir na'l fabrikası açmalıdır. Hükümet nalları bu fabrikadan tedârik etmelidir. Zira bizim Anadolu, Rumeli, Kürdistan, Arabistan gibi vâsi'-i iklimi- miz halkı hep binicidir. Hep süvâridir. Her bir ata nal ister nalsız olmaz.

Doktor Adanalı Ahmed Şükrü

Makalenin yazarı Doktor Ahmet Şükrü Bey, Meşrutiyetin ilanıyla herkesin hürri- yete kavuştuğunu belirtmektedir. Yakın zamana kadar bir çok toprak kaybedildiğini an- cak ülkeyi ihya etmenin yolu meclisten geçtiğini anlatmaktadır. Meclis-i Me'bûsan ülke- nin her yerine fabrikalar ve okullar inşa ettirmelidir. Yazara göre halk demek hükümet demektir.

Bu hürriyetin getirdiği haklardan faydalanan halkın üzerine de büyük bir vazife düştüğüne değinen yazar esnafın ticareti geliştirmesini, ziraat ile uğraşanların ülkemizin zenginliklerinden yararlanarak her türlü mahsülü üretmeyi, küçük büyük farketmeden şir- ketler kurulmasını halka hitaben basit bir dille söylemektedir.

İstibdad dönemini de ağır bir dille eleştirmiş, halkın elinde ne var ne yok alınma- sına müsaade ettiklerini halkın ülke için yaptıkları çalışmaları bozduğunu ve fabrika üre- timine izin verilmediğini belirtmektedir. Ülkemizin zenginlikleri yabancı ülkelere veril- diği ve halkın da ihtiyaçlarının ithal edildiğinden yakınmaktadır.

Genel itibari ile yazar, halka kimseye bağımlı olmamanın önemini, ezilmemeyi, üretim yaparak ülkeyi dışa bağımlılıktan kurtarmayı söylemektedir. İstibdad dönemi yıkılmasının telafisinin nasıl olacağını anlatmaktadır.

2. Kânun-ı Esâsimiz ve Anâsır-ı Sâ'ire-i Osmaniye¹¹⁵

Ermenice cerîdelerden biri “Kânun-ı Ahvâl ale'l-ıtlâk ve Umûmiyedir” deyü bağıyor. Bütün Ermeni hissiyâtına tercümân oluyor. “millet-i hâkime lafzı da ortaya sorularak cümlelerin de artık kaldırılması lüzûmunu beyân ediyor.”

Bunlar, vâkı'ya pek derin bir siyâset-i ictimâ'iyeye müstenid bütün Ermeni, ve burada mütemekkin sâ'ir anâsır nazar-ı dikkate alınarak düşünölmüş.

Fakat biz şunu düşünürüz ki:

Kânun-ı Ahvâlmiz bir kere ale'l-ıtlâk ve umûmiyedir. İntihâbda hiç kimseye sen mutlaka “filan adam için rey vermeyeceksin” deyü haber edilmeyeceği edilemeyeceği de ma'lûm ve meşhûrdur. Arz-ı hakikat için hatta istenirse şunu da kabul edib diyelim ki:

İhtimâl ki hâli hazırda yeni uyanan câhil ahâlîmiz nezdinde ancak kıymetlerini bizim takdir ettiğimiz zevâtın intihâbâtı için bazı konferanslar sohbetler verilmiştir.

Lâkin bunlar kânun-u ma'ruzun umûmiliğini kaldırmaz. Bir başka ne türlü cebriyâtında bulunduk. Kânunu ale'l-ıtlâkîyetini ne yaparak çiğnedik ?

Ermeniler de, Kürdler de, Türkler de, Bulgarlar da memleketimizde hürdür. Hakk-ı rey'e mâlikdir.

Ancak millet meclisinde, ihtimâl ki az müslümanlardan daha az a'zâ-yı meb'use-leri bulunması bizim yalnız muhabbetimizi sırf Türklere hasrettiğimizden değil anâsırı sâ'irenin dağınık bulunmalarından neş'et eder. Mezkûr gazete tabi'i bunu daha ziyâde biliyor ve anlıyor ki:

İlk basit ettiği nazariyeye bir de millet-i hâkime isminin kaldırılması lüzûmunu rabt ediyor.

¹¹⁵ Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, Sayı 68, H. 28 Şevval 1326, (22 Kasım 1908), s. 1.

Bu ne kadar âcilâne bir isteyiş bir fikirdir ki insan bu âciliyet fevku'l-âdenin karşısında mütehayyir kalır.

“Türkiye nâmıyla cihân-ı medeniyette tanılan bu memleketi nasıl bir isimle analım. Başka bir isim bulunsun. Ekseriyet-i nüfûsa bile bakarsak Devlet-i Osmaniye'nin taht-ı idâresinde yaşayıp geçinen ahâlinin çoğu Türktür, Müslümanlardır. Devlet-i Osmaniye'dir. Bir Türk sülâlesidir.

Lâkin biz isteriz ki hepimiz bu vatani iskân eden bütün vatandaşlarımız müsâvi, Kanun önünde cihân önünde müsâvi olsunlar. Bu asrı temeddün ve te'allüm asrıdır. Hayal devri değildir. Düşününüz! daha ilk intihâbımız bu kadar parlak neticeler verdi. Biraz daha vakit geçirirsek meb'uslarımız vekillerimiz elbette daha yüksek daha âli adamlar olacaktır.

Altı asırdan beri zulüm ve rezâletin altında yuvarlana yuvarlana bu devr-i serbestiye kadar gelen ahâlimiz, bu ilk intihâbatımızda şahsiyetini gaib olmamış hürriyetperverliğini bu kadar isbât eyleser ileride kim bilir ne kadar şeci' ve uhuvvetperver olacaktır.

Biz her şeyimizi hüsn-i niyetle, bütün vatandaşlarımızı düşünerek yapmak istiyoruz, yapacağız. Fakat Ermeni vatandaşların derhal böyle mühim nükât-ı mübâhası meydana atması şâyân-ı tefekkürdür.

Öyle birden bire, “desantrilizasyon” adem-i merkezîyet olur Ne de unsur hasebiyle ye'y vermek. Çyle olsa bile bizim kazanacağımız bedihidir.

Bizim bu zaman ki vazifemiz hepimizin vezâif-i vicdâniyesi bütün kuvve-i umûmiyesiyle hâl-i hâzıra muhâfaza etmektedir. Bir kere mevki'-i mesleği ve siyâsiyemizi te'mîn edelim. Ve te'yîd edelim.

Ondan sonra kendi elimizle idâre etmede tabi'i olacağından, ulûm-ı funûn ve iktisâd ve served için çalışırız.

Daha şimdiden ihtilâf-ı ârâya sebep olmayalım da itilâf-ı ârâyı düşünelim.

Bâ-husûs bizim en çok vatanperverliğine meziyâtına i'timâd ettiğimiz Ermeni vatandaşlarımızdır.

O muhterem ve mücâhid vatandaşlarımızdır.

Bezm-ı yedmi âhatımız daima onlarla müttefik olmalıdır. Türkler Ermenileri iyi bildikleri gibi, onlarda bizim mâhiyet-i milliyemizi pek iyi bilirler. Biz daima o aziz vatandaşlarımızla uzlaşmak isteriz. Çünkü onlar çok çektiler.

Baş makale şeklinde kaleme alınan yazı, Kânun-ı Ahvâlnin bütün vatandaşlarımıza ait olduğunu anlatmaktadır. Ermeni gazetelerinde çıkan haberlere değinilen makalede Kânun-ı Ahvâlde hakim unsurun Türkler olduğunu ancak bu durumun Ermeniler tarafından tenkid edildiğini ifade eder. Yazara göre Türkler, Ermenilerle iyi geçinmiştir. Ve bu durum kesinlikle herhangi bir baskı yaratmayacağını savunmaktadır

Genel olarak Kânun-ı Ahvâlnini, tüm halkın hakkını, hukukunu korumak amacıyla ilan edildiğinden söz etmektedir.

3. Mithat Paşa Kânun-ı Ahvâlisi ¹¹⁶

1876 Kanun-i Esasi'sinin hazırlanmasında öncülük etmiş ve Osmanlı'nın çağdaşlaşması için ıslahatlar yapmıştır. Bu Kanun-i Esasi, Abdülhamid Han'ın meclisi kapaması ile sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Kanun-i Esasi'nin ve Meşrutiyet'in önemini anlayan bir gurupun çabaları sonucunda otuz yıl aradan sonra tekrar yürürlüğe girmiştir:

Türkiye'nin inklâb-ı kebîri dün bir tantana-i vâlâ ve bir tahtîm-ı resmi-i mü'eyyetle te'yîd ve tekemmül etti. E'l-yevm cihânın her tarafında devlet meşrûta-ı fahimemiz sâ'ir düvel-i meşrûta gibi telakki olunmaktadır. Bundan böyle her gün, her vakit kitaplarda, cerîdelerde böyle göreceğiz, böyle okuyacağız.

İnkılâbımızın tarihçesini yapmak istemeyiz. Fakat bazı efkâr-ı vâkı'a serd etmek isteriz.

Bir kere dünkü nutk-ı hümâyûn emelimizden, ümidimizden fazla bir sarâhat ve mükemmeliyetle mevki'-i kemâl ve mes'ûdumuzu bi'l-cümle hükümât-ı mütehabbeye pek ayân ve münevver bir tarzda tebeyyün ve i'lâm etmiştir. Fi'l-vâki' her nutuk-ı şahâne, bundan evvelce de sıklet ve azimet cihetiyle yine Avrupa'da, alem-ı siyâsiyatda bir mevki'-i güzün ve mühim kazanacak idiysede dünkü nakarât-ı mübeccelenin alemde

---

¹¹⁶ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 95, H. 25 Zi'l-ka'de 1326 (19 Aralık 1908), s. 1-2.

uyandıracağı yekza-i âni ve nâgihâni cihetiyle büsbütün pesendide ve ekmeldir. Bir taraftan millet-i mu'azzama-i Osmaniyenin o heyecân-ı a'zâm ve lâ-yetegayyiri diğeri cihetinden hükümdâr-ı meşrûtumuzun bir nutuk-ı uzması..

Evet! Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu inklâb-ı kebîri müte'âkib, zât-ı şahâneninde meclis-i milliyi teşrîf edibde enzâr-ı nâs-ı alemde artık milletle, padişâhın müttehid olduğunu, her halde bu memlekete kânun-i Ahvâlnin elzem bulunduğunu basit ve beyân buyurmaları milletimizin en mühim bir hüccet-i tekâmül ve medeniyesi olacaktır. Mâzimiz ma'lûmdur. Hâlimiz ise e'l-yevm cihân-ı temeddünün tekâmül-i tedkikât ve tefhisâtı ile beraber, otuz bu kadar senelik padişahımızın te'yîdiyle de sâbit olduğundan bizlerde bundan sonra herkes indinde bir millet-i mütemeddine-i şarkiye olarak tanınacağız. Siyâsâtımıza hudût-ı hareketimiz, mesleğimiz düvel-i sâ'irece daha derinden ve daha ince olarak tedkik edilecek, birçok dostlarımız ittifaklarımız olacak kânunlarımıza tecâvüz edilmeyecektir.

Nutuk -ı hümâyûnun birçok yerleri şâyân-ı mülâhaza-ı amîkadır. Ez cümle zât-ı şahâne:

“Şükür olsun o maksadın hulûliyle intişâr-ı ma'ârif sâyesinde sınıf-ı ahâlimizin seviye-i istimdâdı te'âli etmiş olması hasebiyle” sözünü sarf buyuruyorlar ki bu cehl-i şâ'ide, istibdât ve ihtiyâcâtımızın daha başka hallere girdiğini, daha yüksek tabakalara su'ud eylediğini efhâm ve imâ etmektedir.

Yani padişah hazretleri artık bize ve bütün istidkârımıza her vakit için müsâ'ade etmeye ve buna hazır olduklarını beyân buyuruyorlar. Ve tabi'i cümlemizden ziyâde umûr ve ahvâl-ı siyâset ve idârece vesâ'it tecrübe ve dirâyete mâlik olan Abdulhamid Hân-ı sâni Hazretleri biliyorlar ki otuz sene evvelki cemiyet-i Osmaniye bugün değişmiştir. Millet-i Osmaniyenin hâlet-i sâbıkasıyla, bu günkü ahvâl-i ictimâiyesi başkadır.

Bu cihetle önümüze nutuk-ı hümâyûnda da tasdîk buyurulduğu vechle vâsi' bir meydan sa'y ve tekâmül açıyorlar. Bu alnımızda bir senet hüsn-i niyettir. Bir senet-i hümâyûndur. Binâen aleyh otuz bu kadar sene evvel tanzîm edilen kânun-i Ahvâl de milletin ve devletin tekâmülât-ı tabi'iyesi neticesiyle zamân-ı hâziramıza ahvâl-i hâzıra-i

milliyemize pek muvaffak ve ensab olamayacağı için ta'dili tabi' olmak hasebiyle derinden bir takım mevâdın ihrâcıyla, diğer başka türlü mevâd-ı lâzımenin ilâvesi derci zarûridir.

Me'bûslarımız bu cihetleri derpiş edeceklerdir. Madem ki ikdamât-ı milliye ve terakkiyemiz artık zincirlere merbût değildir. Terakki ve ikmâl-i meşrûtiyetimiz için her şeyi düşüneceğiz. O bin türlü belâya felâket arasında yapılan Mithat Paşa kânun-i Ahvâl tamamıyla kâfil-ı terakki ve hürriyetimiz değildir. Bu gün vükelâ-yı ümmet rahatça kolayca düşünür, düşünebilir. Ve bu zaman, eski zaman değildir. İçimizde pekçok, Avrupa görmüş, o zaman daha ismi ma'lûm olmayan, istifâde edilmeyen mekteplerden yetişmiş, bu kadar fazla ve erbâb-ı kemâlimiz var. Onların namus ve iktidarlarından millet de emindir.

İsteriz ki bu dört aylık zamanda husûsât-ı sâ'ire-i müsta'celenin müzâkerâtıyla beraber bu husûsâtda ihmâl olunmayarak zamân-ı hâzıramıza asrımıza göre bir kânun-i Ahvâl vücûda getirilmesin.

Bu makalede uzun zamandan beri gerçekleştirilen Batılılaşma hareketlerinin son halkasının Kânun-i Ahvâlnin ilan olduğu söylenmektedir. İstibdad döneminde, Batılılaşma hareketlerinin öncülerinin başında Mithat Paşa bulunmaktadır. Mithat Paşa Kânun-ı Ahvâlnin ilan edilmesinde çok büyük emeğin olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir. Kanûn-ı Esâsi ile devletin ve halkın kalkınacağı savunulmaktadır.

4. Millet ve Meclîs-i Meb'ûsân¹¹⁷

Meclis-i Meb'usan, halkın fikirlerinin temsilcisidir. Bölgelerdeki ahali hangi tarafta ise o görüşe sahip mebus meclise girer. Yalnız mebus kendi fikirlerini halka zorla empoze etmeye çalışmaz aksine halkın istek ve düşüncelerini mecliste diğer vekillerle tartışarak karara bağlarlar. Bu bağlamda ahali mebusluk görevini en iyi şekilde yapacağı belli olan kişileri seçmelidir.

---

¹¹⁷ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 96, H. 26 Zilkade 1326 (19 Aralık 1908), s.1.

Dönemin mebuslarının çoğunun asıl amacı, Monarşi yönetimini tamamen kaldırmak, ve ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak olmuştur. Doktor Ali Said Beyin kaleme aldığı “ Millet ve Meclis-i Meb’usan” adlı çalışma, Milletvekili görevinin önemini vurgulamaktadır:

Elbette itirâf edebilirim ki, Avrupa’ya karşı ne dersek diyelim yine mülkümüz, milletimiz garbı kader terakki etmemiştir. Tekâmül eylememiştir.

Sonra şu da varîd-ı hatırdır ki her meb’ûs-ı ahâlinin vâsita-ı fikriyesidir; ahâli-i meb’ûsun kararına, vereceği re’ye münkâd olmaya mecbûr değil. Bilâkis meb’ûs-ı ahâlinin vereceği karara tab’iyet-ı mecbûriyetindedir.

Ve bu gibi husûsât içindir ki milel-ı meşrûta nezdinde her vakit meb’ûslar, intihâb edilmiş olduğu vilâyetleri gezerler, konferanslar verirler.

Daha derpiş ederler, ilerdeki ictimâ’-i Mebusan esnasında müzâkere olunacak mevâd ve program dahi ma’lûm olduğu için, o program ve o maddeler hakkında ahâlinin efkârı ârâsını anlarlar. Sonra, meb’ûsânda ona göre hareket ederler. Meselâ sosyalist olan bir vilâyet, sosyalist meb’ûslar, kralist taraftarları olan bir vilâyet kral taraftarı meb’ûslar çıkarır.

Bir meb’ûs rey’inde, ekser husûsât için muhtar değildir. “Ben Meb’ûs oldum, elbet ve mutlaka bana, benim fikrime itbâ’a mecbursunuz” diyemez. Buraları dâ’ima derpiş olunur. Bu Avrupa içindir.

Bizim şimdiki meb’ûsânımıza gelince ma’rûz-ı veche bizde tekemmülât ve âdât-ı medeniye ve meşrûtiyet daha o kadar tevsi’ etmediği için meclîs-i meb’ûsân ârâsı o kadar vâsi’ bir kontrol altında değildir. E’l-yevm meclîsin işini millet o kadar tedkîk ve tefhîs altında bulundurmuyacaktır. Memleket buraya yalnız en namuslu tanıdığı evlâtlarını göndermeye ifâ’yı vazife etmiştir. Binâen aleyh vekillerimiz serbesttir. Zımnî ve fakat kâfi bir hürriyet-ı rey’ ve lisâna mâliktir.

Ve meb’ûslarımızdan istediğimiz şey ise ancak bıkkın enkâz ve rezâlet ve istibdâtın büsbütün kaldırılmasıyla beraber istikbâl-i mülki ve millimizi derin derin düşünerek, bir devr-i endişe-i siyâset göstererek sâ’ir nevâkıs-ı hükümet ve memleketi ıslâh etmektir.

Meb'ûlarımız, başka memleketlerde olduğu gibi kulûblerin, cemiyetlerin taht-ı idâresinde olarak hareket etmeyeceklerini zannettiğimiz için millet nâmına, cümle-i meb'ûslarımızın kemâl-ı hüsn-ı niyetle ve kâmilliyet-i hürriyetle dolu bir hat-ı hürriyet tutmalarını talep ederiz.

Dışardan idâre edilecek eller mülevves olmasa bile, bir iktidâr-ı âzime elbette mâlik değillerdir.

Biz namuslu olarak, muktedir olarak ancak meb'ûslarımızı tanırız. Ancak onların vicdanlarına emniyetimiz vardır.

Hüsn-i niyet ve namus bir arada cem' edilirse müttehede-i Osmaniye istikbâl komisyonlarını elbette nazar-ı dikkate alacaklardır. Ve meb'ûslarımızın pek çoğu da kendilerine erâ'e-i tarîk edecek taraflardan daha muktedir, daha âlidirler. Böyle olduğu takdirde, tekrar ederiz ki millet nâmına basit olunacak ilk arzu meb'ûslarımızın hürriyet-i vicdâniyelerini muhâfaza etmelerini temenni ve talep etmektir. Böyle olursa, vekillerimiz bu yolda, bu hatt-ı harekete devam ederlerse emin olunsun ki oralardan, o büyük rehğüzâr cemiyetden tayf-ı teşettüt her vakit kaçacaktır.

Yok! Eğer herkes dışardan verilen nasihatlere, programlara teb'an idâreten vazife ederlerse korkarız ki asıl o vakit işler başka türlü bir renk-i huşûnet arz etmeye başlayacaktır.

Çünkü bizim şimdiki hallerimiz ne Avrupaya benzer, ne başka bir yere, ne Avrupa gibi kulûblerimiz vardır, nede Avrupa muhâfil-i siyâsiyesi mecmû'alarımız.

Bu başmakalede milletin seçeceği milletvekilleri ve meclisinte aranacak özellikler üzerinde durulmaktadır. Milletin vekillerinin dürüst, namuslu, vatanın ve milletin çıkarlarını her zaman koruyabilecek insanlardan seçilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Meclisin yeni olduğu ve bu nedenle eksikliklerin bulunduğunu belirten yazar, zaman içerisinde sistemin oturacağını belirtmiştir. Ayrıca Meclis-i Meb'usanı Avrupa meclisleri ile kıyaslamıştır.

5. Bugünkü Meşrûtiyet ve Cemiyet-i İttihâdiye”¹¹⁸

Bu çalışmada bazı çekincelerden söz edilmektedir. Meşrutiyetin ilanı ile Kânun-i Esâsi yürürlüğe girmiştir. Ancak halk bu hadiseyi I. Meşrutiyetin ilanında da görmüştür. II. Meşrutiyetin sonunun, I. Meşrutiyet gibi olmasından korkulmaktadır. Aslında I. Meşrutiyetle birlikte insanlar hürriyetin önemini anlamaya başlamıştır. Köylü kesimi hürriyetin anlamını bilmesede İstibdad döneminin zorluklarından kurtulmanın sevincindedir.

Hukuk-i Umûmiye, Meşrutiyeti desteklemesine rağmen, İttihat ve Terakki’yi genellikle eleştirmiştir Meşrutiyetin İttihat ve Terakki ile bir tutulmaması üzerinde durulmuştur:

Meşrûtiyet idâremiz teceddüden ilan edildiği zaman herkes de, târihin verdiği acı derslerden gelen bir hiss-i gayr-i mutma’in vardı.

Arkaya çevirilen nazarlar , mâzinin esdâd zulmü içinde parakende ve müstağrik serâ’ir olmakla beraber havnin itmâ’larla her halde manzûr olan bazı hakâ’ik-ı feci’â ile tesâdim ettikçe, sessiz inklâbın suhûleti husûlünden ürüyor. Bu ilan perdesinin arkasında ber devâm tertîb edilib edilmediğini anlamak, rivâyetlerinin vesâkat-ı kat’iyyeyi hâ’iz bulunduğuna iknâ’ edilmek ihtiyaç sabır sözü altında kıvranıyordu.

Nazar-ı evlâda, devam-ı meşrûtiyet hakkındaki hissiyât-ı muhterizâta vâkı’â haklı gibi görülürse de tiz ve münfahis bir nazar tedkik için meselede korkacak bir cihet yoktur.

Denilebilir ki târih tekerrür-ı vukû’ât ü mem değildir ?

Biz deriz ki vâkı’â menâzır-ı târihiyeye mütekerrir gibi isede hakikatde böyle değildir.

Bir vâkı’â vekâyı’-i güzeştenin bir neticesidir. Hükmüne göre hâdis olan inklâbımızı tedkîk için mâ-kabl vukû’âta su’ud etmiştir.

Orada görülür ki intihâb-ı âhirimizi tevellüd eden esbâb ve vekâyı’ ilk i’lân-ı meşrûtiyeti istilzâm eden mü’essirât ile bir değildir. E’âzım-ı ahrâr-ı Osmaniye’nin fikr-i enver-i vatanperânesinden doğan şu’le-i hürriyet, o zaman karanlıklar içine boğulan enzâr-ı milleti tahrîş etmekten başka bir işe yaramamıştı. Fakat bugün öyle bir güneş karşısında

¹¹⁸ Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, Sayı 97, H. 27 Zilkade 1326, (21 Aralık 1908),s.1.

biz ki bu esâsen milletin ittihâd-ı envâr-ı fikriyesinin bir mahsûlüdür. Tereddüde lüzûm görmeksizin hükm etmelidir ki bu günün meşrûtiyeti, dünküne hiç benzemez.

Fikrimizi hülâsa edelim. İnkılâb-ı âhirimiz kat'iyen bir vak'a-i mücerrede olmadığı gibi onu husûle getiren kuvvetin mmenba'ı ise hiç şüphe yok, efkâr-ı Umûmiye-ı millerindir.

Mithat Paşanın vaz' ettiği kânunun alınabilmesi ne kadar mümkün oldu ise, milletin vaz' ettiği kânunun nez' ve istirdâdı o kadar müstehildir. Binâen aleyh kefâlet-i millet altında olmak i'tibâriyle zâten bir mahzûziyet-i kâmilîyi hâiz bulunan kânun-ı Ahvâlmizin muhafazlığını bir firkaya hasır etmek her nokta-ı nazarda doğru olamaz.

Şu mutala'amızdan İttihat ve Terakki Cemiyetinin devâm-ı mevcûdiyetine bir ta'arruz anlaşılmalıdır. Biz cemiyet-i mezkûrenin bi'l-hassa şu merkezini ân-ı İnkılâbı ta'kîb eden devre zarfında, hükümete karşı takındığı vaziyet nokta-ı nazardan şayân-ı tenkîd bulduk. Bunu agraız-ı şahsiye, ihtilâfât-ı menâfi' gibi sebeblere atfetmeye de hiçbir sebep bulamıyoruz.

Ortada ne gibi bir garaz-ı şahsi, nasıl bir menfa'ât-ı muhâlîfe bulunmak ihtimâli vardır? Esas temenniyâtımızın te'âli-i milletimize ma'tûf bulunması, asr ve dâtımızı kayd-ı şahsiden âzâde kılan mühim ve binâen aleyh kâfi bir sebep olduğunu inkâr edilebilir mi? Sonra, nasıl bir menfa'ât?

Biz yalnız bir menfa'ât görüyoruz ki kâmilen ve münhasıran millete aittir. Bu mukaddes ve kıymetdâr menfa'âte, şahsi teşebbüslerin uzattığı dest-i hisâr ve temellük zaman-ı meşrûtiyetde boş ve cerihalı dönme mahkûmiyetindedir.

Ve onun için değilmiydi ki terviç-i menâfi'-i mahsûsa emeliyle umûr-ı hükümete müdâhale etmek değil, belki tey'îd -i ahkâm-ı meşrûtiyet azmiyle mu'âmelât-ı devleti kontrol etmek lüzûmu tasdîk ederek cemiyetin meclîs-i meb'ûsâna kadar devâm-ı nüfûzuna bir şey demedik. Çünkü herkes gibi bizde anlayabilirdik ki iltizâm-ı menâfi'-i şahsiye-i Ahvâl üzerine kurulan istibdât-ı idârenin bu inhidâm-ı âtiyesiyle bütün o fenalıkların ortadan kalkması mümkün olamaz.

Fakat nihâyet ummadıklarımızdan ziyâde ummadıklarımızı görmedik. Telhikâm olmuş ve bu te'sîr ile mevki'-i avâz tenkîd eylemiştik.

Cemiyet-i ittihâdiyenin bundan sonra “ firka-ı siyâsiye” olarak bekâsına kimse bir şey diyemez. Hatta bu gibi firka-ı siyâsiyenin mevcûdiyetine alâ'im- i meşrûtiyetten olmak itibarıyla memleketimizde ihtiyâc-ı şedîde de vardır.

Ancak hükümetin teferru'ât-ı icrâ'âtına kadar nâfiz olan bir firkanın vücûd-ı dâ'î-i i'tirâz ve tenkididir.

Ba husûs, bu gün fevkalade garib bir şâyi'a karşısındayız ki bunun sıhhat ve sâfeti ta'yîn edersek bundan sonra da lafz-ı murâd bir meşrûtiyet-i idâre içinde bulunacağımıza şimdiden hükmetmekte muzdarız. Güyâ Mebusan-ı millet İttihad ve Terakki Cemiyetinin tertîb eylediği bir programı ta'kîb edeceklermiş.

Bir kere meb'ûsânımıza şunu söyleriz ki Cemiyet-i ittihâdiye demek, heyet-i umûmiyesiyle millet demek olduğu gibi meclis-i meb'ûsânda ictimâ' eden zevât da cemiyet-i mezkûrenin vekilleri değildir. Meb'ûsânımız, millet tarafından gönderildiklerini, binaen aleyh hürriyet-i vicdâniyeye mâlik olmayan vükelâdan milletçe hiçbir istifâde-i me'mûl olmadığını unutmasınlar.

Bu şayi'ânın tahakkuku demek, milletin emniyetini su-ı isti'mâl demek olacağından şüphe olmadığından işittiklerimize inanmak istemeyiz. Fakat nihâyet bir gün inanamak mecburiyetinde kalırsak, kendilerini bütün mü'ehazât-ı millete hedef göreceklendir.

İstibdât-ı idâreyi yıkmaktan maksûd olan şey-i te'sîs-i meşrûtiyet olacak yerde, yıkılanın yerinde meşrûtiyete muhâlif bir binâyı tahakkum görmek bütün milleti delhûn eder. Yalnız kendilerine muvâfık gelen tarafı iltizâmen irâd-ı mütâla'a edenler düşünsünler ki muhâtabları bir veya birkaç kişi değil, bütün bir millettir.

Cemiyet-i İttihadiye adındaki bu başmakalede, İttihat ve Terakki'nin meclisteki üstünlüğü ve baskınlığından dolayı duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. İttihat ve Terakkinin meşrutiyetin ilan edilmesinde önemli bir rolü olduğu kabul edilen makalede, diğer gruplarında bu hadisede rolü olduğunu göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Meclisteki İttihatçı milletvekillerinin, sadece cemiyetin vekilleri olmadığı halkın vekilleri olduğunu dile getirmiştir.

İstibdadın yıkılmasındaki en önemli şeyin Meşrutiyet olduğunu ve meşrutiyete muhalif hiçbir kuvvetin olmaması gerektiğini icabının buna göre yapılmasını belirtmiştir.

6. Meclîs-i Meb'ûsân ve Hâkimiyet-i Milliye¹¹⁹

Bugün otuz senelik elîm, feci' bir fâsıladan sonra hâkimiyetini kazanan millet Avrupa'nın enzâr-ı tetkîki pişgâh-ı tenkîdi önündedir. Avrupa öteden beri ihâta ettiğimiz mesleği betâet-ı ictimâ'iyemizi bahâne ederek parçalamak emel edinirken gerek bizden gerekse aralarında zuhûr eden ihtilâfâtı birçok te'hirâta uğramakta idi. Mithat Paşa merhum Avrupayı iyiden iyiye oyalamaya muvâaffak olmasına da şu son devr-i kahr-ı istibdât, doksan üçten beri sözde zuhûr-ı igtîşâşa-ı dâhiliyemiz ve hâriciyemiz husûsuyla su-i isti'mâlât-ı idâriyemiz Avrupa'nın itilâf çarelerini ihzâr etmiş, "mevâl-ı müthiş mülâkâtı kalbgâhımızdan vurulacak ilk darbe-i inkrâzı ihzâre çalışmakta bulunmuştu. Vaktâki tarih-i millimiz inklâb-ı âhiri bütün fevkaladelikle intizâr-ı düvele arz etdi... Hakkımızdaki kararlar değişti. Tebrikler yağmaya, takdirler bahşetmeye başladı.

Artık Avrupaya o bizim betâetimizden, meskenimizden şikâyet eden heyet-i ictimâ'iyeye yeni bir devr-i tereddüde yeni bir muhit-i intizâra girdi...

Genç Türklerin fezleke-i siyâsiyâtı müthiş, tecrübekâr, umûrdide gözlerle müşâhadeye, edilecek hat'iyâtı en ufak bir fırsatla çarpmaya bununda yeni bir hable-i siyâsi olmaması ihtimâline karşı vaki'agir tereddüt oldular. Biz ne yaptık. Evet bugün kendi kendimize soracağız. Bir su'âl-ı hesâb, en hakiki bir sadme-i ikâz budur:

Biz ne yaptık ve ne yapıyoruz?

Biz istirdâd-ı Kânun-ı Ahvâlden sonra bir takım belâya-yı siyâsiyeye daha hedef olduk ki bunlar yeni teşekkül eden hayât-ı siyâsimiz birer zorba makamında karşımıza dikildi.

Bulgaristan İstiklâliyeti:

Evet esâsen istibdât-ı meskenet bünyesinden an be an istifâdeye Bulgar esâsen müstakil mübhem bir imtiyâz hod serâne içinde yaşarlarken bu def'a i'lân-ı kraliyet eylediler.

¹¹⁹ Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, Sayı.107, 7 Zil-hicce 1326 (31 Aralık 1908), s.2-3.

Bu Şu son t arih-i inkl abımızda kuŐ f hadiseleriyle Ő mend fer v akı'alarıyla tev'eme bir v akı'a-ı siyâsiye hükümünde idi. Birden Avusturya, Bosna-Hersek'i, kendi ilk sarfhi telakki ettiğini beyân ediyordu. Millet ilk darbe-i meşrûtiyete muk bil-i milli, Şahsi bir harb, iktisadi bir sadme-i red ile mukâbele etti... Bunlar mesâ'il-i mühimme-i siy siyemizi teşkîl etmekle beraber Avrupa nazarında bize karşı fenâ bir tenkid t ihzâr etmedi. M n kaŐ t gerÇi pekÇok cereyân-ı tabi'iyesini aŐtıysada bütün enzâr bize dâhil-i icra' tımıza, siyâset-i dâhiliye-i Őahsiyetimize ma'uftu... Beş aylık zamanımız, dört kânun-ı ev-vele gelinceye kadar geÇen zaman-ı siy siyemizi tahl l etmekle neticesi desteres olabileceğiz. Hemen bir heyc-i icra' ttır istibdât gerÇi meşrûtiyete tahvîl ve tebdîl ettiysede merkezietin, merkeziet-i istibdâtın bir diğer Şekl-i meşrûtiyet, h riyet iÇinde icrâ-yi ahkâm eylemeye başlamıştı. Kabine-i icra' tda serbest olmakla beraber takd m edilen eŐh sı kayırmağa mecbur ve doğrudan doğruya ellerine verilen bir programı tatbîk işin bir alet-i m heykelden ibâret idiler.

Vakt  ki icra' t-ı h k mete edilen m d haleler doğrudan doğruya Avrupa'nın nazar-ı tenk dine çarpmaya naymasının m k lat-ı m himmesine sermaye olmaya başladı. O zaman anladık ki: istibdât, meşrûtiyet değil h riyet bir esâret diğere tahvîl etmiştir. Kamil Paşa m n kaŐ t-ı siy siyat-ı dahiliyemize o kadar gayret bir levha-ı intib h teşkîl etmiŐti ki: Avrupa aÇıktan aŐıĐa geÇ Türklerin diğer merkezi bir istibdât teşekkül ettirmeye çalıŐtıkları milletin hakimiyete değil kendi komisyonlarının h kimiyetine çalışmakta olduklarını i'l n etmekten çekinmedi. İcra' t-ı d hiliyemize yağmaya başlayan bu tenkidleri celb eden bir nokta, bir kısım geŐler idi ki, hükümet-i siy siy t  programlarında çizdikleri fezleke-i hayatta temerküz etmiş sanıyorlardı. İntihâbât muhterem bir z tın dediği tab'iyetler her ne suretle olursa olsun matbu' tın m n kaŐ t, tenkid t-ı m t-tehidesi karşısında teşekkül eden bir meclîs-i meb' s nımız var.

Şurada en evvel düŐünülecek bir Şey meb' s tın serbest icra' tı bi-hakk-ı te'mîn etmek ve bütün icra' tda tetkîk etmek meselesi vardır. Bugün Avrupa evet Reval m l katını icrâ edenleriyle yalnız bir noktaya, yalnız meclîs-i meb' s nın icr sına nasb ı enzâr dikkat eylemiştir. Şu beş aylık inkl bımızdaki Neziz Bey parlamentomuza sir yet etmemesi o kadar istenecek mesâ'il-i hay tiyemizdendir ki, Avrupa'nın doğrudan doğruya vereceği hüküm meclîs-i Mebusanımızdan s d r edecek icra' te tâbi'dir.

Meşrutiyetin ilanıyla İstibdad dönemi çekilen sıkıntıların sona erdiğinden bahseden bu baş makale aynı zamanda Meşrutiyetin ilanı ve sonrasında yapılan seçimler ile doğan kargaşa ortamından söz etmektedir.

Bu kargaşalıktan faydalanan Avrupa devletleri, Bulgaristan ve Avusturya fırsattan istifade ederek bir çok yeri işgal etmiş yada bölgede bağımsızlığını ilan etmiştir. Yine meclisteki millet vekillerinin çoğunluğunun ittihatçı olduğundan ve dönemin hükümeti Kamil Paşanın bu durum karşısında yetersiz kaldığını eleştirmektedir.

7. Kânun-i Ahvâlin Ruhu Ne Olmalıdır?¹²⁰

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte halk fikrini açıkça beyan etmek yoluna gitmiş bu bağlamda İstibdad döneminde halka yapılanlar bir bir açığa çıkmaya başlamıştır. Meşruti yönetime geçilmesinden itibaren Meb'uslara, gazeteler vasıtası ile yapılan haksızlıklar anlatılmış ve bu kişilerin cezalandırılması talebinde bulunulmuştur. Devletimizin temelini köylüler oluşturmaktadır. Bu bağlamda devletin gerçek bir meşruti yönetime geçmesi için her kesimden insanın tam anlamıyla kanunlar önünde eşit haklara sahip olması gerekmektedir.

“Kanun-i Ahvâlin Ruhu Ne Olmalıdır?” Adlı bu çalışmada, Meşrutiyet ile birlikte sınıf ayrımının kanunlar yoluyla kaldırılması ve zengin – fakir, Müslim- Gayrimüslim gibi ötekileştirmelerin tamamen silinmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, erkekler, zenginler ve memurların üstünlüğü ortadan kalkarsa adalet tesis edilir.

Meb'ûslarımıza açık mektub

Târihe bir nazar- Meb'ûslar! Devlet-i Osmaniye'nin târihi 969 sene-i hicriyesinden beri mevcûttur. Millet-i Osmaniye'nin târih-i hürriyeti ise meşrûtiyetimizin yevm-i te'sîsinden başlıyor.

Geçen Rûmi Temmuzun 11'ine kadar bu mülkte bir tarafta umum teb'asını kendi keyfine hizmet için halk olunmuş sayan ve başı Yıldız Sarayına bağlı olan bir hey'et-i müstebite-i hükümetten, diğer tarafta nizâmi veya keyfi birçok vergiler verip hiç hesap sormamak, Kanunu veya Kanun hâricinde birçok fedâkârlıklar icbâr olunarak hiç birini red edememek, haksızlıklara karşı alenen dua, zulme karşı teşekkür etmek vazifeleriyle

¹²⁰ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 126, H. 9 Muharrem H. 1327 (1 Şubat 1909), s. 2-3.

mükellef bulunan milletten mürekkebe yekdiğerine bütün bütün yabancı iki anâsır vardı ki bunların her birinin menâfi' diğerinin menâfi'inin zıttı farz olunur. Ve fi'l-hakika birçok "işlerde bir hey'etin menfa'âti diğer cihetin menfa'âtinin muğâyiri bulunurdu.

Tarih-i Osmaninin Rûmi Temmuz 11'ine kadar olan kısmında millet için şanlı sahifeler vardır. O sahifeler harb meydanlarında gösterilen besâletlerin yahut Hukûk-ı Umûmiye nâmına vuk'ûbular fedâiliklerin, bazı şehâdetleri hikâyesinden ibârettir.

Onlarda mukayyed vakı'alar meyânında Osmanlılık nâmına olanı azdır. Büyük kısmı padişah âl-i Osman nâmınadır. Hazret-i pâdişah irâde etmiş kendilerini onun emrine cenkleşmek, olmakla mükellef 'add eden teba'sı da silaha sarılmışlar, o muhârebeler miliyet ve istiklâl hayâtıyla değil hiss-i dini ve hiss-i itâ'atla yapılmıştır.

Pâdişah meydân-i harbde arslanca kan döken o adamlara karşı kendisini hiçbir vazife ile mükellef bilmezdi. En şeci' bir kumandanı en müdebbir bir vezirini mahzâ bir gün bir dakika canını sıktıkları için i'dâm ettirmesi çok vukû' bulurdu. O arslan sürüleri pâdişahın nazarında sanki esir sürüleri idi. Ve Rûmi Temmuz 11 târihine kadar o ayarda kaldı. Millet arslan idi. Ama yalnız düşmana karşı! Ve hükümete nisbetle şân-ı insaniyetin bahsettiği hukukdan mahrum, esirlerden mürekkebe idi.

Ma'a mafiye bu devleti pâdişahlar binâ ettiler denilemez. Hanedân-ı âl-i Osman büyük hizmetleri, büyük hamiyetleri vâk'ı oldu. Bilâhare görülen zulmlerin, ahd-ı şike-neliklerin afv olunması mahzâ o hizmetlerin ve himmetlerin nemre ve câlib-i şükr kezâri-sidir.

Muhârebelere ilk zamanlarda terk, bilâhece cins farkına bakmaksızın İslam kardeşlerimiz gittiler. Onlar harble meşkûl iken, sahralarda ovalarda toprağı zer' etmek, memleketi beslemek hattı muhârebelere levâzım yetiştirmek vazifesi gayrimüslimler tarafından ifâ olundu. Devlet-i Osmaniyeye tecâvüzü muhârebeler ve yabancı topraklarının işgali sayesinde teşekkül etti. Her gidilen yerde yerli ahâli devlete rabtedildi. Birçok yerlerde ahâli cinsen ve dinen fatihlerin külliye yabancı idi. Bunların hey'et-i cedîdeye merbûtiyet göstermesi, isyân için fırsat aramayıb, bi'l-akis hükümet-i Osmaniyeye hüsn-i niyetle hizmet etmeleri cebr-ı kuvvet sayesinde değil ancak adâlete müstenid bir mukâvele-i ma'neviye akdi sâyesinde müyesser oldu. İlk Osmanlı dilâverleri gayet akılâne bir tedbîr ile yeni fetholunan yerler ahâlisini- velev müsâvat-ı hukuka müstenid

olmasa bile görülen adâletden mütevellid bir hiss-i şükr güzerâne ile Osmanlılık alemine bağladılar daha doğrusu Osmanlılığın şimdiki şekl-i ceddisine teşkiline bir mukaddemâ te'sis eylediler.

Ordu bir mahali zabt eder. Orada bir vâli bir vekil bırakıp ileriye doğru gider idi. O yerler ahâlisini isyandan men' için asker bırakmaz. Bi'l-akıs al'el-ekser o ahâlidende asker olurdu. Eğer fatihlerin hareketiyle beraber fetholunmuş şehirler ahâlisi isyan etseler devlet bu vesâ'iti nasıl bulacaktı. Eğer terk-i anâsır devleti te'sis ettiği sırada fetholunan şehirler ahâlisi mezzûata bakmasa, mülk-ı imâr etmese askere gıda yetiştirmese o muhârebeler nasıl mümkün olacaktı.

Ey Meb'ûsân-ı kiram! Bu devlet şimdiye kadar iddia edilmekte olduğu gibi yalnız bir anâsırın himmetiyle te'sis edilmiş değildir. Bünyân-ı devletde umum Osmanlı anâsırlarının hissesi vardır. Kimi canını, kimi gayretini kimi vukûfunu kimi alın teriyle çalışmış, her halde cümlesi de bir hizmetde, bir mu'âvenetde bulunmuştur. Müsâvât-ı hâzıra mahzâ şimdi münâsib görülen bir müşâreket değildir. Mine'l-kadim hak edilen şerâ'iti hükümdarlar tarafından tanılmayan anâsırlar meyânında da münâza'aya sebep olan bir şirketin tasdikidir. Bu esası nazar-ı dikkata alınız ki sâ'yenizde hatta vukû' bulunmasın ahâlinin bir kısmını diğer kısmından farklı tasvîr etmeyiniz. Bu vatanın teşkilinden te'sisinden muhâzasından umûm-ı anâsır-ı Osmaniye hisse menddir. O hisselerin şekli farklı olabilir. Fakat şeklin farklı olması iştirâkın inkârına hak vermeyiz. Bu vatani te'sis edenlerden kanını bahş eden, gayretini sarf eden de düne kadar esir edenler esâret içinde ikinci bir esâret olarak anâsırlar arasında da farklar câri idi. Meşrûtiyet bu farkları velev lafzan olsun kaldırdı. Siz, ey vükelâ-ı millet! Siz o farkların adem-i vücûduna kat'iyen mâni' olmalısınız ki "Millet-i siyâsiye-i Osmaniye" cidden te'sis etmiş olsun! Bu mülkte artık ne esir insan, ne de esir kavim kaldı. Ruh-ı meşrûtiyet böyle diyor. Fakat Kanun henüz tamamıyla böyle demiyor. Kânunu o hale getirmek size aittir. Millet müdâfa'a hukûkunu, Ayasofyadaki Dârü'l-şurâ-yı milliye gönderdiği vekillerinden bekleniyor.

Millet nerelerde bulunuyor? – Ekseriya Avrupa memâlikinde meşrûtiyet zenginlerin, şehirlilerin ve orta halli sâhib-ı servet olanların nâfi'ana te'sis edilmiştir. Hükümdarın yahud hükümet-i merkeziyenin istibdâdı kaldırılmış, bazı yerlerde asâlet imtiyâzları lağv edilmiş ise de ahâlinin servet veya nüfûzu i'tibârıyla tabakât-ı âliyedekilerin fakir ve zâ'if olan tabakalar üzerine olan nüfûzu lağv edilmemiştir.

Medeni memleketlerde zuhûr eden meşrûtiyet buhrânları ki emsâlini şu dakikada lordlar kamaresinin imtiyâzları meselesi şâmil olarak İngilterede ve imparatorun derecesi salâhiyeti maddesi dolayısıylaAlmanyada görüyoruz. Daima hürriyetin, müsâvâtın, uhuvetin şerâ'itince noksan mevcûd olmasından ileri gelmektedir.

Şimdi Kânun-i Ahvâlmiz mûcibince, milletin hâ'iz olduğu hukûk, ahâlinin umum tabakalarını şâmil olmadığını biraz evvel beyân eyledik. Kânun-i Ahvâlmiz şimdiki haliyle tatbîk edilirse şu sınıflar mümtâz bir halde bulunur. Ricâl, büyükler, vücuh, ashâb-ı servet, memûrin hükümet.

Nüfûzun, mevki'in, servetinn galibiyetine hizmet edecek ahkâm, kânun-i Ahvâlinin şekl-i hâzırında tamamıyla mevcûddur. Tamamıyla mevcûd olmakla da kalmıyor, adeta şimdiki meşrûtiyetimizin ruhu bu cihete hâdimdir. Zenginlerin, hükümet memurlarının şehirler vücûh ve müteneffizânın kuvveti, adeta zulmünü kânun zımnen caîz görüyor. Halbuki her ne suretle olursa olsun müsâvâtsizlik mevcûd olan yerde adâlet olmaz. Adalet olmayan yerde de refah ve sa'âdet olamaz.

Ricâl-i müteneffizân ne demektir? Herbir milletin ricâli kendi hürmetine na'il olanlar yani kendisine cidden hizmet edenlerdir. Müteneffizân dediklerimiz ahkâm-ı kânuniyeyi ibtâla muktedir olanlar idi. Halbuki mevki' veya servetin insanlara bu gibi imtiyâzlar vermesi kâ'ide-i müsâvane mugâyirdir. Hükümet memuru ahâlinin hâkimi değil, milletin muhterem bir hizmetkârıdır. Zaten düşünmeli ki bunların cümlesi birden milyonlara balığ olan Osmanlılar arasında ancak ufak bir ekalliyet teşkil edebilir. Milletin ekseriyeti taşra ahâlisi, hususıyla köylülerdir.

Gazeteni 126. Sayısının baş makalesi Kanun-i Ahvâlnin nasıl olması gerektiğinden bahsetmektedir. Buna göre; Kanun-i Esâsi Osmanlı vatandaşlarının bir kısmına değil hepsine hitap etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Osmanlı fetihlerinin ilk dönemlerinde gayri müslim ahâlinin de fetihlere yardım ettiği, bu insanların ülke için üretim yaptığını, vergi verdiğini belirtmiştir. Yani bu insanlar da Osmanlı vatandaşdır kesinlikle Kanun önünde ayırım yapılmaması gerekmekte olması üzerinde durulmaktadır.

Kanun-i Ahvâlde, Osmanlı devleti sınırları içinde bulunan halkın tamamı eşit bir şekilde hak ve hukuku korunması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca bu eşitliğin bozulmaması gerektiği üzerinde durulmuştur.

8. Tebdîl-i Vükelâ ve Meşrûtiyet¹²¹

Sadrazam paşanın ma'rûzin-i kâdimesi, tebdilât vak'a-ı nazzârın kavâ'id-i meşrûtiyetle gayr-i kâbil te'lîf olduğunu iddia edip duruyorlar. Bu iddianın ne dereceye kadar mukârin-ı sıhhat olduğunu tabi'yetine medâr olacak şey kuru nazariyatdan tevellüd edilen kavâ'id mühimme-i meşrûtiyet değil bizim henüz dahil olduğumuz idareye bundan birkaç asır evvel girmiş ve bugün bütün mu'âmelât ve harekâtını meşrûtiyet kavâ'id-i sahihâsına tefvik ve tatbik kesb-i iktidâr etmiş olan hükümet-i mütemeddinenin bu yoldaki icrâ'atıdır.

Fransa başvekil-i sâbıkı Mösyö Röviya, Fas mes'elesi dolayısıyla Almanya ile Fransa arasında tehdüd eden ihtilâfat-ı mehlike esnâsında Hâriciye Nâzırı Mösyö De Lakasyayı hiç kimseden istizân ve istihsâli müsâ'adeye lüzûm görmeksizin kabineden ihrâç ve bundan sonra parlamentoya izâhat-ı matlûbeyi i'tâ eylemiştir. Mösyö Klamanso kezâ mes'uliyetini deruhde ettiği bir sebep ve lüzum üzerine bahriye nazırını tebdîl etmiştir.

İtalya Re'is-i vükelâsı Mösyö Titoni, beş nazırı tebdîl ederek bu cerâ'itin hesabât-ı dakika ve ledüniyâtını şerh ve izâh etmiş ve bu hükümetiyle bütün İtalya'nın mazhar-ı tahsin ve akranı olmuştur. Bu misallar isbât eder ki bir baş vekil kabine az'âsından iki, üçünü ve icâb-ı maslahata göre hatta beşi, altısı birden tebdîle salâhiyeti vardır.

Elverir ki tebdilât-ı vakı'a esbâb-ı kat'iyeye-i mücibeye mü'essis olmasın. Şimdi, mes'eleyi bu nokta-i nazardan muhâkeme edelim:

Acaba sadrazam, hangi sebep te'siriyle nazar-ı ma'lûmeyi tebdîle lüzum hissetmiştir?

Sadrazamın bizzat vâkı'a olan beyânâtına ve deverân eden şâyi'ata göre keyfiyet-i tebdîliyenin rûhü'l-esbâbı, Yusuf İzzettin Efendinin cülâsına müte'allik teşebbüsâtı pek yakın bir fırsatta istifâde edilerek saha-i fa'aliyete aks ve tevciye edileceği hakkındaki

¹²¹ **Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi**, Sayı 139, H 22 Muharrem 1327 (14 Şubat 1909), s1-2.

ihbârdır. Kar'ilerimiz, bundan ale'l- takrîb bir buçuk ay evvel Saraçhane başı civârında bir ağaca yapıştırılarak sûret-i müstensihâsı gazetemizle neşredilen bir “yafta” yı derhatır ederlerse, tasni' bu iclâs şâyi'asını pek de asılsız bir şey olamayacağını teslim ederler. Ma'a hâzâ bizde itirâfa mecburuz ki yafta ile hâdisât-ı âhire arasında red ve cerhi imkansız bir münâsebet ve tetâbık olduğuna şüphe yoktur. ' veliahd-ı Saltanat Reşat Efendi hazretlerinin saraylarına vâki'olan tecâvüzü, yaftayı, nihâyet bugün bütün muhâfele lerze bahş-ı dehşet olan şâyi'ât-ı hâzırayı cem' ettikten sonra, haklı bir bed-binliği ma'zûr gösterecek esbâb-ı kâfiyenin mevcûdiyetine kim kâni' olmaz?

Diğer taraftan, yetmiş bu kadar senelik bir hayatkâr azmûdenin tecârib vâsikasıyla mücehhez bir sadrazamı öyle kolay kolay kandırmak mümkünsüzdür. O sadrazam ki siyâset-i hâriciyemize bir hayat taze bahş etmiş, Avrupa'ya karşı olan mevki' ve vaziyet-i milliyemizi âlâya muvaffik olmuş, ricâl-i sâbika meyânında bile tarafdar yegâne meşrûtiyet olmakla müştahir bulunmuştur. Kamil Paşa, pek ibtida'i tasni'ata kanarak, yahut bir kuvve-i hâriciyenin te'sirine kapılarak Meşrûtiyet en sarîh, en gayr-i kâbil-i i'tirâz bir darbe indiren zabtiye nâzırına mukayyes değildir.

Sadrazamın muhâlifin ma'lûmesi, fedakârân vak'asında zabtiye nâzırının hilâf-ı meşrûtiyet hareket müstebidânesi keşfiyât-ı mühimme-i zabıta ve bilmem ne diye alkışlara müstegrik ettikleri halde bugün cihânın bütün afâk-ı siyâsiyesinde dâ'ir olan bu şâyi'ayı hiç nazar-ı i'tibâre almayarak neden tebdîl-i vakı'anın hilâf-ı meşrûtiyet olduğunu yaygaralar içinde dua ediyorlar? Neden neden acaba? Sebebi aşikâr; çünkü “fedakârân-ı millet” cemiyetini ortadan kaldırmak gayretiyle meşrû' gayr-i meşrû' bütün vesâ'ite mürâca'attan çekinmeyen birçok âmil perestler, menfa'atçiler mevcut olduğu gibi bu sefer de değişen, nazar ve âmil-perestler zümresinin vasıta-i tatbîk âmâli idi. İşte bugün yaygaraların mahiyeti!

Bugün iki nâzırın tebdîliyle dört avcı taburunun yanyana azami, i'âde-i İstibdâta mukaddemâ farz etmek ve mütekâbilen yalnız falanca cemiyetin muhâfaza-i meşrûtiyet olduğunu iddia cüretinde bulunmak, Meşrûtiyet muhâfazasına kasem Billah ile yemin etmiş olan asâkir-i sâ'ireyi bi'l-hassa milleti tahkîr etmek, tarafdâr-ı istibdât olmakla ithâm etmektir.

Ma'a hâzâ yangına körükle gitmek kâbilinden olarak izhân-ı umûmiyede hasıl olan heyecanı gaye-i mehlikeye isâl edecek neşriyât-ı muhterisâne, vatanın mevki' nâzik

ve mühimmi nâmına bir cinayet, müthiş bir ihânettir. İstibdâtın avdetini tefâ'in edenler emin olsunlar ki meşrutiyetin muhâfızı yalnız bir veya birkaç cemiyet değil, bütün millettir.

Sadrazamın icra'ât-ı âhiresi bir tedbîr-i mühim ihtiyâtı olarak kabul etmek o kadar zaruridir ki aksini iddia, medâ'inin aleyhine bir hâcet-i şüphe teşkil eder.

Makalede, meşrutiyet yönetimiyle getirilen hükümet sisteminde nazırların değiştirilebilirliği üzerinde durulmaktadır. Nazırların görevini düzgün yapmadığında değiştirilmesi gerekliliğinden bahsedilerek, Avrupadan örnekler vermektedir.

V. BÖLÜM
HUKÛK-I UMÛMÎYE GAZETESİ'NİN SORUMLU MÜDÜRÜ
AHMET ESAD BEY DÖNEMİ YAYINLANAN MAKALELERE GÖRE
MEŞRUTİYET VE MONARŞİ REJİMLERİ İLE SON DEĞERLENDİRME
(12 ŞUBAT 1909- 28 MART 1909)

Ahmet Esat Bey hakkında sağlıklı bir bilgiye erişemedik. 12 Şubat 1909 tarihinden itibaren gazetenin yüz kırkinci sayısından kapatılmasına kadar 28 Mart 1909 tarihine kadar yani yüz yetmiş ikinci sayıya kadar çıkarılmıştır. Bu dönemde Hukuk-ı Umûmiye Gazetesi, dönemin hükümeti tarafından sürekli takip edilmiş ve mahkemeye verilmiştir. Bu dönemde gazete sürekli mahkemelerle uğraşmıştır. Gazetenin sorumlu müdürü Ahmed Esad Bey'den sonra, Erkan cemiyetinden Ali Şevket Efendi¹²² sorumlu müdürlüğe getirilmiş yalnız yayına başlamadan gazete kapatılmıştır.

Gazetenin yazar kadrosu, Murat, Mehmet Tevfik, Ali Ulvi, Hakkı, Hüseyin Fesih, Mahmud Bedri, Hacı Hamdi, A. Hilmi, Bedirhani Haydar, Mehmet Emin, Manisa Meb'usu Menkurizâde Said, Rodoslu Mustafa Neşet, Hikmet Refik, Şerif Paşa, Süleyman Vedat, Ahmet Esad, Ömer Sadık, İsmail Hakkı, Muammer Hilmi, Ali Hikmet, M. Natan-yan, Bezmi Nusret, Mehmet Rauf ve Ömer Faruk gibi yazarlardır.

Gazetede, konumuz ile ilgili iki makale bulunmaktadır. Bunlarda aşağıdadır.

1. Hâkimiyet-i Milliye-i Osmaniye¹²³

“Meşrutiyet, adaletin timsalidir.” Bu cümle Cumhuriyet için söylenseydi daha doğru olurdu. Çünkü Meşrutiyet yönetimi tam anlamı ile demokrasiyi getiremez. Edvar Dromon bir yerde bu düşüncesinde haklıdır. Lakin Cumhuriyet rejmine geçmek için temel hazırlamak lazımdır. İşte Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının temelini bir bakıma Meşruti yönetimler atmıştır.

Dromon İstibdad yönetimini eleştirdiği gibi , Meşruti yönetimi de eleştirmiştir. İstibdad'da bir kişinin sözü hakim iken Meşrutiyette beş- on kişinin sözü geçmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümete sürekli müdahalesinden bahsetmektedir. Halk

¹²² BOA, DH.MKT. 2786-14, Belge Tarihi H. 14.09.1327.

¹²³ Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, Sayı 166, 28 Safer 1327 (21 Mart 1909), s.1

İstibdad yönetiminden sonra İttihatçileri kahraman ilan etmiştir. İttihatçi mebuslar da Meşrutiyetin kurucusu nidası ile istediklerini yapmıştır.

Başmakale olraka yazılan bu yazıda, Cumhuriyet karşıtı Fransız yazar Edvar Dromon'un eserlerinden ve fikirlerinden hareket ederek Osmanlı meşrutiyetini yorumlanmaktadır. Uzunca bir yazı olan bu makalede, cumhuriyet ile meşrutiyet arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durularak Avrupadan örnekler verilmiştir:

Fransa'da meslek-i siyâsisi iktizâsınca aleyhtâr-ı Cumhuriyet olan (Edvar Dromon) meşrûtiyet-i Osmaniyenin âkib-i istihsâlinde Osmanlılar şimdiye kadar bir başlı bir müstebidin zebûn-ı kahr idilir. Ba'demâ bin başlı müstebidin nüfûzu altına girmiş oluyorlar demiş idi. (Edvar Dromon) un başka fikr ve maksadla serd eylediği bu sözün hatır ve hayale gelmeyen bir sûret-i âhiri ile tahâkkuk etmekte olduğunu, e'l-yevm meşrûtiyet ve hâkimiyet nâmına tâbi' olduğumuz te'sirât-ı mütehallife ile asâr-ı islâhatdan anlıyoruz. Fi'l-hakika insaniyetin gâye-i amâli adalet mutlaka olup herhangi şekl-i hükümet olursa olsun bütün bütüne helal ve zülalden masun ve tamamıyla adil ve selâmete makrûn bir neticeye vusûl ve kat'iyen mütemenni' husûl olmakla beraber eşkâl-i mevcûde-i hükûmât arasında yalnız tarz-ı meşrûtiyetle en ziyâde bu gayeye takrîb edilebile yeniden insâniyetin adâlet-i mutlakaya takrîb namına kat' ettiği merâhil-i terakkiyenin müntehâsı e'l-yevm meşrûtiyet idâreden ibâret olarak bilinmiş, şimdiye kadar hukûk-i insaniyeyi gafil gören bu tür idârenin istihsâli için kanlar dökülmüş. Hala hıttâ-i İrani ateş ve havan içinde bırakan da'iyeye-i harb-i cidâl aşk-ı meşrûtiyet ve ihtirâs-ı hürriyete istinâd etmekte bulunmuştur. (Edvar Dromon) ın i'tikadınca insanlar meşrûtiyet-i idâreyi adâlet-i mutlakanın timsâli gibi telakkide gaflet ederler. Çünkü bu tarzda dahi vaz' olunacak usûl ve merâsim-i idâreye, yine beş on kişinin mevzu'at-ı keyfiyesinden ibâret olur. Yukardaki kavil ve fikriyle Osmanlılar için kast ettiği manada budur. Ma'a mâfiye hürriyet perverân akvâm-ı müterakkiye gibi biz istibdâd meşrûtiyeti ezcân ve dil temîni râddesinde bu kadar musâ'ib ve felâketle göğüs germiş idik. İstibdât her nüfusun fevkinde bir hâkimiyet-i mutlaka ma'nasına olmakla bu lâzıme-i istiklâlin meşrûtiyetimize, hakimiyet-i milliyemize, meb'usân-ı milletimize ziver ve zînet olması aksâ-i emelimiz idi. Te'sirât-ı hâriciyeden tamamıyla azâde olmak meşrûtiyetle efrâd-ı milletin hukûk-ı hâkimiyetini temsil ve irâ'e eyleyecek bir kuvve-i Kanuniye, bir heyet-i murâkebe (Edvar Dromon)un dediğinden fazla bile istiklâl hareketine sahip olmakla tezyîd-i şeref ve i'tibâr eyleyeceğinden şüphe edilemez. Çünkü maksud ve gaye budur.

İşte yalnız kayd ve şart Mebusan-ı millette ayân olacak olan hakimiyet-i milliye- nin te'sirat-ı sa'ire teşarkıyla helaldar olduğunu ve bir başlı istibdâdın zevaliyle böyle ve açıktan bin başlı bir istibdadın hemen yerine kâ'im oluvermesi bu memleket için pek vahim bir afet teşkil etmekte bulunduğunu kemâl-i esefle müşahade ediyoruz.

Meşrutiyet-i idare kuvve-i Kanuniye, kuvve-i icrâ'ye ve kuvve-i adliye olarak kava-yı sela'ye münkesim olup heyet-i mecmu'yesi fevkinde yalnız hakimiyet-i milli- yenin hayal-i muazzez ve timsâl-i mükerreremi şeybâl istiklâliyle mutasavver ve manzûr olur. kuvvâ-yı sülusenin bir dördüncüsü olamaz. Hele hâkimiyet-i milliye'nin hiç bir vech ve suretle ta'dil-i istiklâli, zerre kadar ihlâli kabul olunamaz. İşte bu gün bütün kuvvâ-yı meşrûtiyetimiz icrâ-yı tegallüb ederek istiklâlimizi zülal-i alûd bırakan ayân ve nihân bir kuvvet-i garibe, emniyet-i hâzire ve âtiye-i milleti meşkûkiyete düşürerek bizim kadar bütün erbâb-ı hamiyeti dağdar-ı te'essûf ve te'sir eyliyor. Meclis-i âli-i milliye'nin küşâdından sonra artık hükümete müdâhale etmekten ferâgat ve yalnız açıktan murâkabe ile iktifâ edeceğini ilan eden İttihad ve Terakki Cemiyetinin bir takım sonradan görme a'zası bi'l-aks hükümetin kâffe-i umûruna eskisinden daha fazla bir ısrar ile müdâhaleye, adeta idâre-i umûru en ufak cüzi'yâtına kadar bir mahâret ve dirâyete almaya koyuldular. Cemiyet meclis-i meb'usandaki az'asının bir fırka halinde ve tamamıyla serbest olarak istedikleri vechle hareketde muhtâr bırakıldıklarını ilan ediyor. Öteden a'za-yı benâm cemiyetden Nazım Efendi Selanikte Tan Gazetesi muhâbirine (biz vaktiyle sukût ve ihmâl eyledik. Halbu ki Kamil Paşa bunu acimize hamletti. Binaen aleyh sûtûtumuzu göstermek iktizâ etti. Kamil Paşayı bir hamlede yuvarladık) beyanât-ı mütefâhirânesinde bulunuyor. Ve Kamil Paşanın makam-ı iktidarda kalması cemiyetin kararıyla olduğu gibi düşürülmeside öylece olduğunu te'yiden beyân ediyor. Biride Sinop meb'usu Mahmi Rızanur Bey'e cevap yazılırken (Cemiyetin sayesinde meb'us olmadık mı) lisân-ı minneti isti'mâl olunarak intihâb-ı meb'usânda vicdân-ı ahâlinin istenildiği vechle tasarruf edildiği ikrar olunuyor. Ahâlden toplanan para meselesine (herkes kendi rızasıyla veriyor, siz ne karışyorsunuz. Neden hesap soruyorsunuz) i'tirazâtı fırlatılıyor. Fakat bu para alıvermesinin iç yüzünde setr ve idâme-i sebnât gibi, havf ve haşyet ve gaflet gibi esâs i'tibarıyla mezmûm ve herc-u merc-ı idâreyi müstelzem hakâyık bu mugaleta ile güyâ geçirilmiş oluyor. Biz İttihad ve Terakki Cemiyetine girmiş nice müteneffizân ve me'murîn biliyoruz. Bunlar İttihad ve Terakki Cemiyeti a'zasından oldukça vazifelerinin mes'uliyelerini nazar-ı i'tibara alırlar mı? Taşralarda a'za-yı cemiyetden birisi aleyhinde

şeku edecek hangi baba yiğit bulunabilir. İttihad ve Teraki Cemiyetine karşı bu suretle ta'arruzât muhakka vuku' buldukça taraf-ı mukâbilden size serbest lakırdı söyleten bir cemiyete ta'ruzun menâfi-i vicdan olacağına da'ir serzenişli bir lisân-ı imtinân kullanılıyor. Bir kere şurası iyi bilinmelidir ki istihsâl edilen hürriyet, otuz seneden beri istibdât altında ezilerek yüz binlerce kurban veren milletin muhâsala-i isti'dadıdır. Pişuvalık hizmetiyle hamiyetperane hıdemât ifa eden zevâtın vicdânen takdiri uhde-i millete terettüt eden bir vazife-i şükrâniyedir ki ma'a ziyâde yapılmış ve yapılmaktadır. Derece-i sâniyede her ferd için selâmet-i vatan garetiyle uğraşmak bir vazife-i mukaddese olup bu babda bedel-i mesa'i eden erbâb-ı hamiyete esasen uhdelere müterâtib bir vazifeyi ita etmiş olduklarından kendiler esasen bir mukâbele-i maddiye ve maneviyyeye intizâr ve bu suretle ûlviyet hizmetlerini sekte-dâr etmemek iktizâ eder. Derece-i sâlisede hizmetlerine mukâfât istiyorlarsa açık söylemelidirler. Üç aşağı beş yukarı bir pazarlık neticesinde bir defa için mecmu'-ı metâlibleri milletçe tesviye olunsun. İşin içinden çıkılsın. Ale'l-husûs istihsâl-i hürriyet emrinde fi'len hıdmeti sebk eden zevâtın hep köşe-i mahviyyetde kaldıkları ve sıradan meydana çıkma bir takım türedilerin merkez ve şu'abât nâmıyla yapmadık hezeyân-ı müstebidâne bırakmamakta olmaları şayân-ı dikkat ve pek acı bir hakikattir. Dediğimiz vechle kuvvâ-yı selâse-i meşrûtiyet fevkinde bir kuvvetin ruh ve esas meşrûtiyete menâfi' olduğu ve olacağı şek ve şüphe göstermeyen mesâ'ilden olmakla İttihad ve Terakki Cemiyetinin e'l-yevm kuvve-i kânuniye ve icrâ'ıye üzerinde a'mâl-ı nüz edib etmediği suâlini umum enbây-i vatana karşı dermeyân ve müdâhale meselesi cemiyetin güya lüzum var imiş kirveleriyle taht-ı ikrârında olmakla bütün vicdanlardan çıkacak cevâbın müdâhale-i musaddık olacağını bilâ tereddüd beyan edebiliriz. İşte zulmün ahvâl-i hazire arasında farkına varılamasa da meşrûtiyetimizi tahrîb etmekte olan bu müdâhalenin mülk ve millete en dehşetli afet olduğunu iddia ediyoruz. Aksi kâbil iddia ve isbât ise işte meydan işte kalem..

Vekâlet-i âmme-i enbâ-i vatan hâiz olacak bi'l-hassa pek azim bir sorumluyet-i maneviyyeye ma'ruz bulunan meb'usân-ı kirâmın bu bâbda ibrâz-ı endişe ve izhâr mü'es-sir vakit ve gayret eylemelerini temenni eyleriz. Meşrûtiyet üç dört sene için istihsâl etmediğimiz, bi'l-aks milletimiz için ebediyet derecelerinde bir mes'uiyet arzu ettiğimiz dikkatten devr tutulmamak lazımdır. İçlerinden te'sir ve tensîb-i ittihad ile meb'us olanlar bulunmak muhtemeldir. Fakat unutulmamalıdır ki meb'usluk bir şeref ise, milletin sela-

met ve sa'adetine vukûf-ı hizmet etmekle meşrûta ve mukayyettir. Verilen yemine gelince, hakâyika muhâlif, hakâyika muhâlif, ale'l husus niyâbet-i milliye meselesinde menâfi'-i vatana ma'rûz olan kısımlar ihtiyâten bir kefaretle yeri olunacak iman lavdandır. Sâfiyet-i vicdânı yakından ma'lûmları olmak lazım gelen Sinop Meb'us-ı muhteremi bu vâdide kendilerine pek mükemmel bir misâl imtisâldir.

2. Hukûk-i Darbe-i İstbdâd¹²⁴

Çalışmamızın birinci bölümünde Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin kuruluşunu anlatmıştık. Meşrutiyetin ilanı ile gelen özgürlük ortamında, siyasi af çıkmış sürgündekiler ülkelerine geri dönmüşlerdi. Lakin haklarını alamayınca bu cemiyeti kurma kararı almışlardı. Hukuk-i Umumiye gazetesi bu bağlamda sürgün ve firarilerin sesi olmuştur.

Gazetede İttihat ve Terakki, Mithat Paşa, II. Abdülhamid ve Kamil paşa sürekli eleştirilmiştir. İttihatçilere yöneltilen ağır eleştiriler neticesinde gazeteye davalar açılmıştır. Bu açılan davalar da gazetede şiddetle eleştirilmiş ve diğer gazeteler ile çatışma haline girilmiştir.

Meb'usân-ı Milletin nazâr-ı dikkatine

Tertîb ve tesni' edilen tezvîrât-ı ma'lûme üzerine bazı gazetelerin (Fedakârân-ı Millet) cemiyetine hücum için göstermiş oldukları tehallik ve bu bâbda ellerindeki vesâ'ik-ı hiyâneti güyâ efkâr-ı umûmiyeyi katre katre zehirlemek için her gün birer ikişer neşr ile ta'kip ettikleri plan sonra cümle-i tecelliyât adalet-i elhiyeden olarak meydana çıkan ve zerre kadar namusu olanları yerlerin dibine geçirmek iftiza eden koca plan. O zamanlar heyecanlar geçiren vatandaşlarımızın ma'lûmudur.

Vaktiyle ne oluyor idi? Külâh-ı menfa'at kapmak isteyen bir takım ervâh-ı habise, bu nev'-i tedârikat ve tertibât ile haşanlar söndürmüşlermiydi? "Fedakâran-ı Millet" meselesinin hala hakâyık-ı Esâsiyesi güya meydana çıkmamış gibi görünüyor ise de nazar-ı adaletde meselenin müretteb ve mesani' olmak üzere telakki edilib mevkûf bulunanlardan birinin vesa'ik-i mezkûreyi tedarik ve ibraz etmiş olmaktan dolayı İttihad ve Terakki Cemiyeti veznesinden yaralar almış olduğu resmen sabit bulunuyor. Bütün saf vicdanlarca mütehakkuk ve a'sab-ı insaniyeti son derece-i tavrına kadar müheyyiç olup güya adliye

¹²⁴ Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, Sayı 167, H. 28 Safer 1327 (22 Mart 1909) s1

nazarında henüz derece-i sabote gayr-ı vasıl farz edilen hakayık-ı Esâsiye söyle bir tarada dursun, şu para alaveresinin yıldız tarz icraat zalımanesinden farkı olamayacağını teslim etmeyecek kimse olamaz. Madem ki nahak bir dakika-i habs ve eazanın telafisi imkân haricindedir. Hayatları esaret-i istibdât altında geçmiş olan Fedakâran-ı Millete karşı adalet elhiyenin imdadıyla tasvir ve tesyim olunduğu derecesine isâl edilememiş olan tertibat ve ik'asının fa'lleri eyyâm âhire-i mahbusiyetden ve hile on iki senedir Diyarbekir'de menfi bulunub henüz avdetle a'ile-i mütehassırasına melakki olmuş ve tatmin-i iştıyak edecek kadar zaman bile geçirmemiş olan ateşbare-i zeka Tevfik efendinin tabip raporuyla sabit ve musaddık olduğu üzere sebebiyyet verilen vefatından dolayı vicdan-ı insaniyette muhtemidirler. Bu hadise-i feci'anın bir darbe-i istibdât olduğu muvaffık-ı aliye-dir.

Kamil Paşanın harbiye ve bahriye nazırlarını gördüğü lüzum üzerine azl ve tebdil etmesini müte'akib Fedakârân-ı Millet meselesinde hıyâneti terviç ederken ma'mul ve matlubları hilafına hakikat ve adaletin zuhuruyla ihtiyar-ı sukût eden mezkûr gazeteler. Kabine re'isi hareket vak'asına karşı darbe-i istibdât diye ayaklandılar. Neşriyat ve telgrafât musanna'a ile üçüncü orduyu mühiya-yı kıyâm bir halde gösterdiler. Sahte esaslar ile avcı taburları kaldırılıyor diye meyanen askerde tefrikayı mucib olacak işa'ata çekildiler, tertip ve tensiblerle bir hal efrâd ve tehdid almış gibi oldu. Hele Selanik'den gelip şurâ-yı ümmette kemâl munharıtle derç edilen bir telgrafnamenin son satırları: Kamil paşa çekilmediği halde işin ilerisine gidileceğini ma-beyn olan kelimeler, hacâlet-ı ebediyemizi natık olmak makrurdur. Meydan verilen bu buhran kasdı ile kabine tebdil etti. Şayân-ı dikkattir ki tertibât-ı mahsusa netayıcı olan bu ef'al ve akvalin sürname-i ihtışamını hep (darbe-i istibdât) terkibi teşkil ediyordu. Madem ki Kamil Paşa dinlenmedi, madem ki Kanûn-ı Esâsinin 38. Maddesi paymal ettirildi. (Darbe-i İstibdât) sadr müşarun ileyhın iki nazırını azl etmesinden ziyade bil-zat kendisinin düşürülmesi için ihtiyar olunan tertibat ve hareketda idi. Çünkü bu suretlekeyfe hıdmet ediliyor. Keyf için hükmü Kanunun bile iptali esbâb-ı ahzar edilmiş oluyor idi. Malum olduğu üzere istibdâtın nam-ı diğeri keyfi harekettir. Hakikatın münhasıran Kamil paşa kabinesini düşürmeye ma'tuf olduğu a'za-yı benâm cemiyetince ahiren al'el-tafsil dahi ikrâr edilmiştir.

Kamil Paşa meselesinde (darbe-i istibdât) ı dillerine dolayarak kasden ortalığı hercu mercı aleminde gösteren gazeteler sadır-ı cedid hazretlerinin (en liberal kavim) matbu'at nizamnamesi layihası için ihtiyar-ı sükut ettikleri gibi sadır-ı cedid müşârün

ileyhin hak-ı ecmâ'in tehdid ve tekyidine dair olan tebliğ-i keyfiyesini tarıkı ve tev'ile saparak olanca hararet kalemiyeleriyle müdafa neticesinde hakikat-ı na kabildir. Bir surette medana çıktığından nihayet makam-ı sadaretçe ikinci bir tebliğ-i resmi ile hatta yani darbe-i sahih istibdât tashih edildi. Şimdi de millet (..) nâm-ı milli oyunun pek keyfi ve devr-i istibdâta rahmet okutacak bir suretle ale'l-âmiya men' edilmesi hakikati darbe-i istibdâtı teşkil eder. Keyfiyet-i men' dünki nüshamızda yazılmış olmakla tekrar ve tefsil etmeyeceğiz yalnız hak-ı kelamın kâfi sözünde takyidine dair olarak bu meselede ittihaz edilen hat-ı harekâtın pek ma'nidar surette muhalif-i meşrûtiyet olduğunu ibrâz ve isbât edeceğiz. Hükümetden birkaç gazeteye havadis kâbilinden derc ettirilmiş fıkra mez-kûr tiyatrunun (edeb-i milliyeye mugâyir ve hissiyat diniyeyi müheyyec olduğu) siracü'd-din imzasıyla verilen takirde yazıldığı beyanıyla makam-ı meşihatdan sadârete tezkere tasdir edilmiş ve sadaretcede men' edilmiş. Bu fikrayı derç eden refiklerimiz sahib-i imza (sıracüddin) bey veya efendinin tiyatroları ta' kib ve tedkik ve ma'ruz -ı temaşaya vaz' olmalarını gayr-i ca'iz gördüklerinin lüzum-ı men'i beyanına dair mutlaka vacibu't-tenettüz takrirler i'tasına salahiyeti olup olmayacağı ve böyle bir takrir üzerine meşihatın lüzumu men'i hususunu sadarete ba-tezkere beyana salahiyeti olup olamayacağı, şayet makam-ı meşihatdan mutlaka oyunun men'i için değil de beyan hali hâvi bir tezkere yazılmış ise makam-ı sadaretin oyun hakkında adab-ı milliyeye ve hissiyat-ı diniye kelimat-ı mu'azzaması medlûlatını tedkik ettirecek ne gibi tahkikat üzerine bina-i mu'amele eyleyebildiği hususâtı hep karanlık noktalar olup kat'iyen tedkik ve ta'mik istilzam eylemek üzere nazar-ı dikkatlerini canib eyleyebilmeli idi. (Tanin) oyunun men'i haberini pek garip olarak almış ve bunun bir hata eseri olacağına daha ziyade ka'il olarak tahkikata giriştiğini ilave eylemiş isede hatta bu sevab yeni bir şey yazmamış ve diğer refikamızın da bu babda iltizam eylediklerini sukût -ı şayan hayret görülmüştür.

Celal Nuri Bey tarafından mez-kûr fikrayı neşr eden refikamıza cereyan sahih hal-ı natık olarak gönderilen fıkraların derc edilmemiş olduğu Kemal-ı gazabatla işitilmiştir. Dün neşr ettiğimiz fıkra dahi görüldüğü üzere dahiliye müsteşarınca telefonla vuku' bulan istizaha zabtiye nazırı oyunun men'i için sadrazam paşanın kendisine sarayda emir vermiş olduğu cevabını vermiştir. Oyunun munderecâtı sarf-ı tarihi ve müfahara-ı milliyemizin birkaç sahifesini nakil ve musaffer olmakla beraber şimdilik o cihetin tenkid ve münafaşasına görüşmeğe lüzum görmeyerek. Çünkü eser henüz tabi' edilmemiş ve yegane nüshası da aktörlere mevdu' bulunmuş olmakla Esâsi hakkında kat'iyen tedkikat

icra edilmeksizin ceyfû'l-kalem men' olunvermesi hayat-ı meşrûtiyetle kat'iyen kâbil-ı te'lif bulunamaz. Buna sukût edilirse yarın bir ikincisi ertesi gün bir üçüncüsü ta' kib edip giderek farkında olmaksızın haba-i stibdad altına girmiş bulunuruz ki kemal-i şiddet ve dehşeti red ve istihkâr edeceğimiz bir tür mu'ameledir. Suret-i cereyanına nazaren hakiki bir darbe-i istibdât ihlal bu muamele üzerine hakimiyet-i milliye ve meşrûtiyet-i idaremi-zin timsali olan meclis-i âl-i meb'usânın nazar-ı dikkatini celb ile beraber sadrazam paşaca keyfiyet-i men'in ne gibi sağlam ve çürük esbaba müstenid bulunduğu izah olunmasını talep ederiz.

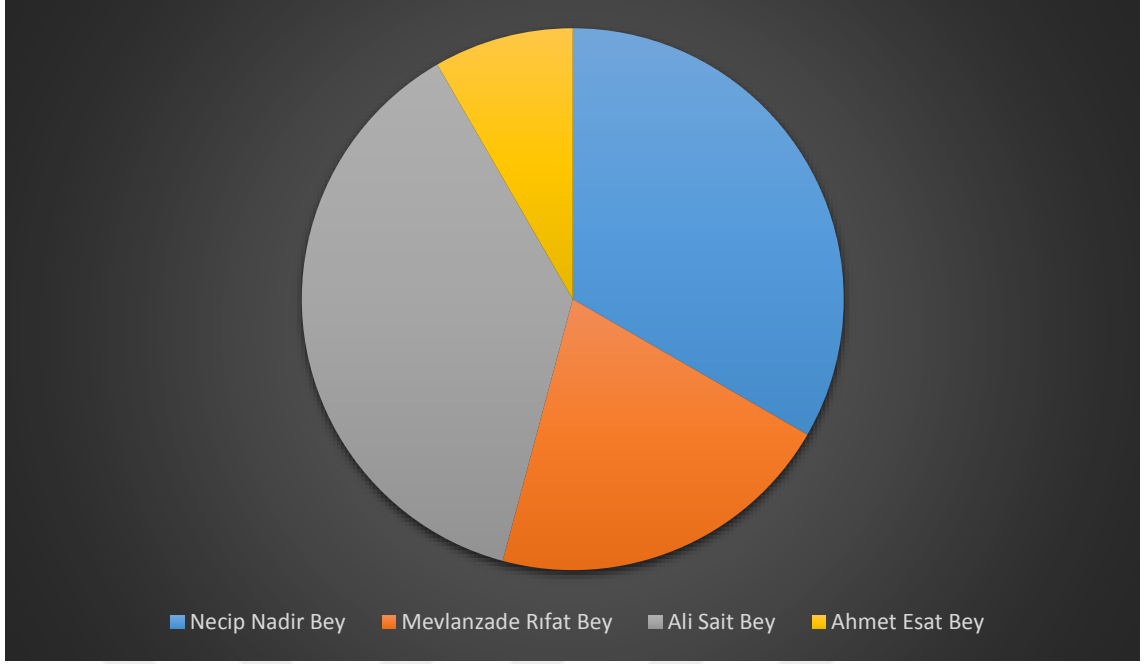
Yazıda basın özgürlüğü konusunda geçmiş ile meşruti idare hakkında karşılaştırmalar yapılmaktadır. Mevcut hükümetin, basına uyguladığı baskılardan söz edilerek, İttihatçılar hükümete bu konuda baskı yapmaktadırlar. Baskı konusunda eski yönetim döneminden örnekler vermektedir. Bunu da Meclise şikayet etmektedir.

“Hukuk-i Darbe-i İstibdad” adlı bu yazı da bazı gazeteler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti ile uğraşması eleştirilmektedir. Basında Meşrutiyet ile gelen özgürlüğün tekrar icra edilmesi yönünde taleplerde bulunmuştur. İstibdad dönemine geri dönmekten yakınmıştır.

3. Hukûk-i Umûmiye Gazetesinde Meşrutiyet ve Monarşi Konusunda

Yayınlanan Makalelerin Genel Değerlendirilmesi

Toplam yüz yetmiş iki nüsha olarak yayınlanmış olan Hukûk-i Umûmiye Gazetesini taramamız sonucunda meşrutiyet ve monarşi rejimi il ilgili yirmi dört adet başmakale ve makale tespit ettik. Bunların sekiz tanesi Necip Nadir Bey döneminde, beş tanesi Mevlanzâde Rıfat döneminde, dokuz tanesi Hüsnü Paşazade Ali Said Bey döneminde ve iki tanesi de Ahmet Esat Bey döneminde yayınlanmıştır. Bunların istatistiksel dökümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yukarıdaki tabloyu değerlendirmek gerekirse, gazetede çıkan makalelerin yüzdelik oranları şöyledir. Necip Nadir Bey döneminde meşrutiyet ve monarşi konusunda çıkan makalelerin genel makaleler içerisindeki yüzdelik oranı % 34'tür. Mevlanzâde Rifat Bey döneminde % 22, Ali Sait Bey döneminde %34, Ahmet Esat Bey döneminde ise, % 1.2'dir.

Başka bir değerlendirme yapmak gerekirse tespit ettiğimiz yirmi dört makaleden, on altı tanesi meşrutiyet ile ilgilidir. Geri kalanı ise monarşi ile ilgilidir. Özetlerini yukarıda verdiğimiz makalelerin meşrutiyet ile ilgili olanlar, genel hatlarıyla meşrutiyetin nimetlerinden bahsedilmiştir. Kanûn-ı Esâsisiden yoğun olarak bahsedilen makalelerde, hak ve hürriyetlerden bahsedilmektedir. Meşrutiyet konusu övgü ile bahsedilirken, bunun yanında meşrutiyet konusu çerçevesinde dönemin Kamil Paşa Hükümeti sık sık eleştirilmiştir.

Monarşi ile ilgili makalelere baktığımızda, genellikle eleştirilmiştir. Osmanlı toplumunun geri kalmasının ana sebebi olarak monarşi gösterilmiştir. Bununlabirlikte monarşi döneminde görev yapan idareciler çok acımasızca eleştirilmiştir.

SONUÇ

Osmanlı toplumu, on dokuzuncu yüzyılın başlarında basınla tanışmıştır. Başlangıçta resmi makamlarca bilgilendirme amaçlı kullanılırken, sonraki dönemde sosyal hayatın her kademesine girmiştir. Basın yayının toplumun sosyal hayatına girdikçe, beraberinde sansür kavramı da gündeme gelmiştir.

II. Meşrutiyet'e kadar sıkı bir sansür uygulamasına maruz kalan basın, bu dönemde kısa süre de olsa serbesti dönemi yaşamıştır. Bu dönemde basın yayın sayısı beş altı katı artmıştır. Bu dönemde kurulan Fedekaran-ı Millet Cemiyetinin kuruluş amacı, istibdâd döneminde kaçak ve sürgünlerin haklarını savunmaktır. Bu amacını gerçekleştirmek amacıyla Cemiyet, Hukûk-ı Umûmiye adında bir gazete yayınlamaya başlamıştır. Hukûk-i Umûmiye gazetesinde , “Meşrûtiyete ve ittihad-ı millete hizmet eder ve yevmi neşr olunur” yazısı mevcuttur. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Hukûk-i Umûmiye'yi yayın müsaadesini, Dâhiliye Nezareti, İdare-i Matbuat Şubesi'nin 28 Ağustos 1324 tarihli resmi ruhsatıyla almıştır. İlk sayısı 16 Eylül 1908 tarihinde yayımlanmıştır.

İlk sorumlu müdürü ve başyazarı Necip Nadir Beydir. Memuriyete atanması sebebiyle daha sonra müdürlüğe, Mevlanzâde Rıfat Bey getirilmiştir. Bu kişiden sonra Hüsnü Paşazade Doktor Ali Saip Bey ve Ahmet Esat Bey getirilmiştir. Yazar kadrosu sık sık değişmiştir.

Gazetenin yayın Politikası, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin politikasına benzenmektedir. Yayın politikasının temel özelliği, II. Meşrûtiyet'in ilanı sonrasında İstanbul'a dönen sürgün ve firarilerin sorunlarına geniş yer vermesidir. Yazar kadrosunun büyük bir çoğunluğu, siyasi mağdurlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı da sütunlarında sürgünden dönenlerin isimlerine yer verilmiştir.

Bunun yanında gazete, sürgünlerin geçmiş dönemde uğramış oldukları maddi kayıpların temin edilmesi ve kendilerine uygun birer iş bulunmasını sağlamak için de kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Gazete, Fedekaran-ı Millet Cemiyetinin yayın organı olduğu için cemiyetin politikaları doğrultusunda, siyasi mağdurların haklarının telafi edilmesi için sürekli meşrûtiyet hükümetlerini göreve davet etmiştir.

Kamil Paşa Hükümeti'nden yeterli yardımları alamayan gazetenin müdürleri, sürekli olarak hükümete saldırıda bulunmuştur. Daha sonra İttihatçılardan da yeterli ilgiyi göremeyince bunları da sürekli eleştirmiştir.

Hukûk-i Umûmiye Gazetesinde ele alınan konu, gazetenin Meşrutiyet ve Monarşiya bakışıdır. Toplam 173 sayı olarak yayınlanmış olan gazetenin bütün nüshalarını taramız sonucunda konu ile ilgili yirmi dört adet makale tespit ettik. Bunların büyük bir kısmı meşrutiyet ile ilgilidir. Çok az bir kısmı monarşi ile ilgilidir.

Gazetede yayınlanan makalelere göre, belirgin bir meşrutiyet anlayışı bulunmamaktadır. Meşrutiyet adı altında Kanûn-ı Esâsiden ve parlamenter rejimden söz edilmektedir. Bunlardan söz edilirken, eşitlik ve kardeşlikten bahsedilmektedir. Daha çok Kanûn-ı Esâsi konusunda eşitlikçi ve Osmanlıcı bir tavır sergilenmektedir.

Meşrutiyet başlığı altında yayınlanan makaleler, genellikle başmakaledir. Çok az sayıda da yazarlı makale bulunmaktadır. Bu makalelerde, topluma seslenerek üretim yapma ve çok çalışılması gerekliliğinden söz edilerek eski yönetim dönemini ve idarecilerini çok ağır bir dille eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bu makalelerin bazılarını genel olarak özetlersek, gazetenin meşrutiyet ve monarşi hakkındaki genel görüşünü aksettirecektir.

Örneğin, Abdülkadir Kadiri'nin yazmış olduğu bir makalede, Kanun-i Esâsi'nin uzun zamandan beri beklenildiğinden söz edilerek bunun, çok kapsamlı düşünülerek hazırlandığını ve bunun milletçe sahiplenilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bunun en cahil insanın anlayacağı bir şekilde hazırlanmasından dolayı memnuniyetini dile getirilmektedir. Bunun yanında eşitlikçi bir bir metodla hazırlanan Kanûn-ı Esâsisinin adalet anlayışında eşitlik getirdiğini dile getirmiştir.

Abdülkadir Kadiri Bey, başka bir makalesinde de, Kanûn-ı Esâsi ile eşitlik ilkesinin getirildiğini savunarak, Müslim ve gayri Müslim ayırımının kalktığını yazmaktadır. Aynı zamanda bu yazısında ülkenin yerli kaynaklarının düzgün kullanılarak kalkınması gerekliliğinden söz edilmektedir.

Başka bir yazar olan Asım Bey de, Abdülkadir Kadiri Bey gibi Kanûn-ı Esâsi konusunda aynı şeyleri dile getirmektedir. Asım Bey, yazısında Kanun-i Esâsi'nin kişilere hürriyet, adalet ve eşitlik getirdiğini ifade etmektedir. Hürriyetin gelmesiyle medeni-

yetin, devletin ve milletin geliŖeceđini iddia etmektedir. Bunun yanında Asım Bey, meŖ-
veret kelimesinden hareketle meclisin açılmasını, danıŖma ve dayanıŖma üzerinde dur-
maktadır.

MeŖrutiyet hakkında yazı yazan baŖka bir yazar da, İbrahim Hakkı Bey'dir. İbrahim Hakkı Bey, yukarıdaki iki yazara benzer eŖitlik ve adalet gibi düŖünceler ortaya koysa da, diğerlerinden farklı olarak milletvekillerinde olması gereken özellikler üzerinde durmaktadır. Seçilecek olan kiŖilerin dürüst ve kalifiye olması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Oy verecek kiŖilerin de mutlaka vergi verenlerin oy kullanması gerekliliğini üzerinde durarak, bunların da dürüst insanları seçmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Gazetenin baŖka bir yazarı olan İbnü'l-Emin Mahmud Asım da, İbrahim Hakkı Bey'in düŖüncelerine benzer konu Ŗeyler dile getirmektedir. Seçilecek kiŖilerin dürüst ve kaliteli kiŖilerin seçilmesi gerekliliği üzerinde durmuŖtur.

Gazetede MeŖruti yönetimden beklenen Ŗeylere rengini veren hususlardan biri MonarŖik yönetimin (bir siyasal yönetim biçimi olarak) bozukluğudur. MonarŖi hakkındaki makaleler, genel olarak istibdâd döneminde görev alan idarecilerin yolsuzlukları üzerinde durulmaktadır. Gazetenin hemen her sayısında eski dönemin yolsuzlukları ile ilgili haberler mevcuttur. MonarŖi konusunda makale Ŗeklinde çok az yazı bulunmaktadır. Örneğin, baŖmakale Ŗeklinde olup ve baŖlıđı "Aldanmayınız" olan bir yazıda, monarŖinin ülkeyi gerilettiğinden söz edilmektedir. BaŖka bir yazıda ise, monarŖi idaresinde görev alan kiŖilerin yargılanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Genel olarak bakıldığında gazetede yayınlanmış olan makalelerde meŖrutiyet ve monarŖi konusu birlikte iŖlenmiŖtir.

Kısaca Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin yayın organı olan Hukûk-ı Umûmiye Gazetesi, kısa bir yayın hayatından sonra, baŖkanı Avnullah Kazımi Bey'in Kerkük Mutassarrıflığına atanması sonucunda faaliyetine son vermiŖtir. Hukûk-i Umûmiye'nin, son sayısı 27 Mart 1909 tarihinde yayımlanmıŖtır.

KAYNAKÇA

Arsiv Belgeleri

BOA, DHMKT-2623-47, Belge Tarihi H. 09.09.1326.

BOA, DH.MKT.2654-69, Belge Tarihi H. 16.10.1326.

BOA, DH.MKT. 2786-14, Belge Tarihi H. 14.09.1327.

BOA, Y.PRK.AZJ. 54-61. Belge Tarihi 29.12.1326.

Kitaplar

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ankara, 2009.

AVCIOĞLU, Doğan, **31 Martta Yabancı Parmağı**, Ankara, 1969.

BAYKAL, Hülya, **Türk Basın Tarihi 1831-1923**, İstanbul, 1990.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**. C I. Kısım II, Ankara, 1992

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

BUDAK, Ali, **Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa**,
Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

ÇAPANOĞLU, M. Süleyman, **Türkiye’de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**,
İstanbul, 1964.

ÇAVDAR, Tefvik, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.

GİRGİN, Atilla, **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İnkılâp Yayınları , İstanbul
2001.

İRTEM, S.Kani, **31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu**, İstanbul, 2003.

İRTEM,S. Kani, **Abdulhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, (Haz. Osman Selim
Kocahanoğlu), Temel Yay. , 1999.

İSKİT, Server, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1939.

- KODAMAN, Bayram Ali, **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II.**
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif yay., İstanbul, 2006
- KURAN, A. Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, 2000.
- LEWIS, Bernand, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yay. Ankara, 2004.
- Meşrutiyet Olayları (1908-1909)**, TTK yay., Ankara,1996.
- ORAL, Süreyya, **Türk Basın Tarihi 1728-1922**, Yeni Adım Matbaası, c. 1. Ankara, 1968.
- ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi**. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1998.
- ÖZÇELİK, TARIK, **Modern İktisadın Osmanlı'ya Girişi ve Ceride-i Havadis 1840-1856**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, SBE., 2003.
- SHAW, Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II, E Yay. İstanbul, 1983.
- Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ankara, 2009, s. 83-84.
- TEMO İbrahim, **İttihad ve Terakki Hatıraları**, Alfa Yay. İstanbul, 2000.
- TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Çiçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- TUNAYA, T. Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, C. I, İstanbul,1998.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Hürriyet'in İlanı**, Siyaset İlim Serisi 1, İstanbul, 1959.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul, 2010.

ARMAOĞLU, Fahir, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

İNUĞUR, Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1982.

Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl, Gazeteciler Cemiyeti Yay. İstanbul, 1987.

Makaleler

AKŞİN, Sina, “I: Meşrutiyete Son Verilmesinin Sebepleri”, Hacettepe Üniversitesi Dergisi, C.14, S.1, Ankara, 1986.

AKŞİN, Sina, “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti”, **AÜSBF Dergisi**, C. XXIX, S.1, 1974.

AKYÜZ, Kemal, “Takvim-i Vekâyi”, **Türk Ansiklopedisi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, , Cilt 30, 1981.

BENEK, M. Kazım, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişi”, **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 6, 2016.

ÇAKIR, Hamza, “Türkiye’de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.7, 1998.

DEMİR, Kenan, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, 2014.

DEMİR, Şerif, “İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devletinde Görünümü (1831-1918)”, **The Journal Of Academic Social Science Studies**, Sayı 33, 2015.

DOĞANER, Yasemin, “Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı’da Basın”, **Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXIX, S. 1, 2012.

KARAKAYA, Ebru, “Kıbrıslı Kamil Paşa”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.25.

KERİMOĞLU, H. Taner, “Meşrutiyet Üzerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Karşı Hak Arama Mücadelesi Fedâkarân-ı Millet Cemiyeti”, **Toplumsal Tarih**, S.137,

2005.

KERİMOĞLU, H. Taner, “II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukûk-ı Umûmiye”, **ÇTTAD**, C.VII, 2009.

KERİMOĞLU, H.Taner, “İkinci Meşrutiyetin İlk Yıllarında Sürgün ve Fırariler Sorunu ve Fedekaran-ı Millet Cemiyeti”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt VII, Sayı 2, 2007.

KOCABAŞOĞLU, Uygur. Birinci, Ali, “Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler”, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, S. 2, 1995.

KOLOĞLU, Orhan, “İlk Türkçe Gazete Vekâyi-i Mısriyye”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, S.10, 1988.

ZİYAD, Ebüziyya, “Ceride-i Havadis” **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 7.

Gazeteler

Hukûk-ı Umûmiye

Resim 1: Mehmet Avnullah Kazimi Beyin Sinop zindanındaki vaziyeti.

Ek 2: Hukuk-ı Umûmiye Gazetesi'nin Kuruluş İzninin Transkripsiyonu

Atabe-i ulyâ hazret-i tâcidâr-ı azamiyye

Cenâb-ı vâcib'ül vücûd cûd-i pürçûd-i cenâb-ı tâcidarilerini mâ tevâli ceditân ziy-
net bahşâ-yı zaman ve zemin buyursun Amin.

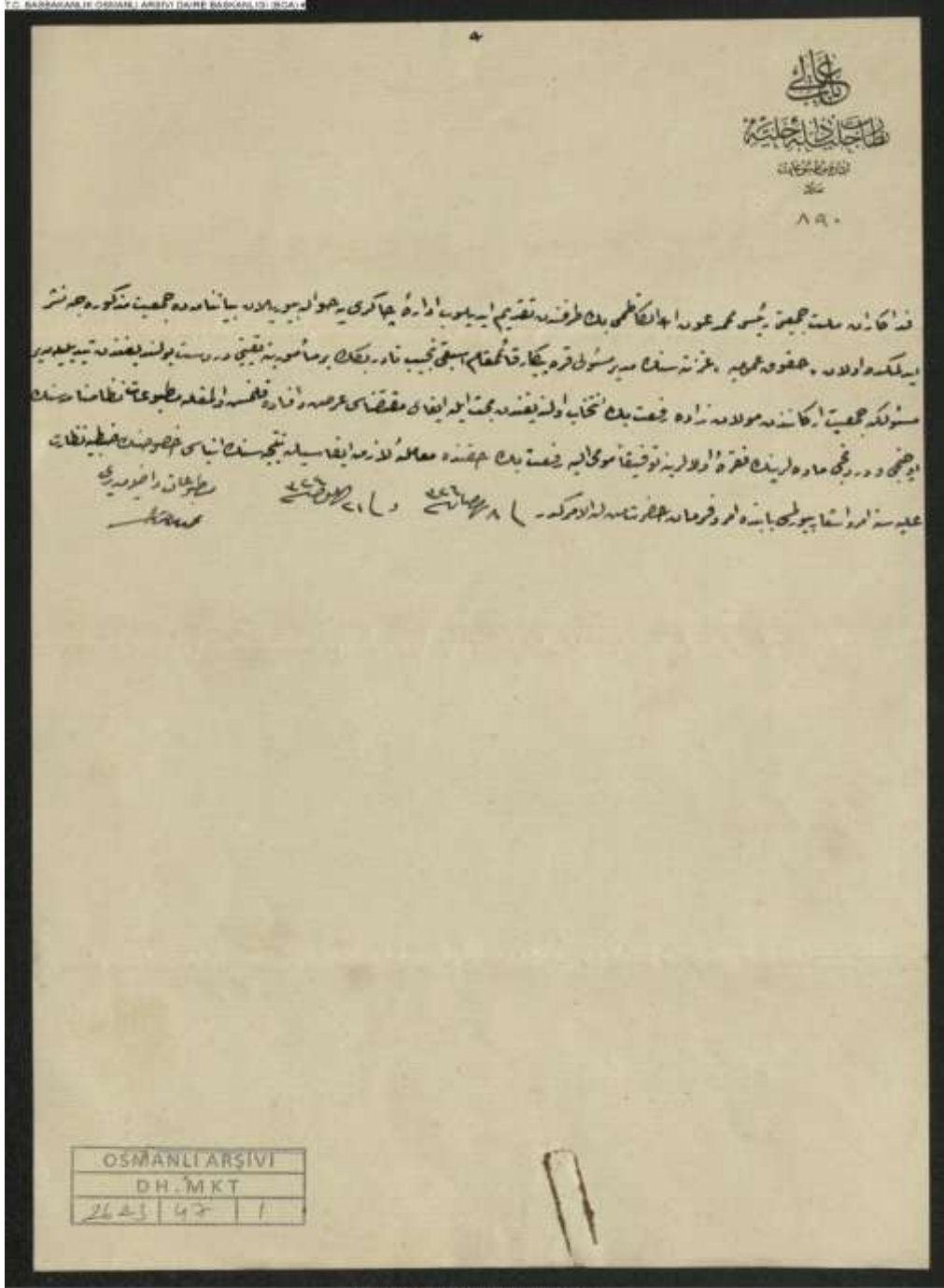
Hiçbir peder evlâdının düçâr-ı sefâlet hânesinin giriftâr-ı harâb olmasını arzu ede-
ceğine hiçbir vicdân kâ'il olamayacağı gibi yalnız evlâd-ı vatan değil belki umûm-ı mil-
let-i islâmiyye ve daha ziyâde tevsi' edelim bi'l-cümle insanlar zât-ı me'al-ı sıfat-i hazret-
i tâcidarları hiçbir zaman ve hiçbir münâsebetle teba'dan ferd-i vâhidin makduriyyetini
bi'l-iltizâm arzu buyurdıklarına cidden kânidir ancak pek acı ise de pek doğru olan şu
hakikati de arz-ı ictisâr ederiz ki her nasılsa mukaddemâ sarây-ı hümâyûnun etrafını sar-
mış olan bir çok ashâb-ı ağrâzadan senelerce çevirmiş buldukları tesvilân del feriyâne
ve tevsilât-ı müfikilane eseri olarak efrâd-ı ailelerin ve mensubâtları dahil-i hesab olma-
yarak elli altmış bine kadar cemiyet-i perderân emn ve fedakarân-ı millet senelerden beri
menfalara sürülmüş zindanlara atılmış terk-i vatana mecbûr bulmuş olduklarından bir kaç
yüz bin nüfus e'l-yevm nan paraya muhtaç kalmışlardır. Taraf-ı müste'câb'-mect ve eşref
cenâb-ı mülukdâriden Kânun-ı Esâsi ilan ve Hukuk-i Umumiyye müsâ'ade buyurulalı
heman bir buçuk ay olduğu halde esasen ve münhasıran hedef-i zulm olan bu bî- çârelerin
halve istikballerinin temini için hiçbir taraftan ve bu cüzi ehemmiyi hâiz bir teşebbüs
vâki' olmadığı cidden şâyân-ı teessüftür. Sevk-i tabi'i zaruret ilbâsıyla yüz elli ve fakat
hamiyetli fa'âl ve mukarrer Fedakarân-ı Millet bir çok istima'alar ve müzâkereler ve
muhâbereler neticesinde ve her günâ melhûs ve me'mûl ve müstemil olan netâyici derpiş-
i nazar ederek ahvâl ve efkâr ve âmâl ve teşebbüsât-ı sâdika ve lâhikaları mütehassıran
musavver ve mübeyyin olan "Fedakarân-ı millet" nâmıyla kemiyet-i âbidanemiz bilâ
tefrik millet ve mezheb teşekkül ve heyet-i idâresi intihâb olunmuştur. İlk neşrimiz mü-
racca' âmâl-i millet olan zât-ı merâhim ayân-ı hazret-i kar ve kaçarihine arzuhâl ve key-
fiyet ve vezâ'if-i mukaddesemizin başlıcası bulunduğumuzdan hâkikapâ-yı merâhim ih-
tifâ-yı zillullâhilerine mürâca'at eylemek mecburiyeti el verdi. Makâm-ı asliyemizden bi-
ride hâme-i meftusı bulunduğunuz millet-i bahşiye-i Osmaniyenin te'âli-i şân ve şevketi

olmakla beraber bilhassa o birkaç yüz bin fedakarânın ve ailelerinin terfiye halleri için her güne teşebbüsât-ı mühimme ve faaliyet-i müessire icrâsıyla ilmiye askeriye ve mülkiyeden olan zevâtı -ı memuriyetlerinden infikakları sırasında emsâllerinden e'l-yevm hâiz buldukları muvâka'a-ı irsâl tüccar ve esnaf ve sâirede bulunan kesânı o nisbet ve iktidarının emr-i mühimmi olub bu maksadın icrâsı için edilecek bi'l-cümle teşebbüsâtta zât-ı akdesi mübâyenetlerine karşı sûr-ı tefsir ve eser kadr neticesi olarak tahassul eden iğrarın izâlesine bi'l-fiil bezl say-ı gayret edilecektir. Bu fedakârın ber-vech-i ma'rûz tehvîn-i ihtiyaç ve tehsil umurlarına edilecek mu'âvenet-i maddiye ve maneviye nin bir an evvel icrâsı idâreten ve siyâseten kazanmakta bulunup evvel emirde zât-ı hazret-i şehriyârilerine mürâca'at hak-ı şahânelerinin ki i'tisâtımızın tercümanı demek olduğundan ve cemiyetimizin teşkiliyle “ Hukûk-ı Umûmiye” ismiyle tesmiye eylediğimiz gazetemizin ilân-ı resmiyesi yarınki yevm-i mes'ule teminen ta'lik edilmiş bulunduğundan iş bu arızamızın heman takdimine müsâra'at eyledik. Ol bâbda emru fermân şevketlü kudretlü muhabbetlü velinnü'am a'zam efendi hazretlerininindir.

Cemiyet namına reis kulları

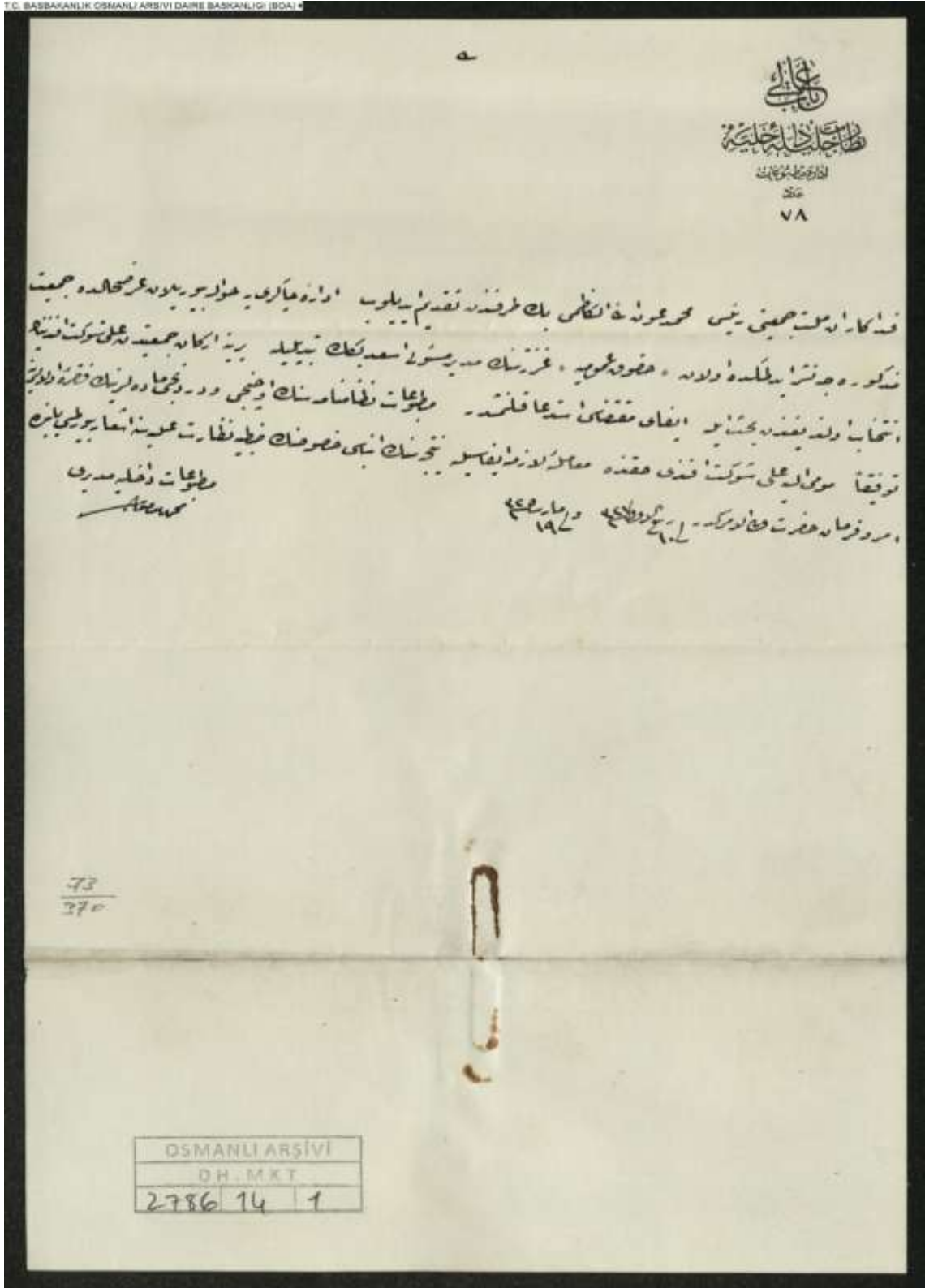
(Mühür) E's-seyit Mehmed Avnullah

Ek 3: Mevlanzâde Rifat Bey'in Sorumlu müdürlüğe atanma yazısı.

DHLMKT.02623.00047.001

Ek 4:Ali Şevket Efendinin Mesul Müdür Atanma Yazısı

DH.MKT.02786.00014.001

Ek 6: Hukûk-i Umûmiye Gazetesinin İlk Sayısı

Ek 7: Gazetede Yayınlanmış Makale Örneği

Hakkı Tank Us Koleksiyonu Süreli Yayınları

Ek 8: Gazetenin son sayısı.

